

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОЛІЩУК ВОЛОДИМИР ОЛЕГОВИЧ

УДК 330.342.146(477):330.101.541

ДИСЕРТАЦІЯ

**НОВА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ**

Спеціальність 051 «Економіка»

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. О. Поліщук

Науковий керівник: Зверяков Михайло Іванович, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор

Одеса – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Поліщук В.О. Нова індустріалізація економіки України: теорія та методологія аналізу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Одеський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, Одеса, 2025.

У дисертаційній роботі здійснено ґрунтовне дослідження трансформаційних процесів у світовій та національній економіці, які зумовлюють появу і становлення нового типу продуктивних сил. Обґрунтовано, що сучасний етап економічного розвитку потребує переосмислення індустріалізації не просто як історичного явища минулого, а як об'єктивного процесу, що розгортається в нових формах у контексті глобальних технологічних змін. Неоіндустріалізація трактується як друга фаза індустріального розвитку, яка логічно продовжує першу. Якщо результатом першої фази стало широке впровадження електрифікації, то друга пов'язана із якісним переходом до системної автоматизації, цифровізації та роботизації виробництва.

У роботі запропоновано альтернативне трактування неоіндустріалізації не як ізольованого етапу, а як глибокої трансформації технічного та соціально-економічного базису, що зумовлює появу нових форм організації виробництва, праці та управління. Зокрема, досліджено зміну технічного устрою сучасної економіки, в межах якої класична триланкова структура «двигун – передавальний механізм – людина» трансформується в нову — «двигун – механізм – автоматична система управління – людина». Показано, що в цій новій конфігурації суттєво змінюється роль людини у виробничому процесі: вона дедалі менше виступає як безпосередній виконавець фізичної праці й дедалі більше — як елемент, що забезпечує загальне управління та контроль за автоматизованими процесами.

Критично проаналізовано постіндустріальну парадигму, яка домінує у сучасному економічному мисленні та практиці формування економічної політики, зокрема у сфері післявоєнного відновлення України. Доведено, що дана парадигма має суттєві методологічні вади і не здатна забезпечити науково обґрунтовану стратегію модернізації економіки. Особливу увагу приділено концепції «четвертої промислової революції» К. Шваба [207], яка, попри свою популярність, не має достатнього теоретичного підґрунтя для аналізу системної модернізації промисловості. Вказано на описовий характер цієї концепції та її неспроможність пояснити сутність і закономірності процесів нової індустріалізації.

Важливе місце у дослідженні посідає вивчення специфіки соціально-економічного розвитку України. Зокрема, виявлено, що однією з ключових системних проблем, яка унеможливорює реалізацію традиційних моделей трудомісткого виробництва, є демографічна криза. На цьому тлі обґрунтовано необхідність створення так званих «безлюдних» виробництв — високотехнологічних, комплексно автоматизованих виробничих систем, здатних функціонувати за мінімальної участі людини. Запропоновано розглядати створення таких виробництв як ключовий пріоритет нової державної промислової політики в умовах післявоєнного відновлення.

Розширено уявлення про національну економічну модель, зокрема доведено, що в Україні так і не сформувався повноцінний промисловий капіталізм. У роботі висунуто тезу про наявність глибинного розриву між генетичною основою економіки — товарно-ринковою, та структурною — капіталістичною. Саме цей розрив породжує інституційну нестабільність і гальмує індустріальну модернізацію. На цій основі обґрунтовано необхідність свідомого формування державно-капіталістичної моделі розвитку, що передбачає активну участь держави у формуванні промислової політики, координації капіталовкладень, технологічного оновлення та розвитку виробничої інфраструктури.

Проаналізовано дію економічних законів капіталізму в контексті управління неоіндустріальними процесами, з особливою увагою до закону циклічності. Розкрито, що промисловий цикл є механізмом періодичного оновлення основного капіталу, який дозволяє технічному прогресу реалізовуватися в межах економічної системи. Удосконалено методологічний підхід до розуміння циклічного розвитку не як загрози, а як необхідного інструменту відновлення техніко-економічної бази. Наголошено, що в Україні технологічна база для запуску циклічного оновлення не була створена, насамперед через тривале домінування неоліберальної моделі, що обмежує можливості державного втручання у стратегічні галузі.

У дисертації також сформульовано концепцію неоіндустріального цільового орієнтиру як альтернативи постіндустріальному сценарію. Показано, що такий орієнтир має стати основою комплексної стратегії відбудови та розвитку національної економіки після завершення воєнних дій. Визначено, що лише цілеспрямована програма керованої неоіндустріалізації, яка ґрунтується на поєднанні державного управління та ринкових механізмів, спроможна забезпечити довгострокове економічне зростання, подолання деіндустріалізації та зміцнення економічного суверенітету України.

Ключові слова: відтворення, нова індустріалізація, структурна трансформація, промисловість, промисловий капітал, промислова політика, повоєнне відновлення, національна економіка, інновації, цифровізація, економічна поведінка, постіндустріальна трансформація, четверта промислова революція, автоматизація, глобалізація, ринкова трансформація, інформаційна економіка, діджиталізація, інноваційний розвиток.

ABSTRACT

Polishchuk V. New industrialization of Ukraine's economy: theory and methodology of analysis. – Qualifying scientific research as manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 051 «Economics» (05 «Social and Behavioral Sciences»). – Odessa National Economic University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2025.

The dissertation presents an in-depth study of the transformational processes occurring in the global and national economies, which are leading to the emergence and formation of a new type of productive forces. It is substantiated that the current stage of economic development requires a fundamental rethinking of industrialization, not merely as a historical phenomenon of the past, but as an objective process unfolding in new forms amid global technological change. The concept of neo-industrialization is interpreted as the second phase of industrial development, which logically continues the first. While the result of the initial phase was the widespread introduction of electrification, the second is associated with a qualitative transition to systemic automation, digitalization, and robotization of production.

The dissertation proposes an alternative interpretation of neo-industrialization – not as an isolated phenomenon, but as a profound transformation of the technical and socio-economic foundation, which gives rise to new forms of production, labor organization, and management. In particular, the technical structure of the modern economy is analyzed, in which the classical three-link system «engine – transmission mechanism – human» is being replaced by a new configuration: «engine – mechanism – automatic control system – human». It is shown that within this new system, the role of the human being is fundamentally transformed—from a direct executor of physical labor to a controller and supervisor of automated processes.

The post-industrial paradigm, which currently dominates both economic thought and policy-making – especially in the context of Ukraine's post-war

recovery – is subjected to critical analysis. It is demonstrated that this paradigm contains significant methodological flaws and is incapable of providing a scientifically sound modernization strategy. Particular attention is given to K. Schwab's concept of the «Fourth Industrial Revolution» which, despite its popularity, lacks sufficient theoretical depth to serve as a framework for analyzing systemic industrial modernization. Its descriptive nature renders it inadequate for understanding the essence and regularities of neo-industrialization.

A key focus of the study is the specific features of Ukraine's socio-economic development. One of the systemic problems identified is the demographic crisis, which makes traditional labor-intensive models of production unviable. In this context, the dissertation justifies the necessity of developing so-called "unmanned" production systems - high-tech, fully automated manufacturing complexes requiring minimal human intervention. The creation of such systems is proposed as a strategic priority of state industrial policy during the post-war reconstruction period.

The research expands the understanding of Ukraine's national economic model. It is demonstrated that a fully developed industrial capitalism has not formed in Ukraine. The work introduces the thesis of a structural gap between the genetic (commodity-market) and the structural (capitalist) foundations of the national economy. This disjunction generates institutional instability and hinders industrial modernization. As a response to this challenge, the dissertation substantiates the need for a consciously constructed state-capitalist model of development, which would involve the active role of the state in shaping industrial policy, directing investments, promoting technological renewal, and developing production infrastructure.

The role of capitalist economic laws in the context of managing neo-industrialization is explored, with particular emphasis on the law of cyclicity. It is revealed that the industrial cycle functions as a mechanism for the periodic renewal of fixed capital, thereby enabling the materialization of technological progress within the economic system. A refined methodological approach is proposed:

cyclical development is interpreted not as a destructive phenomenon but as a constructive mechanism for updating the techno-economic base. It is emphasized that Ukraine has not created the necessary technological foundation for triggering such cyclical renewal, largely due to the prolonged dominance of the neoliberal model, which limits the capacity for strategic state intervention.

The dissertation also formulates the concept of a neo-industrial development benchmark as an alternative to the post-industrial scenario. It is argued that this benchmark should serve as the foundation of a comprehensive strategy for post-war reconstruction and national economic development. It is concluded that only a targeted program of guided neo-industrialization – based on a synthesis of state governance and market mechanisms – can ensure long-term economic growth, reverse deindustrialization, and strengthen Ukraine's economic sovereignty.

Key words: reproduction, new industrialization, structural transformation, industry, industrial capital, industrial policy, post-war recovery, national economy, innovation, digitalization, economic behavior, post-industrial transformation, Fourth Industrial Revolution, automation, globalization, market transformation, information economy, digitization, innovative development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Наукові праці в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як елемент відтворення національного капіталу в умовах цифрової трансформації економіки та глобальних викликів. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 5 (45). С. 814-823. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/353> (0,72 д.а.)

2. Поліщук В. О. Особливості зростання в моделях економічного розвитку нових індустріальних країн. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 3 (43). С. 796-806. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/21170> (0,74 д.а.)

3. Поліщук В. О. Нова індустріалізація: цифрова трансформація промисловості. *Наукові перспективи. Серія «Економіка»*. 2025. № 2 (56). С. 1048-1058 URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20772> (0,7 д.а.)

4. Шараг О. С., Поліщук В. О. Державна підтримка нової індустріалізації: механізм, промислова політика і стратегія. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 6 (46). С. 731-742 (0,81 д.а.). URL : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)) *Особистий внесок здобувача: проаналізовано роль держави у формуванні промислової політики на основі нової індустріалізації (0,41 д.а.); Шараг О. С. – проведений аналіз механізму державної підтримки впровадження стратегії нової індустріалізації (0,4 д.а.).*

5. Керекеша О. В., Поліщук В. О. Мотиваційні механізми у поведінковій економіці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 11-12 (288-289). С. 116-125. (1,19 д.а.)

URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14936> *Особистий внесок здобувача: розглянуто роль та значення мотиваційних механізмів у промисловості (0,6 д.а.); Керекеша О. В. – проаналізовано класичні та неокласичні теорії мотивації (0,59 д.а.).*

1.2. Розділи у монографіях

6. Поліщук В. О. Основні засади впровадження нової індустріалізації на основі зеленої економіки. Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки : монографія / О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін. ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С. 142-153. URL : https://drive.google.com/file/d/1GbFM_ChkkLpO825EK4ySyJyfqZLK5vRU/view (0,56 д.а.)

7. Polishchuk V. Basic principles of implementing new industrialization based on a green economy. Green and digital economic transformation: a synthesis of the future : monograph; Edited by I. Tatomyr, L. Kvasnii. Praha: OKTAN PRINT, 2024. P. 93-104. URL : <https://www.oktanprint.cz/p/green-and-digital-economic> (0,86 д.а.)

8. Поліщук В. О. Концептуальні характеристики нової індустріалізації в умовах цифрової економіки. Теорія розвитку національної транзитивної економічної системи в умовах нового етапу глобалізації : монографія / за заг. ред. М. І. Зверькова. Одеса : ОНЕУ, 2023. С. 69-90. URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/15976> (0,89 д.а.)

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Поліщук В. О. Соціальні наслідки нової індустріалізації: можливості та ризики. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів* : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 6 грудня 2024 р.) / Одеський національний економічний університет. 2025. С. 55-59. (0,2 д.а.)

10. Поліщук В. О. Екологічна складова сталого розвитку в умовах нової індустріалізації: інтеграція екологічних стандартів у промисловість. *Географія та туризм: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* (12 березня 2025 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. С. 207-213. (0,24 д.а.)

11. Поліщук В. О., Осадчий М. Л. Вплив нової індустріалізації на функціонування морських портів України в умовах цифрової економіки. *Географія та туризм: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* (12 березня 2025 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. С. 285-290. (0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано сутність нової індустріалізації як процес структурного оновлення економіки* (0,1 д.а.); *Осадчий М. Л. – проаналізовано вплив неоіндустріалізації у функціонуванні морських портів* (0,1 д.а.).

12. Поліщук В. О. Цифровізація промисловості в повоєнний період. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Одеса, 18 жовтня 2024 р.). Одеса: ОНЕУ, 2024. С. 44-46. (0,2 д.а.)

13. Поліщук В. О. Нова індустріалізація: можливості та перспективи для повоєнного відновлення України. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 26-28. (0,15 д.а.)

14. Поліщук В.О., Луньова О. К. Основні етапи розвитку вітчизняної промисловості і уроки з них. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів* : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 1 грудня 2023 р.) /

Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 61-64. (0,22 д.а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто нову індустріалізацію як наступну фазу індустріалізації (0,11 д.а.);* Луньова О. К. – *проаналізовано історичний аспект розвитку промисловості (0,11 д.а.).*

15. Поліщук В.О., Луньова О.К. Історико-теоретичні аспекти формування нової індустріалізації. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів ХХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26-27 квітня 2023 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 50-52 (0,22 д.а.). *Особистий внесок здобувача: визначено сутність, основні аспекти формування нової індустріалізації (0,11 д.а.);* Луньова О. К. – *розкрито еволюцію індустріального розвитку (0,11 д.а.).*

16. Поліщук В. О. Цифровізація як одна з основних передумов нової індустріалізації. *Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів (Інтернет-конференція), 20-21 квіт. 2023 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Акад. фінансів та бізнесу Vistula. Київ : КНЕУ, 2023. 217 с. ISBN 978-966-928-439-8. (0,17 д.а.)

17. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як базис економічного розвитку. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених*: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.), Полтава, 2023. С. 153-155 (0,2 д.а.)

18. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як модель економічного розвитку. *Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі* : збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (м. Чернігів, 21 квітня 2023 р.), Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 333-335. (0,2 д.а.)

19. Поліщук В. О. Індустрія 4.0 – новий етап індустріалізації. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, (11–12 травня 2023 року, м. Рівне), Рівне : НУВГП, 2023. С. 342-348. (0,25 д.а.)

20. Поліщук В. О. Передумови формування національної моделі соціально-економічного розвитку. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Одеса, 20 жовтня 2022 р.). Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 34-36. (0,2 д.а.)

21. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як драйвер економічного розвитку. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів* : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 2 грудня 2022 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 55-59. (0,2 д.а.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ.....	24
1.1. Теоретичні підходи до дослідження нової індустріалізації в економічній літературі	24
1.2. Методологічні особливості альтернативного підходу до аналізу історичних перспектив нової індустріалізації	49
1.3. Концептуально-методологічні особливості аналізу цифрової трансформації економіки	64
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>64</i>
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	74
2.1. Формування відтворювального циклу промислового капіталу в Україні	74
2.2. Механізм відтворення в сучасній українській економіці та його складові	103
2.3. Об'єктивна необхідність неоіндустріалізації для відтворення промислового потенціалу національної економіки	124
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>143</i>
РОЗДІЛ 3. НОВА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕС ОНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ	147
3.1. Модель керованого розвитку та проблеми циклічного оновлення промислового капіталу в Україні	147
3.2. Шляхи переходу до нової моделі економічного розвитку в процесі нової індустріалізації.....	159
3.3. Промислова політика в Україні в контексті впровадження нової індустріалізації.....	178

<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>201</i>
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Хвиля турбулентності, яка охопила сьогодні США і весь світ, служить свідомством того, що світова економіка об'єктивно втягується в процес глибокої структурної трансформації. Тим часом неокласичний «мейнстрім» сучасної економічної науки, який Нобелівський лауреат Рональд Коуз справедливо назвав «економікою класної дошки», виявився не готовим до передбачення та осмислення цього крутого перелому історичних тенденцій. Механістична методологія неокласики не здатна «схопити в думці» історичний процес «цифрової», неоіндустріальної трансформації виробництва. Тому для сучасної економічної науки розробка методологічних засад наукового аналізу та прогнозування нових історичних тенденцій набуває особливої актуальності.

Сьогодні ми стаємо свідками вступу світової економіки у нову епоху історичного розвитку. Одночасно щонайменше радикальні зрушення відбуваються й у технологічній сфері у зв'язку з розвитком промислового Інтернету речей та дедалі ширшим використанням штучного інтелекту. Прояв цих історичних тенденцій ми спостерігаємо сьогодні в економічній політиці реіндустріалізації, яку проводить нова адміністрація Сполучених Штатів. Високі мита на імпорт, які запроваджує нова адміністрація, спрямовані на реіндустріалізацію американської економіки. Але в сучасних умовах реіндустріалізація неминуче означає «цифрову», неоіндустріальну трансформацію виробництва, оскільки вона відбуватиметься на новій, вищій технологічній основі, пов'язаній з сучасним етапом промислової революції. Звичайно, нас насамперед цікавить питання про те, як ці глобальні зрушення можуть позначитися на Україні та на її економіці. Виникають питання про те, яке місце може зайняти Україна в процесі тієї глобальної трансформації, яка розгортається сьогодні на наших очах.

Наукова парадигма нової індустріалізації перебуває у стадії формування у зв'язку з недавньою появою об'єкта наукового пізнання. У рамках становлення парадигми нової індустріалізації дослідники займаються пошуком відповідей на питання про зміст даного процесу, рушійні сили та механізми реалізації. В літературі визнається факт накопичення у світі величезного технологічного потенціалу, що дозволяє зробити ривок у напрямку підвищення якості життя людей, модернізації економіки, інфраструктури та державного управління. Оскільки теоретичні основи, методологія та методика дослідження нової індустріалізації перебувають у стадії становлення, у різних наукових дослідженнях можна зустріти істотно різні підходи авторів. У зв'язку з цим важливими стають аналіз, узагальнення та систематизація різноаспектних теоретико-методологічних та прикладних досліджень нової індустріалізації з метою розуміння та наукового осмислення факторів її здійснення та глибинних змін, викликаних нею, обґрунтування загальних та специфічних закономірностей та тенденцій розгортання цих процесів.

Порівняльний аналіз різних підходів дозволяє стверджувати, що теоретичний базис наукової парадигми нової індустріалізації формується в рамках кількох теоретичних поглядів. Теорія індустріального суспільства та теорія довгострокового техніко-економічного розвитку обґрунтовують довготривалий безперервний характер процесу індустріалізації, що охоплює всі сфери сучасного суспільства, виявляє ключові технології майбутнього (п'ятого та шостого технологічних укладів) (У. Росту, Р. Арон, Дж. Гелбрейт, Е. Тоффлер, Дж. Ріфкін, К. Шваб, Г. Досі, К. Перес та ін.). Інституціональна теорія досліджує процес індустріалізації як результат складної та глибокої взаємодії економічних, соціально-політичних, організаційних, культурних, моральних, духовних, психологічних та інших факторів і відносин, розкриває ключові компоненти механізму реалізації та розвитку нової індустріалізації, дозволяє вибрати методи та інструменти здійснення політики індустріалізації, спрогнозувати характер їх впливу

(Т. Веблен, У. Мітчелл, Дж. Коммонс, А. Тойнбі, Т. Парсонс, Дж. Гелбрейт, О. Вільямсон, Р. Коуз, Д. Норт, Р. Томас та ін). Важливою теоретичною основою дослідження процесів нової індустріалізації є також циклічно-хвильова методологія (Х. Кларк, У. Джевонс, К. Маркс, М. І. Туган-Барановський, М. Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, Г. Менш та ін.), методологія аналізу економічного зростання (Дж. М. Кейнс, Р. Харрод, Е. Домар, Г. А. Фельдман, Р. Солоу, У. Ростоу та ін), методологія структурного аналізу (К. Кларк, С. Кузнець, Дж. Стерман, Дж. Форрестер, Дж. Маркетті, Г. Менш, Дж. Досі, К. Перес, Дж. І. Лін та ін).

В науковій літературі неоіндустріалізація розглядається як перехід від класичного індустріального виробництва, яке спирається на часткову чи комплексну механізацію, до «цифровізованого», комплексно автоматизованого виробництва, що відповідає технологічним вимогам сучасного етапу промислової революції. Важливішою теоретичною основою аналізу історичних тенденцій неоіндустріалізації та «цифрової» трансформації є величезна творча робота, проведена вітчизняною економічною наукою щодо категоріального осмислення фундаментальних політико-економічних тенденцій сучасного технологічного розвитку. Серед найважливіших результатів цієї наукової діяльності на сьогоднішній день виділяються, насамперед, розробка концепції неоіндустріалізації М. І. Зверяковим, Л. Л. Ждановою та А. В. Грималюком в зв'язку з аналізом діалектики глобалізації та локалізації виробництва та переходом до моделі керованого економічного розвитку; категоріальна розробка концепції смарт-економіки В. М. Тарасевичем в тісному зв'язку з розробкою теорії державного капіталізму; теорія інформаційно-інноваційної економіки А. А. Гриценка та дослідження їм логіко-історичних засад переходу до реконструктивного розвитку тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського

національного економічного університету у рамках теми: «Теорія розвитку національної транзитивної системи в умовах нового етапу глобалізації» (ДР № 0118U000814), яка виконувалась у період 2018-2022 років, і в подальшому продовжилась виконуватися відповідно до плану у рамках нової теми: «Теоретичні проблеми розвитку економіки України в умовах глобалізаційних викликів» (РК/ОК – 0123U102626).

Метою дослідження є аналіз історичних перспектив процесу неоіндустріалізації, який починається в сучасній світовій економіці в зв'язку з цифровою трансформацією виробництва, а також виявлення на основі цього аналізу нових економічних можливостей, які можуть відкритися перед Україною у період післявоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети, більш повного та всебічного вивчення предмета та об'єкта дослідження у дисертаційній роботі пропонується вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати фундаментальні зміни місця людини в системі «двигун - передавальний механізм - автоматична система управління – людина», які характеризують кардинальну зміну технічного базису економіки в процесі сучасної промислової революції;

- розглянути потенційну роль організації "безлюдного", комплексно автоматизованого неоіндустріального виробництва у вирішенні найважливіших проблем економіки України, що загострилися під впливом сучасної демографічної кризи та дефіциту трудових ресурсів;

- провести порівняльний аналіз різних теоретичних підходів з метою визначення адекватної наукової парадигми, здатної забезпечити релевантну методологію економічного аналізу процесу неоіндустріалізації та його перспектив;

- оцінити методологічні можливості використання постіндустріальної парадигми та концепції четвертої промислової революції як теоретичних засад дослідження перспектив нової індустріалізації у процесі повоєнного відновлення економіки України;

- визначити та обґрунтувати релевантний науковий підхід до теоретичного аналізу процесу неоіндустріалізації та його економічних перспектив в Україні;

- проаналізувати перспективи неоіндустріалізації в контексті зміни економічної моделі України та переходу до моделі керованого розвитку;

- розглянути найважливішу особливість ринкової трансформації української економіки, пов'язану з тим, що вона не супроводжувалася розвитком промислового капіталізму в точному економічному сенсі цієї категорії;

- визначити роль державно-капіталістичної моделі керованого економічного розвитку в процесі нової індустріалізації української економіки;

- проаналізувати можливості свідомого застосування державою об'єктивного закону циклічності розвитку капіталістичної економіки для управління процесом неоіндустріальної модернізації виробництва;

- розкрити проблеми інтеграції циклічного механізму відновлення промислового капіталу в реальну економічну динаміку України;

- дослідити можливості цілеспрямованого використання циклічного механізму в процесі реалізації державної промислової політики в рамках державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріальної трансформації;

- визначити на основі теоретичного аналізу державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріальної трансформації новий цільовий орієнтир повоєнного відновлення, рух до якого здатний вирішити проблему деіндустріалізації, яка є головною проблемою економіки України.

Об'єктом дослідження є процес неоіндустріалізації, який починається сьогодні в світовій економіці, та його перспективи в Україні в період повоєнного відновлення.

Предметом дослідження є об'єктивний взаємозв'язок процесів нової індустріалізації та «цифрової» трансформації виробництва в сучасній економіці.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи пізнання, історико-логічний і системний підходи до аналізу трансформаційних процесів. Широко використовується діалектична методологія дослідження, яка передбачає діяльнісний підхід до аналізу економіки. Важливе місце в дослідженні займає методологія Одеської школи економічної думки, яка категоріально розмежовує генезису і структуру економічної системи, а також окремі елементи інституціональної та шумпетеріанської методології аналізу.

Інформаційною базою виступають законодавчі акти та нормативно-правова база України. Істотним джерелом для дослідження послужили наукові монографії, матеріали різних конференцій, публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, ресурси мережі Інтернет, офіційні документи Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, статистичні дані, надані Державним комітетом статистики України, Міністерством фінансів та Національним банком України, Світовим банком.

Наукова новизна одержаних результатів, які виносяться на захист, полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано альтернативний підхід до аналізу неоіндустріалізації, при якому, на відміну від існуючих підходів, неоіндустріалізація розглядається як історично закономірний процес розвитку комплексно автоматизованих «цифрових» продуктивних сил після завершення першої фази індустріалізації, що має своїм результатом електрифікацію продуктивних сил, яка створює матеріально-технічну основу для подальшої автоматизації, що реалізується через впровадження цифрових технологій, тобто як органічно пов'язана з першою фазою друга фаза індустріалізації;

удосконалено:

- теоретичні засади державного управління неоіндустріальним розвитком шляхом доведення, що держава має повною мірою враховувати об'єктивний економічний закон циклічного розвитку капіталістичної

економіки та цілеспрямовано створювати відповідні економічні й технологічні умови для започаткування промислового циклу і свідомого використання циклічного механізму оновлення основного капіталу, причому такий підхід розглядається як потенційна історична перевага державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріалізації економіки;

- теоретичні основи аналізу економічної моделі, необхідної для неоіндустріальної трансформації в Україні, які, на відміну від існуючих підходів, виходять з розгляду неоіндустріалізації як свідомо керованого процесу, який об'єктивно вимагає зміни економічної моделі України та переходу до моделі керованого розвитку, оскільки здійснення неоіндустріалізації в рамках давно застарілої моделі стихійної ринкової трансформації практично неможливо;

- науковий підхід до визначення цільового орієнтиру повоєнного відновлення національної економіки, який, на відміну від існуючих підходів, дозволить Україні сформулювати таку стратегічну мету для повоєнного відновлення, яка орієнтує економічну політику на вирішення головної проблеми економіки України – проблеми деіндустріалізації;

отримали подальший розвиток:

- методологічні основи розмежування двох етапів послідовного розгортання промислової революції, які, на відміну від існуючих підходів, виходять з того, що на першому етапі промислова революція створила триланкову систему «двигун - передавальний механізм - людина», а на сучасному етапі вона кардинально змінює місце людини в процесі виробництва, створюючи четвертий елемент - автоматичну систему управління виробництва;

- теоретичні основи розгляду промислової політики, спрямованої на організацію комплексно автоматизованого виробництва в Україні, які на відміну від існуючих підходів, виходять з розгляду неоіндустріалізації як найважливішого напрямку модернізації виробництва у специфічних

історичних умовах демографічної кризи та дефіциту трудових ресурсів у період післявоєнного відновлення економіки України;

- концептуальні засади аналізу ринкової трансформації України, які, на відміну від існуючих підходів, виходять з того, що перехід України до ринкової економіки не супроводжується розвитком промислового капіталізму, тобто товарно-ринкові відносини не досягають такого рівня історичного розвитку, коли промисловий капітал стає ключовим елементом економічної системи;

- теоретичний підхід до розгляду промислового циклу, який, на відміну від існуючих підходів, які концентрують увагу на негативних моментах циклічного розвитку, в повній мірі враховує, що матеріальною основою промислового циклу є періодичне оновлення основного капіталу на все більш вдосконаленій технічній основі, і тому механізм промислового циклу виступає як основна економічна форма реалізації технічного прогресу.

Практичне значення отриманих результатів. Оскільки в Україні циклічний розвиток не відбувається автоматично, теоретичне обґрунтування в роботі свідомого створення державою відповідних технологічних умов для започаткування промислового циклу та для подальшого цілеспрямованого використання державою циклічного механізму відновлення основного капіталу має велике практичне значення. Таке цілеспрямоване втілення циклічного механізму в процес практичного здійснення державної промислової політики може стати важливою перевагою державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріальної трансформації. Крім того, неоіндустріальний цільовий орієнтир дозволить Україні сформулювати такий образ майбутнього, який міг би стати стратегічною метою для повоєнного відновлення національної економіки. Досягнення такого цільового орієнтиру дозволить практично вирішити головну проблему економіки України – проблему деіндустріалізації. Тому саме неоіндустріальний цільовий орієнтир має стати стратегічною основою практичної програми післявоєнного відновлення економіки України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Усі наукові результати, викладені у роботі, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських конференціях, з яких основні: XVIII, XIX, XX Всеукраїнська науково-практична конференція «Покританівські читання» (Одеса, 2022, 2023, 2024); XX Міжнародна науково-практична конференція (Одеса, 2023); IV Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, аспірантів і студентів (Київ, 2023); I Всеукраїнська науково-практична конференція (Полтава, 2023); II Міжнародна науково-практична конференція молодих учених (Чернігів, 2023); Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти (Рівне, 2023); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених (Одеса, 2022, 2023, 2024).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 21 наукова праця, серед яких 5 статті у наукових фахових виданнях України; 13 тез доповідей на конференціях; 3 розділи у монографіях, з яких 1 за кордоном (Чехія).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки. Робота містить 10 таблиць, 5 рисунків, 7 додатків на 16 сторінках. Список використаних джерел налічує 213 найменувань на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретичні підходи до дослідження нової індустріалізації в економічній літературі

Наукова парадигма нової індустріалізації перебуває на етапі свого становлення у зв'язку з недавньою появою даного поняття, а також об'єкта наукового дослідження.

Теоретичний базис наукової парадигми нової індустріалізації формувався у межах кількох теоретичних поглядів:

1. Економічна теорія індустріалізації. Видатними представниками даного напрямку дослідження є К. Маркс [25, 26, 158], М. І. Туган-Барановський [83] та ін. Даний етап характеризується тим, що розкриває зміст, ключові характеристики, основні типи процесу індустріалізації, а також, підходи, засоби та методи її проведення, показники її виміру. Процес індустріалізації розглядається як основа економічного розвитку (або економічного прогресу), що підвищує продуктивність праці на основі застосування передових технологій.

2. Теорії індустріального суспільства і довгострокового техніко-економічного розвитку [Error! Reference source not found.]. Представниками зазначеного напрямку дослідження виступають У. Ростоу [43], Р. Арон [4, 5, 61], Дж. Гелбрейт [13], Е. Тоффлер [55, 56], Дж. Ріфкін [38, 39], К. Шваб [48] та ін. Означений етап характеризується довготривалим безперервним характером процесу індустріалізації, що охоплює всі сфери сучасного суспільства, виявляє ключові технології майбутнього (третьої та четвертої промислових революцій, п'ятого та шостого технологічних укладів), пріоритети нової індустріалізації.

3. Інституціональна теорія [Error! Reference source not found.]. Представниками зазначеного напрямку дослідження виступають Т. Веблен

[57], У. Мітчелл [8], Дж. Коммонс [8], А. Тойнбі [9], Т. Парсонс [178], Дж. Гелбрейт [13], О. Вільямсон [60], Р. Коуз, Д. Норт, Р. Томас, В. Геєць [82-94], А. Чухно [203, 204, 205] та ін. Зазначений етап досліджує процес індустріалізації як результат складної та глибинної взаємодії економічних, соціально-політичних, організаційних, культурних, моральних, духовних, психологічних та інших факторів і відносин. Розкриває ключові компоненти механізму реалізації та розвитку нової індустріалізації, дозволяє вибрати методи та інструменти здійснення політики індустріалізації, спрогнозувати характер їх впливу.

4. Теорії модернізації економіки [**Error! Reference source not found.**]. Видатними представниками даного напрямку дослідження є М. Вебер [8], Д. Белл, Е. Дюркгейм, Е. Тоффлер [56] та ін. Зазначений етап виявляє критерії та фази, етапи і типи, темпи і фактори розвитку високотехнологічного промислового виробництва в країні та її регіонах. Особливий інтерес становлять теорію індустріальної модернізації, наслідком якої є структурна, просторова, інституційна модернізації. Розвиток промисловості виступає ключовим фактором модернізації економіки країни та її індустріальних регіонів.

5. Теорії економічного розвитку [**Error! Reference source not found.**]. Представниками даного напрямку дослідження виступають А. Сміт [49, 182], Д. Рікардо, А. Маршалл [24], Й. Шумпетер [45, 46, 144], Дж. М. Кейнс [20], Дж. Стігліц [51, 5], Г. Мюрдаль, Т. Хегерstrand, Ф. Перру, М. Вебер [8], М. Портер [35, 36]. Даний етап характеризується визначенням системи наукових поглядів, підходів, конкретних дій та взаємодій, обґрунтуванням необхідності зміцнення (або створення) нової соціально-економічної ідентичності (образу) у просторі регіонів, що є частиною (фрагментом) простору країни.

Систематизація наукових джерел дозволяє констатувати розгляд індустріалізації в більшості з них, по-перше, як процесу, по-друге, як завершеного історичного явища. Досить поширене розуміння індустріалізації

як процесу зводиться до переважного розвитку обробної промисловості, наслідком чого є досить помітні структурні зрушення економіки [147]. Наприклад, «індустріалізація - це процес впровадження у національних економіках стандартизованого виробництва матеріальних благ та послуг, що базується на застосуванні систем робочих машин і механізмів» [**Error! Reference source not found.**, с. 468]. Таким чином, індустріалізацію можна визначити, як процес швидкого соціально-економічного переходу від традиційної, аграрної чи ремісничої економіки до індустріальної, в якій домінує машинне промислове виробництво. Цей перехід супроводжується розвитком передових технологій, зокрема в таких ключових галузях, як енергетика, металургія, машинобудування та хімічна промисловість. Під час індустріалізації відбуваються значні соціальні трансформації: змінюється світогляд суспільства, формується позитивне ставлення до праці, інновацій та наукового прогресу, що стимулює швидке впровадження нових технологій. Це, у свою чергу, сприяє зростанню продуктивності, збільшенню виробництва і підвищенню рівня життя населення. Крім того, індустріалізація сприяє розширенню внутрішніх і зовнішніх ринків, формуванню глобальної мережі торгівлі товарами та послугами, що стимулює інвестиції та підтримує сталий економічний розвиток у довгостроковій перспективі. Важливим аспектом є також трансформація інфраструктури, освіти та соціальних інститутів, що забезпечує адаптацію суспільства до нових викликів і можливостей індустріального розвитку. Зазвичай показниками, що частково описують цей процес, можуть виступати розвиток фабричної системи виробництва та урбанізація.

У рамках цього напрямку дослідження індустріалізацію часто розглядають у невідривному зв'язку з промисловою революцією (або промисловим переворотом): як перехід від переважно аграрної економіки до індустріального виробництва, який розглядається в рамках техніко-економічних вимірів історичного процесу [113]. Тобто промислову революцію (або промисловий переворот) можна трактувати як радикальні

зміни в системі виробництва, що виникають в результаті застосування механічних двигунів. Істотними рисами промислової революції є: фабрична система, використання інноваційної технології у виробництві, прискорення та полегшення системи транспортування та зв'язку, а також забезпеченість споживчими товарами.

У низці західних досліджень поняття процесів індустріалізація та промислова революція розглядаються в рамках процесу модернізації. Наприклад, французький вчений-економіст Ф. Бродель у своїй фундаментальній роботі «Матеріальна цивілізація, економіка та капіталізм, XV–XVIII ст.» розрізняє процес індустріалізації як перехід від переваги сільського господарства до переваги виробництва, «промислову революцію» як прискорення даного процесу, а модернізацію, одним з компонентів індустріалізації [**Error! Reference source not found.**]. На думку Ф. Броделя, індустріалізація є тривалим безперервним процесом, який триває і в даний час, охоплює суспільство в цілому, його економічні, соціальні та політичні структури, супроводжується окремими проривами в промисловому розвитку, найуспішніший з яких – це промислова революція XVIII– XIX ст.

Відмінною рисою процесу індустріалізації є макроекономічна перехідність, так як даний процес безпосередньо торкається розвитку країн, і світу в цілому. Процес макроекономічної перехідності можна описати як поступове заміщення однієї моделі економічної системи, що представляє собою організаційно-господарський механізм, визначальний характер соціально-економічних, фінансових, розподільчих відносин, специфіку регулювання економіки державою, відносини власності та розподілу доходів, вироблених економіки, іншою, а процес індустріалізації проявляється як період зміни моделей економічної системи, тобто період становлення промисловості, як одного з основних видів діяльності.

Вченими обґрунтовано такі характерні риси індустріальної економічної системи:

- зростання та розвиток спеціальної та загальної освіти, науки, культури, якості життя, інфраструктури.
- перехід до машинного виробництва.
- переміщення населення до міст - урбанізація.
- нерівномірність зростання економіки та розвитку - стабільне зростання чергується зі спадами та кризами.
- прискорення суспільно-історичного прогресу.
- експлуатація природних ресурсів, найчастіше на шкоду екології.
- основа економіки - конкурентні ринки та приватна власність.

Право власності на засоби виробництва сприймається як природне і невід'ємне.

- трудова мобільність населення висока, можливості соціальних переміщень практично обмежені.
- найважливішими цінностями в індустріальному суспільстві визнані вузька спеціалізація (що позначається на принципах освіти), індивідуалізм, здатність і готовність до новацій.
- робітники становлять значну частину населення.
- поява ринку факторів виробництва, насамперед ринку праці та ринку капіталу, додавання до ринку товарів масового виробництва.

Індустріалізація є тривалим процесом, який у країнах «класичного» (країни Західної Європи) та «неокласичного» капіталізму мав свою специфіку – складався з кількох стадій розвитку:

- 1) доіндустріальна стадія (аграрне суспільство, традиційна економіка);
- 2) протоіндустріальна стадія (закладання основ власне для реальної індустріалізації);
- 3) ранньоіндустріальна стадія (становлення та розвиток індустріального суспільства);
- 4) пізньоіндустріальна фаза (сучасне індустріальне суспільство);
- 5) нова індустріалізація, що реалізується на основі досягнень четвертої промислової революції та п'ятого і шостого технологічних укладів.

Друга наукова модель дослідження нової індустріалізації – теорія індустріального суспільства – зародилася під впливом науково-технічної революції (НТР) у 1940–1960-ті роки. Її становлення пов'язане з іменем видатного американського економіста Пітера Дракера, який опублікував ряд праць: «Майбутнє індустріальної людини» (1942), «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу» (1949) та ін.

Капіталістичне суспільство XIX ст. Дракер називає «передіндустріальним» (ранньоіндустріальна стадія розвитку). Появу індустріального суспільства він пов'язує з появою та швидким зростанням корпорацій.

«Вільне індустріальне суспільство», за Дракером, є поєднанням наступних елементів [Error! Reference source not found., с. 475]:

- 1) машинізоване масове виробництво зі спеціалізацією та інтеграцією робіт у рамках великих корпорацій;
- 2) приватна власність на засоби виробництва та розподіл господарства країни на автономні підприємства;
- 3) зосередження управління підприємствами до рук менеджерів;
- 4) координація діяльності різних господарських одиниць та галузей через ринок, що грає роль регулятора виробництва та обміну.

У 50-х роках XX ст. теорія індустріального суспільства набуває широкого поширення, проте найбільш закінченого і розгорнутого трактування ця теорія набула у працях американського соціолога та економіста Уолта Ростоу [44, 58], французького соціолога Реймона Арона [3, 4, 60] та американського економіста Джона Гелбрейта [13].

Відповідно до цієї теорії тип суспільства визначається рівнем технічного, індустріального розвитку незалежно від його соціально-економічних характеристик. Теорія індустріального суспільства є одним з варіантів технологічного детермінізму, в рамках якого техніка та технології розглядаються як явища, що саморозвиваються і породжують самі себе, а також виступають не тільки як причини всіх змін в суспільстві, але і є їх

результатом. При цьому виробничі відносини видаються як пасивне відображення технічного прогресу, а техніка та організація виробництва повністю визначають економічний устрій суспільства.

Технократична концепція у найбільш повному вигляді представлена в роботах американського економіста Джона Гелбрейта («Американський капіталізм: концепція протиборчих сил» (1952), «Суспільство достатку» (1958), «Нове індустріальне суспільство» (1967), «Економічна теорія і цілі суспільства» (1973), який фіксує, що в матеріальному виробництві відбувається застосування все більш складної та досконалої техніки. Машини замінили примітивну ручну працю, і, у міру того, як вони все ширше використовуються для керування іншими машинами, вони починають виконувати простіші функції людського мозку. Ці процеси викликають укрупнення виробництва, що потребує дедалі значніших вкладень капіталу та дедалі більше висококваліфікованих фахівців. Результатом цього є розвиток великих корпорацій як основного типу господарських організацій, які панують в економіці та здатні залучити необхідний капітал. За думкою Гелбрейта, саме вони у середині ХХ ст. змогли мобілізувати робочу силу необхідної кваліфікації та забезпечити науково-технічний прогрес.

Як зазначав Дж. Гелбрейт [13], упродовж останніх десятиліть відбулися глибокі зрушення у структурі функціонування корпоративного сектора. Якщо ще сімдесят років тому діяльність великих корпорацій зосереджувалась переважно в галузях, які об'єктивно вимагали великомасштабного виробництва та високого рівня капіталомісткості (зокрема, у сфері залізничного та водного транспорту, видобутку і переробки корисних копалин, сталеливарного виробництва), то в сучасних умовах межі корпоративної експансії суттєво розширилися. Сьогодні транснаціональні корпорації активно входять до секторів, що історично характеризувалися переважанням малого та середнього підприємництва - таких як роздрібна торгівля (у тому числі продовольча), переробка сільськогосподарської сировини, видавничий бізнес, інформаційні та розважальні послуги. Така

трансформація свідчить про глибокі інституційні зміни в капіталістичній економіці, що пов'язані з універсалізацією корпоративних структур, їхньою адаптивністю до умов ринку та здатністю монополізувати навіть ті сегменти, які раніше не вважались привабливими для великого бізнесу. Цей процес веде до поступового витіснення дрібного підприємництва, зниження рівня конкуренції в окремих секторах, а також до ускладнення форм ринкового регулювання, оскільки традиційні інструменти державної політики дедалі менше відповідають реаліям корпоративного домінування у глобальній економіці [13].

За Гелбрейтом, ключовою характеристикою економіки промислового суспільства є її орієнтація на планування. Він аргументує, що сучасні зрілі корпорації (на противагу підприємницьким корпораціям минулих часів) змогли підпорядкувати ринкові механізми своїм інтересам. Такі корпорації не лише витісняють конкуренцію, але й намагаються усунути ринкові відносини в цілому, прагнучи до планового управління економікою.

На думку Гелбрейта, формування планових механізмів у межах капіталістичної економіки зумовлене об'єктивними потребами розвитку продуктивних сил. У своїй концепції індустріального (промислового) суспільства він обґрунтовує, що перехід до елементів планування не є випадковим, а є закономірним результатом еволюції економічної системи, яка дедалі менше відповідає класичним принципам капіталізму. Гелбрейт розглядає планування як функціональну необхідність великих корпорацій, що прагнуть стабільності, прогнозованості та зниження рівня економічної невизначеності. Таким чином, поступове витіснення стихійного ринку раціональними, планово-координованими механізмами управління відображає рух капіталістичної системи у напрямку до нової соціально-економічної формації, яка поєднує ринкові інструменти з елементами централізованого регулювання. Цей підхід засвідчує спробу автора виявити внутрішні суперечності зрілого капіталізму, в межах якого спонтанний

ринковий механізм втрачає ефективність у вирішенні системних завдань сучасного виробництва.

Однією з визначальних характеристик нового індустріального суспільства, за Дж. Гелбрейтом, є тісна інтеграція індустріальної системи з державним апаратом, що спричиняє зростання ролі держави як економічного суб'єкта. У цій моделі держава не лише виконує функцію регулятора, але й бере на себе відповідальність за забезпечення макроекономічної стабільності, зокрема через підтримку достатнього рівня сукупного попиту. Основною метою такого втручання є створення умов для повного завантаження виробничих потужностей та забезпечення реалізації всієї продукції, яка може бути вироблена наявною робочою силою. Гелбрейт розглядає цю тенденцію як логічне продовження технологічного розвитку, що вимагає системного підходу до управління економічними процесами. Під поняттям «технологія» автор розуміє не лише технічні засоби виробництва, але й ширший комплекс факторів, що охоплює наукові знання, організацію праці, кваліфіковану робочу силу, інженерні рішення, машинний парк, а також соціальний поділ праці. Таким чином, у трактуванні Гелбрейта технологія постає як інтегральна частина продуктивних сил суспільства, яка виходить за межі вузького технократичного бачення. Таке розширене розуміння технології дозволяє автору пов'язувати її не лише з економічною, а й із соціальною динамікою, що, у свою чергу, обґрунтовує необхідність активної участі держави в регулюванні процесів, що охоплюють виробництво, розподіл і споживання.

У своїй концепції «нового індустріального суспільства» Гелбрейт акцентує увагу на зміні фундаментальних засад функціонування капіталістичної економіки [210]. Зокрема, він наголошує на трансформації ринкового механізму, який поступово витісняється внутрішньокорпоративним плануванням, а також на зростаючій ролі державного регулювання. Ці процеси, на думку дослідника, зумовлені об'єктивними вимогами науково-технічного прогресу, що потребує

централізованого управління складними виробничими та технологічними системами. Аналізуючи структуру сучасного західного суспільства, Гелбрейт фіксує глибокі соціально-економічні зрушення, які, на його переконання, поступово усувають класичні капіталістичні підвалини. Він погоджується з Карлом Марксом у діагностиці капіталізму минулого, проте вважає, що сучасні реалії суттєво відрізняються [158]. Зокрема, Гелбрейт стверджує, що власники капіталу втратили свою провідну роль у системі управління економікою, поступившись місцем новому управлінському класу – так званій «техноструктурі». Під техноструктурою автор розуміє групу висококваліфікованих менеджерів, інженерів, науковців і спеціалістів, які, зберігаючи автономію у прийнятті стратегічних рішень, дедалі частіше виступають носіями альтернативних цілей, що виходять за межі традиційного прагнення до максимізації прибутку. Серед таких цілей – стабільність, зростання компанії, науково-технічний розвиток, соціальна відповідальність. Ця тенденція, за Гелбрейтом [13, 159], свідчить про еволюцію капіталістичної системи у напрямі посткапіталістичної моделі управління, де пріоритети зміщуються від власності до компетентного адміністрування.

Термін «техноструктура», за Гелбрейтом [210], описує керівний механізм корпорацій. Він аргументує, що буржуазія відходить у минуле, а робітничий клас переживає «депролетаризацію». Гелбрейт вбачає причину в збільшенні частки найманих працівників, які займаються інтелектуальною та кваліфікованою роботою, що призводить до розмивання меж робочого класу. Він стверджує, що конфлікт інтересів між робітниками та підприємцями більше не актуальний. З його точки зору, основні відмінності між капіталістичними та соціалістичними соціально-економічними системами в контексті теорії індустріального суспільства не мають значення. Гелбрейт вважає, що майбутнє полягає в конвергенції, або об'єднанні різних систем у єдине індустріальне суспільство.

Широкого визнання набули ідеї Елвіна Тоффлера [54, 55], американського філософа та публіциста, які він представив у своєму ключовому творі «Третя хвиля» (1980). Тоффлер вважає, що прогрес науки та технологій відбувається стрибкоподібно. Він розрізняє три етапи розвитку людської цивілізації: аграрний, індустріальний та етап, пов'язаний з появою комп'ютерної ери та переходом до інформаційного суспільства, який пізніше було названо постіндустріальним [54]. Спочатку існувала аграрна хвиля, або «сільськогосподарська цивілізація», де земля була основою всього - економіки, життя, культури, сімейної структури. Переважав простий поділ праці, існували чітко визначені соціальні шари: аристократія, духовенство, воїни, раби або кріпаки. Влада була суворо авторитарною, соціальний статус визначав життєвий шлях людини, а економіка була децентралізованою, з кожною громадою, що виробляла більшість необхідного для життя.

Тоффлер називає другу хвилю індустріальною епохою, де заводи стають відображенням промислового суспільства [55]. Суспільства, що належать до цієї хвилі, почали активно використовувати вугілля, газ та нафту для виробництва енергії, що стало початком експлуатації природних ресурсів. Паралельно з цим, відбувся значний прогрес у технологіях, зокрема, початок використання великих електромеханічних машин та автоматизації виробництва. Великі промислові міста стали центрами масового виробництва товарів.

Зміни в техносфері, які принесла друга хвиля, кардинально змінили соціальну структуру: сімейні відносини, професійну підготовку, поява великих корпорацій, зростання впливу профспілок, держави та політичних партій. Також відбулася еволюція засобів зв'язку та масової інформації. Економічне зростання стало головною метою урядів, що сприяло безпрецедентному підвищенню життєвого рівня.

Третя хвиля, за Тоффлером [55], символізує перехід до постіндустріального суспільства з новою технологічною базою, де ключову роль відіграють електроніка, комп'ютерні технології, освоєння космосу,

використання океанських глибин та біотехнології. Ця хвиля завершує аграрну та промислову революції, привносячи глибокі зміни в техносферу та соціальну структуру. Тоффлер вважає, що комп'ютеризація дозволить краще розуміти причинно-наслідкові зв'язки в культурі та суспільстві, але позитивний вплив технологій можливий лише при їх грамотному використанні. До кінця XX століття людство вступає в еру, де домінують співпраця та взаєморозуміння.

Таким чином, ключова думка вченого зводиться до того, що інформаційне суспільство не замінює машинну систему, а є її еволюцією. Внаслідок цього відбуваються зміни в соціально-економічній структурі суспільства, зокрема, переформатування системи споживання, створення нових умов для розвитку особистості та процвітання індивідуальностей. Е. Тоффлер бачить перехід до нового інформаційного суспільства не як укріплення, а як поступову перебудову попередньої системи.

Науковець аргументує, що з середини 1950-х років промислове виробництво стало придбавати нові характеристики. У широкому спектрі галузей з'явилася велика різноманітність технічних засобів, моделей товарів, видів послуг. Спеціалізація праці стає все більш фрагментованою, а організаційні форми управління - розширені.

Розробка та обґрунтування третьої фази розвитку суспільства за Тоффлером [55] сприяли створенню теорії постіндустріального суспільства. Згідно з цією теорією, в умовах науково-технічної революції зароджується «новий капіталізм», система так званих дозрілих корпорацій, керованих менеджерами, які планують виробництво, виходячи не лише з критеріїв максимізації прибутку. Серед найвідоміших концепцій цієї теорії варто виділити: технотронне суспільство, суперіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство тощо.

У роботах авторів теорії постіндустріального суспільства при всій їх різноманітності простежується ряд основних характеристик описуваної ними нової якості суспільства та економіки, серед яких, по-перше, технологічний

зсув, по-друге, структурні перетворення економіки. Не можна заперечувати, що поширення комп'ютерних технологій, а пізніше – мережі Інтернет, стало відмінною рисою нової якості економічного та суспільного життя останніх десятиліть. Найважливішим параметром постіндустріальної системи є принципово новий тип ресурсу – інформація, що доводять у своїх дослідженнях М. Кастельс [64], Т. Сакайя [77] та багато інших авторів.

Аналізуючи роботу американського соціолога Деніела Белла «Майбутнє постіндустріальне суспільство: досвід соціального прогнозування» (1973) [145], було виявлено, що структурні перетворення економіки – зростання сфери послуг і скорочення частки матеріального виробництва – стали розглядатися як фундаментальні, визначні риси постіндустріального суспільства. У своїй роботі він визначає, що суспільство проходить три стадії розвитку: доіндустріальну (традиційну або аграрну), індустріальну (промислову) та постіндустріальну.

Основною характеристикою доіндустріального суспільства є зайнятість населення в сільському господарстві, яка досягає майже 90% від усієї його кількості. Основними видами господарської діяльності виступали землеробство, рибальство, видобуток корисних копалин, що відносилися до видобувного сектору. Основна мета аграрного суспільства полягала в утриманні населення.

Для індустріального суспільства характерною ознакою виступало використання машинних технологій та енергетичних ресурсів задля виробництва товарів, тобто відбувалося формування промислового виробництва [81]. Через промислову революцію лише 10% населення, зайнятого в аграрному секторі, виробляли достатню кількість продовольчих продуктів для забезпечення населення. Ідея індустріального суспільства, яку запропонував Белл [145], зводилася до ефективності виробництва, що досягається завдяки двом основним принципам – максимізації та оптимізації, а двома основними фігурами виступали інженер, призначення якого зводилося до організації роботи на підприємстві, та напівкваліфікований

робітник, функція якого полягала у виконанні рутинної роботи, або ж елемент промислового виробництва, позбавлений індивідуальних характеристик.

Постіндустріальне суспільство, за ідеями Белла [145], базувалося на обміні інформацією через інформаційні мережі, а також використання комп'ютерів. Переважна більшість населення переходила до сектора послуг, натомість, кількість зайнятих у промисловості постійно скорочувалася. Аналогічні зміни у структурі зайнятості відбуваються через зростання продуктивності до повної автоматизації виробництва – машинні технології замінюються інтелектуальними та інформаційними [145].

Белл виділяє декілька стадій переходу від індустріального до постіндустріального суспільства [145, 175]:

Перший етап переходу характеризується розвитком транспортних послуг, а також соціальних служб задля забезпечення постачання виготовлених товарів на відповідний ринок збуту, при найменших витратах часу.

Визначним постулатом другого етапу переходу є збільшення числа найманих робітників, при якому споживання благ починає носити масовидний характер. При цьому, для населення стають доступними поки незначні заощадження для поліпшення якості життя. Починають розвиваються оптова та роздрібна торгівля, фінанси, нерухомість та страхування.

На третьому етапі переходу від індустріальної епохи до постіндустріального суспільства ключову роль відіграє збільшення обсягу сектору послуг. Зі зростанням національного доходу спостерігається зменшення витрат на продукти харчування, а кошти все більше спрямовуються на придбання товарів довгострокового користування (таких як одяг, автомобілі, житло) та згодом на розкішні товари та відпочинок. Постіндустріальне суспільство вирізняється високою якістю освіти та охорони здоров'я, при цьому ключову роль відіграє висококваліфікований

фахівець, чий рівень освіти та досвід дозволяють виконувати складні завдання у щоденній роботі.

Таким чином, дослідження показали, що протягом ХХ ст. у співвідношенні названих сфер практично у всіх індустріально розвинених країнах відбулися суттєві зміни. До 1970-1980-х років роль матеріального виробництва (аналізуючи його частку в ВВП і чисельність зайнятих в ньому) різко знизилася. Домінуючим став сектор послуг, у якому створюється понад 70% ВВП розвинутих країн та зайнято понад 75% працівників.

Засновники постіндустріальної теорії розвитку суспільства констатували зміну первинної ланки економіки: на зміну великим виробничим комбінатам мають прийти індивідуальні «електронні котеджі», пов'язані між собою Всесвітньою мережею. Наслідком цього мав стати переважно мережевий принцип структурування економіки та суспільства.

Сучасні вчені нині вбачають принципову похибку у вивченні теорії індустріалізації у тому, що, досліджуючи тенденції розвитку економіки та суспільства, розглядалися не стільки якісні зміни у всіх компонентах індустріального виробництва, скільки традиційні кількісні економічні показники галузевої структури випуску та зайнятості.

Проте головними в економіці, як показує сучасний досвід, виявилися якісні зміни в самому матеріальному виробництві (в технологіях, характері індустріальної праці, організації виробництва та управління ним і, звичайно, в індустріальних продуктах і послугах), що відбуваються в процесі генези п'ятого, шостого та наступних технологічних укладів. Саме панування індустріального способу виробництва визначає широкі масштаби технологічного застосування наукового знання, постійні «перевороти» на технологічній основі не тільки індустрії, а й усієї економічного і суспільного життя.

В даний час майбутнє промисловості пов'язується з четвертою індустріальною революцією, що вже набирає сили («Індустрія 4.0») [108]. Вона передбачає інтеграцію традиційних сильних позицій Німеччини в галузі

індустрії з новітніми досягненнями в галузі інформатизації та штучного інтелекту.

Парадигму четвертої промислової революції почав формувати Клаус Шваб, засновник та президент Всесвітнього економічного форуму у Давосі у своїй фундаментальній роботі «The Fourth Industrial Revolution. Shaping the Fourth Industrial Revolution» (2016). Він вважає, що четверта промислова революція, яка ефективно використовує «проникну силу цифрових та інформаційних технологій», визначатиме такі мегатренди, як безпілотні транспортні засоби, 3D-друк, впровадження та використання робототехніки та нові матеріали, що самовідновлюються або самоочищаються, розумних матеріалів, металів з пам'яттю повернення до вихідної форми, кераміки та кристалів, які перетворюють тиск на енергію» [178**Error! Reference source not found.**].

Але, незважаючи на початок четвертої промислової революції, економічні тренди показують уповільнення темпів зростання. До кризи 2008 року світова економіка зростала на 5% на рік. Було очікування, що після кризи вона повернеться до цього рівня. Але сьогодні зростання світової економіки застрягло на 3-3,5% на рік. Такий показник був у період після Другої світової війни. Прихильники теорії «світського застою» пророкують екстремальний сценарій: зростання ВВП впаде до 2% [188].

На сучасному етапі найбільш активно процеси реіндустріалізації простежуються у США [**Error! Reference source not found.**]. Вони зумовлені переважно «поверненням» у країну з країн, що розвиваються, обробної промисловості, що сприяє пожвавленню промислового зростання та підвищенню частки обробної промисловості у ВВП країни. Причому це значною мірою пов'язане із ще більшою економією праці, породженою інтенсивною автоматизацією сучасного промислового (індустріального) виробництва та застосуванням робототехніки в розвинених країнах.

Однією із вагомих складових теоретичної платформи дослідження процесів індустріалізації та нової індустріалізації є теорія довгострокового

техніко-економічного розвитку, що дає пояснення закономірностям технологічної динаміки. У основі концепції технологічних укладів лежать роботи Дж. Кітчина, М. Д. Кондратьєва [163], Й. Шумпетера, Г. Менша, А. Клайнкнехта, П. Друкера, Т. Хегерстранда, Ф. Перу та інших [176]. Провідним поняттям даної теорії виступає технологічний уклад. Дослідження закономірностей довгострокового техніко-економічного розвитку були узагальнені в теорію технологічних укладів, під якими розуміють цілісні комплекси технологічно пов'язаних виробництв і відповідних їм техніко-економічних парадигм, процес послідовного заміщення, що періодично відбувається, визначає «довгохвильовий» ритм сучасного економічного зростання.

Кожна така система представляє собою єдиний та надійний механізм, у межах якого відбувається повний цикл, що охоплює добування та здобуття первинних матеріалів, усі етапи їхньої обробки та виробництво набору фінальних продуктів, які відповідають певному виду суспільного споживання [178].

Технологічний уклад, що розглядається в динаміці функціонування, є цілісністю, що відтворюється – відтворювальний контур. Технологічний устрою, що розглядається в статиці, може бути охарактеризований «як деяка сукупність підрозділів, близьких за якісними характеристиками технології ресурсів і продукції, що випускається», тобто як господарський рівень.

Технологічний уклад має складну внутрішню структуру, ядром якої виступає сукупність базисних технологічних процесів, що лежать в основі відповідних базисних технологічних сукупностей і пов'язаних за допомогою доповнюючих технологічних процесів.

У контексті нашого аналізу критично важливим є висновок, до якого дійшли дослідники в області теорії довготривалого технічного та економічного прогресу: довготривалі коливання економіки тісно пов'язані з переходом між технологічними парадигмами. Цикли появи та зміни технологічних парадигм у межах ринкової економіки відбиваються через

довготривалі хвилі економічних коливань. Залежно від етапу життєвого циклу технологічної парадигми – її появи, розвитку, зрілості або занепаду – змінюються швидкості економічного росту та рівень економічної активності. Швидкість росту та активність зростають на етапі появи, досягають піку під час розвитку, а потім знижуються з виснаженням потенціалу для удосконалення виробництв, що належать до даної технологічної парадигми, та насиченням відповідних суспільних потреб, досягаючи мінімуму на етапі занепаду.

Протягом кожної структурної кризи та депресії, які супроводжують зміну технологічних систем, відкриваються нові шляхи економічного зростання. У період депресії виявляється розбіжність між новою техніко-економічною моделлю та існуючою інституційною структурою, подолання якої вимагає глибоких змін у соціальній поведінці та інститутах відповідно до нових технологічних реалій. Крім технологічних інновацій, перехід до нової техніко-економічної моделі, а отже, і вихід з депресії до нового періоду економічного зростання, передбачає створення нових форм організації виробництва, розвиток нових навичок, формування нової структури валового продукту, нової структури інвестицій та, врешті-решт, нових типів інфраструктури, які забезпечують необхідні умови для виробництва **[Error! Reference source not found.]**.

Зі зниженням дохідності інвестицій у традиційні технології, спостерігається застосування інновацій, які стають основою нової технологічної ери **[Error! Reference source not found.]**. Ці нововведення запускають новий цикл хвилеподібних змін у економічному середовищі, що характеризується розгортанням нової технологічної структури та її поступовим заміщенням старої. Внаслідок механізму ринкової самоорганізації відбувається одночасне впровадження інновацій та змін у різних галузях (таких як машинобудування, виробництво будівельних матеріалів, сировини, енергоресурсів, у сфері будівництва, транспорту та зв'язку). Основою для цієї синхронізації інновацій є їх технологічна

взаємозалежність, адже вони взаємно стимулюють та доповнюють одне одного.

Технологічний уклад може бути представлений як система взаємопов'язаних технологічних парадигм у різних галузях промисловості, а досліджений Дж. Дозі механізм формування технологічних траєкторій є важливою складовою механізму утворення відтворювального контуру нового технологічного укладу [7]. Введене К. Перес поняття техніко-економічної парадигми відображає взаємодію технологічного укладу з соціально-економічним оточенням, що опосередковує процеси їх становлення, зростання та заміщення [30, 31**Error! Reference source not found.**].

Еволюційний процес із висуванням людини на місце каталізатора технологічного розвитку розглянемо з позиції теорії технологічних укладів. «Технологічний уклад – це макроекономічний відтворювальний контур, що охоплює всі стадії переробки ресурсів та відповідний типу невиробничого споживання» [**Error! Reference source not found.**, с. 33]. Еволюція технологічних укладів представлена у таблиці (табл. 1.1.):

Таблиця 1.1.

Характеристика технологічних укладів

Технологічний уклад, роки	Провідні країни	Технологічні детермінанти укладу
I технологічний устрій - устрій «нових текстильних технологій» (1770-1830 pp.).	Голландія, Великобританія	Використання енергії води та застосування парових двигунів стало причиною становлення машинобудування
II технологічний уклад - уклад «технологій парової енергетики» (1830-1880 pp.).	Великобританія, Франція, Бельгія, Німеччина, США	Використання парового двигуна, що стало початком механізації виробництва та організації судноплавства, розвитку залізничного сполучення з використанням паровозів
III технологічний уклад - уклад «технологій електроенергетики» (1880-1930 pp.).	Німеччина, США, Великобританія, Франція	Використання електроенергії в промисловому виробництві сприяло розвитку важкого машинобудування, електротехнічної промисловості, формуванню хімічної промисловості, впровадженню та розповсюдженню радіо- та телекомунікацій
IV технологічний устрій - устрій «нафтохімічних технологій та енергетики»	США, країни Західної Європи, СРСР,	Відбувається подальший розвиток енергетики на основі нафти, газу та нових синтетичних матеріалів; удосконалюються

двигунів внутрішнього згоряння» (1930-1980 рр.).	Японія	засоби зв'язку; в рамках інфраструктурного розвитку відбувається будівництво швидкісних доріг, трубопроводів, аеропортів
V технологічний уклад - уклад «технологій інформатики та мікроелектроніки» (1980 – 2020 рр.)	Японія, США, ЄС	Етап масового впровадження та розповсюдження інформаційних та комунікаційних технологій у виробництво та життєдіяльність людини на основі передових досягнень у галузях мікроелектроніки, інформаційних технологій – етап появи та розповсюдження надгалузових технологій, подолання економічних обмежень з енерго- та матеріало-споживання, збільшенням гнучкості виробничого процесу та різноманітністю продуктів виробництва; створення та розповсюдження військово-промислового комплексу з подальшим застосуванням у будівництві, на транспорті та ін. галузях CALS-технологій; розробка біотехнологій, нових видів енергії, роботобудування, систем оптико-волоконного та космічного зв'язку, нових поколінь військової техніки, плазмових, мембранних та маловідходних технологій
VI технологічний устрій - уклад «нано-, біо- та когнітивних технологій» (початок з 2010 і до теперішнього часу)	США, ЄС, Японія, Китай	Відбувається розвиток глобальних мультимедійних мереж, становлення та розповсюдження «Інтернету речей»; розвиваються нанотехнології як технології, що дають нові засоби конструювання матеріалів; генна інженерія (проектування живого); гнучкі системи «безлюдного» виробництва та когнітивні технології, які дозволять створювані технології наділяти якоюсь подобою розумових функцій. У результаті з'являються гібридні NBIC-технології, як поєднання органічного та неорганічного з метою створення та поширення ресурсів та технологій по зразком живої природи та доповнюються соціальним компонентом (NBICS), що дозволить створені матеріали та технології використовувати в інтересах людини та суспільства, вирішувати соціальні проблеми

Джерело: [176, 178]

Ключовим, у рамках становлення та поширення 5 та 6-го технологічних укладів, є домінування людської, а не механічної праці, людський капітал в

умовах соціалізації технологій стає і ключовим елементом впровадження та застосування інновацій, у той час як техніка та технології стали органічною частиною навколишнього світу, «техносфера набуває масштабності та системні характеристики та створює власний зміст та ритми функціонування» [154]. Позначене явище веде до того, що людський прогрес детермінує еволюцію штучного світу та штучного інтелекту та відбувається конвергенція людини та технологій.

Людська праця виявляється у створенні та розповсюдженні наукового знання, відбувається формування когнітивної праці в рамках високотехнологічного та інноваційного виробництва. Отже, нематеріальна компонента, тобто знання, у процесі еволюційного розвитку технологічних укладів починає домінувати у складі технологій та кінцевого продукту, підвищується інтелектуалоемність праці, що сприяє розвитку можливості зростання зайнятості у сфері виробництва та технологічного застосування нового знання, соціальній та галузях, які забезпечують приріст нового знання.

Цей висновок підтверджується теорією «багаторівневої структури економіки» Ю. В. Яременка [**Error! Reference source not found.**], що представляє технологічну структуру суспільства як піраміду технологічних рівнів. У піраміді рівні ранжуються за пріоритетами розподілу якісних кваліфікаційних ресурсів, коли більш розвинені та високі технологічні рівні споживають дорожчі, обмежені та висококваліфіковані ресурси. У разі поступового виснаження масових і дешевих ресурсів економіка розробляє шляхи переходу з їхньої заміщення дорожчими і рідкісними, цим формуються передумови для науково-технологічного розвитку. Проте, якісніші ресурси залежно від економічної ситуації країни можуть спрямовуватися на нижчі рівні технологічного розвитку, цим у більшості випадків гальмуючи науково-технологічний розвиток. Даний процес характерний для країни періоду становлення ринкової економіки, коли «в масових масштабах знецінюється висококваліфікована праця», отже, з метою

зміни напрямку вектора технологічного розвитку з деіндустріалізації на нову індустріалізацію необхідно скоригувати мету трансформаційних реформ на антропоцентризм в рамках технологічного оновлення. Людина має зайняти ключове місце серед факторів індустріального розвитку, а розширене відтворення людського капіталу – ключове місце в орієнтирах модернізації соціально-економічної системи.

Найбільш критичними та домінантними в рамках розгортання політики нової індустріалізації є NBICS – технології, в рамках яких біотехнології, нанотехнології, інформаційні, когнітивні та соціальні технології, володіючи комбінаторною природою (можливість зчленування одних інновацій з іншими) [Error! Reference source not found.], утворюють надгалузеву систему на основі прогресу науки та технологій і які дозволяють поєднувати органічне та неорганічне з метою створення та поширення ресурсів і технологій на зразок живої природи, наділених якимось «розумом» з метою вирішення соціальних проблем, таких як, наприклад, проблеми продовження життя та постачання продовольства.

На сучасному етапі розвитку економіки, NBICS – технології необхідно віднести до критичних і високих технологій, так як вони знаходять застосування в більшості галузей економіки, зокрема: фармацевтична промисловість, сонячна енергетика, насінництво, будівництво, біотехнології, виробництво побутової техніки, інженерія живих тканин, і дозволяють забезпечувати найбільший внесок у соціальне, науково-технічний і промисловий розвиток країни, а також конкурентна перевага та домінуючі положення країни у світовій економіці.

На основі впровадження та розповсюдження технологій VI технологічного укладу формується концепція розвитку таких країн як США, Німеччина, Нідерланди та позначається як «Індустрія 4.0» [Error! Reference source not found., 143, 167] та передбачає четверту промислову революцію на основі цифровізації ланцюжків створення вартості, продуктів та послуг, впровадження кіберфізичних систем в умовах концепції холонів

[Error! Reference source not found.], що реалізується на практиці в рамках програм інтернет речей, як створення обчислювальної мережі фізичних предметів (речей), які визначають трансформацію суспільних процесів на основі виключення з частини дій необхідної участі людини та трансформації споживчих товарів у високотехнологічні; Big Data (великі дані), як створення сукупності інструментів та методів обробки великих даних; smart factory як інтелектуальна система для оперативного управління виробничим процесом у реальному часі.

Основними цільовими орієнтирами описаних технологічних нововведень є: задоволення персоналізованих запитів клієнтів на основі принципу клієнтоорієнтованості, а також за допомогою проектування людиною нових продуктів та системної синхронізації персоналу та обладнання у виробництві.

Більш детально розглядаючи сучасні технологічні уклади, які беруть свій початок паралельно з етапом формування економіки знань і стають базисом формування інформаційного суспільства в економіці, що глобалізується, відзначимо, що сучасні технології мають високу наукову та інформаційну компоненту, складні і безпосередньо взаємопов'язані з людиною, що визначає неможливість їх створення та розповсюдження без розвиненої інформаційної, наукової та соціальної бази. Ці технології базуються на конвергенції інтеграції природничих, математичних, технічних та суспільних наук. Вперше до конвергенції з технічними науками вступають науки гуманітарного циклу такі, як психологія, соціологія та економіка. Даний процес не характеризується простим транслюванням понять та закономірностей з однієї науки в іншу, відбувається їх трансформація та взаємопроникнення, що формує нові взаємозв'язки та закономірності соціально-економічного зростання та розвитку **[Error! Reference source not found.]**.

У рамках формування наукової парадигми неоіндустріалізації (нової індустріалізації) вчені займаються пошуком відповідей на питання про зміст даного процесу, рушійні сили і механізми її реалізації [177].

Необхідність політики нової індустріалізації викликана кардинальною зміною продуктивних сил під впливом третьої і четвертої промислових революцій, а також п'ятого і шостого технологічних укладів, що формуються. Сучасні вчені та практики визнають факт накопичення у світі величезного технологічного потенціалу, що дозволяє зробити ривок у підвищенні якості життя людей, у модернізації економіки, інфраструктури та державного управління.

Необхідно вибудувати технологічний базис, який буде включати в себе єднання створених і нових технологій, яке відбуватиметься під впливом еволюційних процесів, у яких трансформуються елементи, представлені на схемі:

1. провідний важіль розвитку економіки:

Праця —→ Капітал —→ Технології

2. зміст технологій:

Працемісткі —→ Капіталомісткі —→ Наукомісткі

3. питома вага людського чинника у готовій продукції:

Висока —→ Низька —→ Висока

4. головна рушійна сила

Природні ресурси

Енергетичні джерела, засвоєні людиною

Творча та креативна діяльність людини

Вчені виділяють різні пріоритети у дослідженні сутності процесу нової індустріалізації (неоіндустріалізації).

Згідно з науковими працями професора О. І. Амоші [143], неоіндустріалізація є процесом переходу до високотехнологічного, передового виробництва, що базується на науці. Вона охоплює діяльності, які покладаються на:

(а) застосування та узгодження інформації, автоматизацію обчислень, можливості програмного забезпечення, датчиків, комп'ютерних мереж;

(б) використання інноваційних матеріалів та проривів, досягнутих у галузях нанотехнологій, хімії, біології тощо, завдяки природничим наукам [143].

Цей тип виробництва включає як нові методи створення вже знайомих продуктів, так і переважно виробництво інноваційних продуктів за допомогою передових технологій.

Найбільш характерною рисою неоіндустріалізації є інноваційність. А для створення нових технологій та продуктів особливе значення надається прискореному розвитку наукових досліджень, покращенню координації та подальшому об'єднанню зусиль науки та виробництва.

За науковими дослідженнями професора А. О. Задоя [118, 119], нова індустріалізація виступає як зусилля з подолання технологічного відставання в країнах, що вийшли з-під радянського впливу, та створення економіки нового зразка. Ідеологія «нової індустріалізації» спрямована на стратегію «наздоганяння», що передбачає прискорений прохід шляху, який вже пройшли лідери [155]. Однак аналіз розриву між поточним станом та необхідними зусиллями для прискорення показує, що такий підхід є невдалим. Додавання фрази «на інноваційній основі» не змінює ситуацію, адже сам по собі індустріальний спосіб виробництва застаріває і не може забезпечити лідируючі позиції в світовій економіці.

За науковими поглядами Збаразької Л. О. основна ціль процесу неоіндустріалізації визначається як «відновлення промислового виробництва

в якості ключової та високопродуктивної системної частини національної економіки та рівноправного учасника сучасних світових економічних процесів. Це включає зміну до нової моделі зростання та розвитку [119].

Один із вагомих внесків у розвиток теорії неоіндустріалізації належить українському вченому, академіку НАН України О. Г. Білорусу [68, 69]. Він розглядає неоіндустріалізацію як глибоку модернізацію та структурну трансформацію національної економіки, метою якої є виявлення і подолання диспропорцій у її структурі. Така трансформація передбачає формування принципово нової економічної моделі, здатної адекватно реагувати на виклики глобальних кризових процесів. У цьому контексті неоіндустріалізація базується на системному і комплексному підході, що включає раціональне поєднання інструментів фінансової та монетарної політики, впровадження новітніх технологій, оновлення основних виробничих фондів, з особливим акцентом на розвиток вітчизняної науково-технічної та інноваційної бази. Важливою складовою цього процесу є формування сучасної інфраструктури, стимулювання внутрішнього ринку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізованого світу [68].

Академік НАН України А. А. Чухно [203, 204, 205] також зробив вагомий внесок у розуміння сутності неоіндустріалізації. На його переконання, справжній перехід до постіндустріального суспільства не відбувається через штучну або уявну деіндустріалізацію, а забезпечується завдяки прогресу науки й техніки, глибокій структурній трансформації матеріального виробництва, підвищенню продуктивності праці та ефективнішому використанню трудових ресурсів. Зокрема, він наголошував, що модернізація економіки має супроводжуватись не лише технічним оновленням, а й зміною структури зайнятості: зменшенням чисельності працівників у традиційних виробничих галузях із їхнім подальшим переходом у сферу послуг. При цьому особливо важливою є динаміка розвитку цієї сфери - її якісне вдосконалення, розширення функціональних

можливостей і здатність забезпечувати суспільство новими формами послуг, що відповідають вимогам інформаційної епохи [Error! Reference source not found.].

1.2. Методологічні особливості альтернативного підходу до аналізу історичних перспектив нової індустріалізації

При обґрунтуванні неоіндустріальної парадигми вважається за доцільним внесення низки уточнень у традиційне уявлення про індустріалізацію. Необхідно почати з того, що індустріалізацію прийнято вважати однофазним процесом, що завершується становленням великого машинного виробництва. Тепер історична практика являє нам не одну, а дві фази індустріалізації, так само як і об'єктивний закон їхнього взаємозв'язку.

Перша фаза індустріалізації полягає в електрифікації продуктивних сил, причому їх розвиток не обмежується саме електрифікацією. Навпаки, він іде далі, оскільки електрифікація є не кінцевим пунктом, а однією з найважливіших передумов подальшого їхнього прогресу.

Загальна електрифікація виступає основою загальної автоматизації або комп'ютеризації продуктивних сил. Автоматизувати парові машини та засоби виробництва, тобто інтегрувати їх із цифровими технологіями, було неможливо. В історії людства діє принцип закономірної послідовності, або еволюції засобів виробництва: комп'ютеризується чи автоматизується тільки те, що електрифіковано. Спочатку суспільство домагається електрифікації, і лише потім воно отримує можливість автоматизації своїх продуктивних сил. Зворотний хід історичного процесу неможливий: не можна комп'ютеризувати або автоматизувати те, що не електрифіковано.

Таким чином, реальний перебіг історії показує нам дві послідовні фази одного нероздільного, інтегрального процесу - процесу індустріалізації. Перша фаза має своїм результатом електрифікацію продуктивних сил

суспільства і способу виробництва. Результат другої фази - автоматизовані, або технотронні, продуктивні сили.

Друга фаза нездійсненна без досягнення першої, бо, підкреслимо знову, існує об'єктивний закон: автоматизувати можна такі й тільки такі засоби виробництва, які вже електрифіковані. Щоб автоматизувати працю, необхідно попередньо електрифікувати її. Відповідно, автоматизована праця обов'язково має бути електрифікованою, тоді як електрифікована - не обов'язково автоматизована. За характером та й інша дійсно співвідносяться як первинне і вторинне, вихідне і основне, тобто об'єктивно виступають двома послідовними фазами загального історичного процесу.

Автоматизація продуктивних сил жодною мірою не означає їх деелектрифікації або деіндустріалізації. З автоматизацією не приходить кінець ери електрики. Автоматизовані засоби виробництва залишаються електрифікованими, оскільки в іншому разі вони перестали б бути автоматизованими. Крім того, варто зникнути електриці, і весь машинний парк суспільства завмирає: скрізь і всюди - у виробництві, сфері послуг, житлово-комунальному господарстві.

Процес повної автоматизації продуктивних сил суспільства розвивається на базисі та в межах ери електрики, на базі ери індустріалізації, будучи якісно вищим щаблем тієї ж самої ери. Другу, цифрову фазу індустріалізації можна називати по-різному, але, ґрунтуючись на сформульованому законі генезису і взаємозв'язку двох фаз, ми воліємо оперувати особливою категорією - «неоіндустріалізація».

Змістовний аспект неоіндустріалізації вже окреслений і пов'язаний з повною автоматизацією продуктивних сил, з перетворенням їх на технотронні. Під технотронними розуміються продуктивні сили суспільства, органічно інтегровані за триєдиною формулою: працівник - ЕОМ - автоматизовані, або безлюдні, засоби виробництва.

Тому сутність альтернативного підходу до аналізу неоіндустріалізації полягає в розгляді її як другої фази індустріалізації, органічно пов'язаної з

першою [113]. З цього погляду центральним історичним завданням першої фази індустріалізації є не просто машинізація, а електрифікація суспільної праці. Їй передувала досить тривала «парова ера», коли виробництво озброювалося паровими машинами. Але це було, як показав подальший технічний прогрес, усього лише паровою передісторією справжньої індустріалізації. Загальна електрифікація виступає основою загальної автоматизації, або комп'ютеризації продуктивних сил. Автоматизувати парові машини і засоби виробництва, тобто інтегрувати їх із цифровими технологіями, було неможливо. Діє принцип послідовності, або еволюції засобів виробництва: комп'ютеризується або автоматизується тільки те, що електрифіковано. Спочатку суспільство досягає рівня електрифікації, і лише потім воно отримує можливість автоматизації своїх продуктивних сил. Зворотний хід історичного процесу неможливий: не можна комп'ютеризувати або автоматизувати те, що не електрифіковано.

Таким чином, реальний перебіг історії показує нам дві послідовні фази одного й того самого загального, нероздільного, інтегрального процесу - процесу індустріалізації. Перша фаза має своїм результатом електрифікацію продуктивних сил суспільства. Для другої фази характерні автоматизовані продуктивні сили. Друга фаза нездійсненна без досягнення першої з огляду на об'єктивний закон: автоматизувати можна такі й тільки такі засоби виробництва, які вже електрифіковані.

Щоб автоматизувати працю, необхідно попередньо електрифікувати її. Відповідно, автоматизована праця обов'язково має бути електрифікованою, тоді як електрифікована - не обов'язково автоматизована. За своїм характером обидва вони справді співвідносяться один з одним як первинне і вторинне, вихідне і основне, тобто об'єктивно виступають двома послідовними фазами єдиного історичного процесу індустріалізації.

Зрозуміло, автоматизація продуктивних сил жодною мірою не означає їх деелектрифікації або деіндустріалізації. З автоматизацією не настає кінець ери електрики. Автоматизовані засоби виробництва залишаються

електрифікованими, оскільки в іншому разі вони перестали б бути автоматизованими. Тим більше, варто зникнути електриці, і весь машинний парк суспільства завмирає. До доелектричної відсталості, не кажучи вже про домашинну, людство ніколи не повернеться. Машина - електрична й автоматизована - непорушно стоїть на озброєнні сучасної фізичної та розумової праці. Навіть так звана інформаційна праця, і та немислима без машини - комп'ютера. Не людина без машини, а робоча машина без людини - ось до чого веде технічний прогрес. Процес повної автоматизації продуктивних сил суспільства розвивається і в межах другої фази, але на базі другої фази ери індустріалізації, будучи якісно вищим щаблем цього процесу.

Другу фазу індустріалізації, ґрунтуючись на сформульованому законі генезису і взаємозв'язку, позначають категорією неоіндустріалізації. Змістовний аспект неоіндустріалізації пов'язаний із повною автоматизацією продуктивних сил, органічно інтегрованих за триєдиною формулою: працівник – ЕОМ – автоматизовані або «безлюдні» засоби виробництва.

Кожна з двох фаз індустріалізації характеризується низкою ключових особливостей. У період електрифікації базисним продуктом, без якого неможливе функціонування ані виробництва засобів виробництва, ані виробництва предметів споживання, стає електрика. У період неоіндустріалізації на додаток до електрики з'являється ще один базисний продукт – мікропроцесор. Відома тенденція здешевлення мікропроцесорної техніки, яку нерідко трактують у «постіндустріальному» дусі, насправді пов'язана з перетворенням мікропроцесора на базисний продукт, соціально загальнодоступний і всюди вживаний, і це є найважливішим проявом процесу неоіндустріалізації. Обидва ці базисні продукти співвідносяться один з одним за тим самим законом, що й дві фази індустріалізації, оскільки без електрики мікропроцесор марний [122].

Крім двох базисних продуктів неоіндустріалізація має й інші істотні ознаки. Наступною за значенням ознакою є заміна кооперації окремих машин

органічно єдиною системою машин. Комплекс машин замінює індивідуальний апарат лише тоді, коли об'єкт праці проходить через послідовність взаємозалежних етапів обробки, виконуваних ланцюгом різноманітних, але взаємодоповнюючих робочих машин. Де діє система машин, там продукт безперервно рухається всіма галузевими переділами і ланками виробництва аж до остаточного перетворення на предмет кінцевого споживання. Системі машин відповідає принцип єдиного міжгалузевого технологічного ланцюжка виробництва, простягнутого від видобутку сировини до випуску готового продукту кінцевого призначення та утилізації відходів.

Для кожного технологічного ланцюжка потрібна спеціалізована і єдина, інтегрована система різнорідних, але технологічно пов'язаних машин. Звідси випливає головне правило організації сучасного виробництва: випускати слід не розсип окремих, розрізнених машин і засобів виробництва, а машинні засоби виробництва в комплексі, як елементи єдиної системи для конкретного технологічного ланцюжка в цілому. Наприклад, якщо розроблено новий мікропроцесор, то для його виробництва має бути спроектовано, виготовлено, змонтовано, налагоджено і пущено в хід єдину систему машин. Вимоги названого правила були заново відкриті у вигляді принципу «точно вчасно». В умовах неоіндустріалізації робота не тільки власне виробництва, а й транспорту, інфраструктури автоматизується, приводиться там у відповідність до загального ритму технологічних ланцюжків, тобто загальнонаціональних корпорацій. Передумовою становлення системи машин слугує автоматизація не тільки робочої, а й керуючої машини, яку часто помилково називають «інформаційною». Автоматизованим є «безлюдне» виробництво із застосуванням машин, керованих машинами: предмети рухаються тут без участі робочих рук [110].

Водночас треба повною мірою враховувати, що нині в наявності ще немає всіх необхідних і достатніх передумов для панування системи машин. Без електрифікації немає і бути не може автоматизації. Тим часом досі не

електрифіковані знаряддя землеробства і транспорту: тракторний парк, комбайни, автомобілі тощо. Величезна ділянка суспільного відтворення - сільське господарство, вантажний і пасажирський автотранспорт - в основному перебувають поза єдиною системою електрифікованих і автоматизованих машин [62]. У цих сферах ще не завершена перша фаза індустріалізації навіть у розвинених країнах; слаборозвинені ж суцільно вкриті великими масивами примітивної і важкої ручної праці [63].

Справді неоіндустріальними можуть стати тільки такі країни, які володіють самостійними технологіями і виробничими потужностями з виробництва мікропроцесорів. Для лідерства в умовах першої фази індустріалізації достатньо було наявності повного циклу виробництва техніки для електроенергетики: турбін, генераторів, трансформаторів, кабелю тощо. Для лідерства ж в умовах неоіндустріалізації необхідно, плюс до цього, мати у своєму розпорядженні повномасштабне виробництво мікропроцесорів, до того ж передове, «безлюдне», таке, що постійно прогресує [122].

Свого часу радянське керівництво не зуміло розрізнити в мікропроцесорі новий базисний продукт, а тому прогавило і момент настання, і саму загальну тенденцію неоіндустріалізації. Ресурси, знання, кадри, науково-технічний і промисловий потенціал виявилися розпорошеними за допоміжними напрямками, не сфокусованими на генеральному - на мікропроцесорі. Навпаки, розвинені країни, насамперед США, зорієнтувалися раніше у визначенні центрального напрямку розвитку, і в справі концентрації тут усієї необхідної для прориву ресурсної потужності.

Хибні уявлення з приводу значення мікропроцесора і недооцінка неоіндустріалізації, успадковані від радянського минулого, багато в чому зберігаються й досі [114, 119].

Знову, як і десятиліття тому, немає максимальної концентрації найкращих сил і засобів країни на організації повноцінного виробництва швидкодіючих мікропроцесорів [123]. Проблема не стільки в тому, щоб

спроєктувати передовий мікропроцесор, з підвищеною розрядністю і вищою швидкістю, скільки в тому, щоб спроєктувати технології та засоби виробництва, необхідні для масового випуску такого мікропроцесора [122].

У розробці та організації виробництва «безлюдних», автоматизованих і роботизованих засобів виробництва полягає одна з найважливіших проблем економіки України, загостренню якої сприяє сучасна демографічна криза, що посилює дефіцит трудових ресурсів. Для розв'язання цієї проблеми треба насамперед усвідомити роль і значення мікропроцесора як базисного продукту епохи неоіндустріалізації [124]. Відповідно, організацію повного циклу «безлюдного» виробництва вітчизняного мікропроцесора необхідно розглядати як найважливіший напрямок неоіндустріальної модернізації України в період повоєнної відбудови та розвитку економіки [115, 160].

Таким чином, в рамках розробки неоіндустріальної наукової парадигми альтернативний підхід розглядає неоіндустріалізацію як другу фазу індустріалізації, акцентуючи увагу на автоматизації продуктивних сил. Під новою індустріалізацією розуміється історично закономірний процес розвитку продуктивних сил після завершення, першої фази індустріалізації – електрифікації. Цей процес є другою фазою індустріалізації – він охоплює автоматизацію та комп'ютеризацією виробничого апарату. Завдяки комп'ютеризації автоматизованої стає як робоча машина, а й управляюча. В якості головної рушійної сила неоіндустріалізації виступає держава за допоміжної ролі ринкових відносин. При проведенні неоіндустріалізації експортноорієнтована модель економічного зростання має бути переорієнтована на активізацію внутрішніх джерел розвитку [179]. Це передбачає жорсткіший контроль зовнішньоекономічних відносин, раціональне регулювання руху капіталу тощо.

У рамках такого погляду на аналіз неоіндустріалізації, розвиток виробничих потужностей у глобальній економіці представляється як діалектична єдність із еволюцією економічних відносин. В цьому контексті, державний капіталізм вважається проміжною економічною формою, що була

перевірена глобальним досвідом [123]. Державний капіталізм ефективно впорався зі складним завданням інтеграції державних регулятивних механізмів та переваг конкурентного ринкового середовища. Ця унікальна модель державного капіталізму, також відома як «змішана економіка», відкриває значні історичні перспективи завдяки своїй гнучкості та адаптивності. Суть такої економіки полягає в її ролі як проміжної ланки між різними економічними системами - плановою та ринковою. Варіанти інтеграції цих відмінних елементів у рамках державного капіталізму можуть бути надзвичайно різноманітними, з'єднуючись у безлічі пропорцій та комбінацій. Синтез ринкових механізмів і приватної власності з державним регулюванням у єдиній економічній системі може під захопливими обставинами забезпечити державному капіталізму потужний імпульс для історичного розвитку. Таке поєднання протилежностей має потенціал стати ключовим фактором прогресу країни через технологічне оновлення та структурну трансформацію національної економіки [113].

В Україні виникла потреба у застосуванні певної моделі через ряд причин.

З одного боку, українська модель капіталізму сформувалася не на основі приватного власництва, а як індустріально розвинена держава з високим рівнем монополізації економіки, що могла ефективно працювати лише в умовах планової системи. Таким чином, застосування державно-капіталістичної моделі в період становлення ринкових інститутів для такої монополізованої індустріальної системи (при відсутності розвинутої фінансової та банківської інфраструктури) вважається найбільш відповідним варіантом перехідної економічної моделі. Оскільки адаптація матеріально-речової та фінансової структури до вимог конкурентного ринкового механізму вимагає часу, державний капіталізм стає об'єктивно необхідним для переходу до ринкових умов.

З іншого боку, нова технологічна революція спричиняє глибокі зміни в системі продуктивних сил і вимагає визначення довгострокових цілей у сфері

інновацій та технологій, успішне досягнення яких без активної ролі держави, як показує досвід, є майже неможливим. Ринок, орієнтований переважно на короткострокові результати, не здатен вирішувати такі масштабні та довготривалі завдання [119].

Цифрові технології стають фундаментом для входження в нову еру індустріалізації, що передбачає перехід до оновленої системи продуктивних сил. Це, в свою чергу, задає вектор змін у економічних відносинах. Необхідність такого переходу породжує потребу в програмі нової індустріалізації, яка дозволяє кардинально оновити продуктивні сили в контексті розгортання нової технологічної революції. Використання цифрових технологій у сфері управління робить прогнозування виробничих і соціальних процесів ключовим елементом ефективної організації сучасного конкурентоспроможного виробництва.

Слід наголосити на тому, що ми стаємо свідками глибоких змін у матеріальній основі, що призводять до значних соціальних та економічних перетворень. Якщо перша промислова революція започаткувала систему «двигун - передавальний механізм – людина», то нинішня промислова революція переосмислює роль людини в цій системі, додаючи четвертий елемент - автоматичну систему управління, що радикально змінює напрямки технічного прогресу. Цей напрямок визначає ключову тенденцію розвитку суспільства, встановлює основу для різноманітних нових видів техніки та технологій і вказує на шляхи історичного розвитку. Головним критерієм є вплив новітньої техніки на зміну положення людини та ролі праці у виробничому процесі.

Таким чином, для осмислення логіки сучасного науково-технічного прогресу принципово важливим є визначення межі розвитку індустріальної техніки, яка, з одного боку, виступає кульмінаційним етапом її еволюції, а з іншого - відправною точкою для формування якісно нових технічних і технологічних рішень. Якщо граничним рівнем розвитку індустріальної техніки є фізіологічні можливості людини в межах виробничого процесу, то

подальший інноваційний розвиток спрямовується на створення технічних систем, здатних функціонувати незалежно від людської участі. Таким чином, подолання меж індустріальної техніки об'єктивно зумовлює необхідність заміщення людських функцій у виробництві, що відкриває новий етап технічного й соціально-економічного прогресу. Одним із ключових результатів цього етапу стало виникнення нової галузі - електроніки, яка забезпечує інструменти для реалізації функціонального автономізму технічних систем. У цьому контексті формування так званого четвертого - керуючого - елемента техніки відіграє визначальну роль, адже саме він радикально змінює технічну основу виробництва. Цей елемент, що є логічним продовженням попереднього технічного розвитку та акумулює його досягнення, інтегрується в структуру індустріальної техніки, усуваючи її традиційні обмеження. Таким чином, четверта функціональна ланка нової техніки виконує низку раніше притаманних людині виробничих функцій, забезпечуючи подальший розвиток технічного базису економіки та створюючи передумови для формування інтелектуалізованого виробничого середовища. [109].

Сьогоднішній етап розвитку суспільства характеризується формуванням ознак нового історичного періоду, який має принципове значення для трансформації економічних взаємовідносин. Йдеться про зміну базових механізмів координації економічної діяльності, що зумовлює перехід від індустріальної моделі до економіки проектів. У цьому новому форматі організації господарської активності відбувається зміщення акцентів у структурі виробничих відносин: традиційна форма обміну праці на капітал зазнає суттєвих змін. Хоча капітал і надалі залишається центральним елементом економічної системи, його взаємодія з працею набуває нової якості. Зокрема, сучасна модель виробництва передбачає обмін праці на капітал без її відчуження, що означає збереження індивідуального контролю працівника над результатами власної діяльності. Така зміна має глибокі наслідки: вона не лише підвищує ступінь автономії та самореалізації

суб'єктів економіки, але й створює умови для посилення інноваційної активності, гнучкості виробництва й зростання ролі інтелектуального ресурсу в забезпеченні економічного розвитку. У результаті відбувається перегляд засадничих принципів функціонування економічної системи, що знаменує собою перехід до нової моделі соціально-економічної організації [109].

У контексті діалектичної єдності з початком нової ери неоіндустріалізації, ми стаємо свідками появи нових тенденцій у світовій економіці, які включають кризу глобалізації та зростаючу тенденцію до локалізації виробництва. Ці сучасні структурні зміни в економіці вказують на початок нового структурного циклу, однією з характеристик якого є зміщення фокусу багатьох країн, включаючи Китай, на розвиток внутрішнього ринку. Експерти прогнозують, що зростання частки локального виробництва як передумова для впровадження новітніх технологій стане ключовим напрямком економічного розвитку багатьох країн протягом наступних 10 років. У таких умовах діяльність бізнесу на рівні національної економіки, спрямована на формування все довшого ланцюга доданої вартості, стає основою економічної моделі. І чим більш розгалуженим буде цей ланцюг коопераційних зв'язків, тим більше доданої вартості буде створено в межах національної економіки [125].

Огляд структури ВВП Китаю виявляє, що у 2024 році частка споживання в домогосподарствах становила 38,6%, рівень інвестицій досяг 43,5%, експорт склав 18,5% (на відміну від 5% на початку 1990-х), а імпорт - 18%. Це свідчить про зміщення акценту виробництва на задоволення внутрішнього попиту. З оголошенням Китаєм про подолання епохи бідності у 2021 році, країна активно рухається до нової моделі використання ВВП, що підтримує розвиток технологічно розгалуженої економіки з виробництвом доданої вартості для внутрішнього споживання. Китайський досвід підкреслює, що внутрішнє споживання може стати локомотивом економічного зростання при умові значного рівня інвестицій. Водночас, у

країнах Європейського Союзу рівень інвестицій зазвичай не перевищує 22%, іноді навіть менше. Для прикладу, у Польщі цей показник складає 17,25%, у Португалії - 18,7%, в Італії - 17,5%, а в Німеччині - 21,5%, тоді як наприкінці ХХ століття Німеччина мала рівень інвестицій 30% і частку експорту всього 20% проти сьогоднішніх 43,1% [125]. Отже, аналізуючи структуру використання доданої вартості, можна зробити висновок, що низький рівень інвестицій, який є характерним для країн Європейського Союзу, не сприяє досягненню стабільного економічного зростання. У порівнянні, країни ЄС модернізуються повільніше, ніж Китай та держави Південно-Східної Азії. Останні, завдяки застосуванню вибіркової промислової політики та індикативного планування, орієнтованого на підтримку експортно-орієнтованих галузей, таких як виробництво побутової техніки, автомобілів, електроніки та інших товарів, які користуються попитом серед населення, змогли налагодити масове виробництво продукції для світового ринку.

Розроблення концепції нової індустріалізації, або неоіндустріальної трансформації економіки, відкриває новий погляд на концепцію інформаційного суспільства. У наукових джерелах це поняття часто асоціюється з домінуванням інформаційної зайнятості. Вважається, що суспільство є інформаційним, коли в ньому переважає інформаційна зайнятість. Однак це не обов'язково означає зменшення обсягів матеріального та, зокрема, промислового виробництва. Водночас у науковій літературі стало звичним ототожнювати інформаційне суспільство з постіндустріальним. Проте зараз існує можливість обрати інший категоріальний шлях – поєднати ідею інформаційного суспільства з концепцією неоіндустріальної трансформації. Таке поєднання відображає об'єктивну діалектику історичного розвитку, адже процес неоіндустріальної трансформації призводить до формування суспільства, яке одночасно є інформаційним за критерієм зайнятості та неоіндустріальним за виробничою основою [184]. Таким чином, ми говоримо про неіндустріальну модель інформаційного суспільства, яка базується на виробничому фундаменті, що

включає комплексну автоматизацію. Комплексна автоматизація досягається, перш за все, завдяки промисловому Інтернету речей, що дозволяє інформаційним технологіям глибоко інтегруватися у сферу промислового виробництва. В результаті промислове обладнання та інші пристрої, оснащені вбудованими датчиками, підключаються до Інтернету та взаємодіють між собою в автономному режимі, майже без участі людини. Але це не лише «цифрова», а й «зелена», тобто енергоефективна, виробнича основа інформаційного суспільства.

У контексті розвитку раннього інформаційного суспільства спостерігалася тенденція до глобалізації економіки, в той час як неоіндустріальна трансформація сприяє зростанню локалізації виробництва. Неоіндустріальне виробництво зосереджене не на масовому, а на виробництві за індивідуальними замовленнями, що ускладнює їх стандартну контейнеризацію для транспортування, оскільки такі контейнери є продуктом масового виробництва [79]. Відповідно, індивідуальні замовлення спонукають до більшої близькості виробництва до споживача, тобто до його локалізації.

Неоіндустріальна трансформація та сучасна тенденція до локалізації виробництва існують у діалектичній єдності у світовій економіці. Важливо методологічно розрізняти технологічну та інституціональну локалізацію як дві відмінні історичні етапи розвитку локалізації. Інституціональна локалізація, характерна для першої половини 20 століття, мала монополістичний характер і сприяла обмеженню виробництва для підтримки високих цін, що вело до протекціонізму та обмеження міжнародної конкуренції [156]. Це призвело до Великої депресії та необхідності активного державного регулювання економіки, зміни світової валютної системи та, в кінцевому підсумку, до світових воєн. Сьогодні, на тлі технологічної локалізації, деякі експерти розглядають війну в Україні як можливий передвісник нової світової війни, підкреслюючи, що тенденція до локалізації впливає не лише на технології та економіку, а й на геополітику, що є

сучасним виявом тотальності історичного процесу, про який говорив Георг Лукач [22, 199].

Проте, глобалізація економічних процесів виступає як перешкода на шляху неоіндустріальної перебудови виробництва. Вона стримує розвиток автоматизації, адже залучення транснаціональними корпораціями недорогої робочої сили з країн, що розвиваються, слугує альтернативою дорогому автоматизованому виробництву з високим відношенням капіталу до праці. Таким чином, повноцінна автоматизація виробництва не набула масового розповсюдження у XX столітті чи на межі століть, а почала активно розвиватися лише у XXI столітті, здавалося б, затримавшись і відступивши в історичний план. Однак перехід до нової неоіндустріальної моделі інформаційного суспільства є об'єктивним природно-історичним процесом, подібним до того, як Гегель порівнював його з рухом македонської фаланги. Аналогічно до того, як македонська фаланга проривається крізь легкоозброєні війська, так і цей об'єктивний історичний процес поступово прокладає собі шлях, долаючи опір.

Це що стосується розвинених країн.

Але Україна перебуває, на жаль, не в центрі, а на периферії капіталістичної світ-системи [80]. Тому постає питання про можливість неоіндустріальної трансформації в країнах так званого периферійного капіталізму, який зазвичай не спирається на реальний індустріальний базис у вигляді великого машинного виробництва. Навпаки, у нових індустріальних країнах Східної Азії і насамперед у Південній Кореї процес неоіндустріальної трансформації вже йде повним ходом. Південна Корея сьогодні є світовим рекордсменом за кількістю промислових робітників на 1000 осіб населення і в цьому відношенні випереджає навіть Японію, яка виробляє значну частину цих робітників.

Теоретично, неоіндустріальна трансформація можлива і в Україні, але лише через цілеспрямоване управління процесом. Ключовою умовою є високий рівень нагромадження капіталу, як у Китаї, де він становить 43,5%, у

той час як в Україні цей показник лише 13,5%, що значно нижче середнього по Європі (22%) [208, 209]. У розвинутих країнах перехід до неоіндустріальної моделі інформаційного суспільства відбувається природньо, через економічні та історичні процеси, тоді як в менш розвинених, як-от Україна, такий перехід можливий лише через активні політичні дії, щоб компенсувати відсутність об'єктивних умов за допомогою сильної волі та ініціативи. Проте, основна проблема України полягає в тому, що до цього часу країна не мала достатньо сильного внутрішнього драйвера для таких змін. Це одна з причин, чому Україна слідувала шляхом деіндустріалізації, а нинішня війна лише прискорює цей руйнівний процес до його логічного завершення [200].

З іншого боку, відсутність чіткого уявлення про майбутній вигляд української економіки після війни також є проблемою. Це породжує складнощі у виборі напрямку, а саме - яку економічну модель обрати в якості стратегічного напрямку для відновлення України після війни [164]. У цьому контексті, модель інформаційного суспільства неоіндустріального типу виступає як оптимальний варіант для України, пропонуючи стратегічний напрямок для майбутнього - напрямок, який забезпечить цілеспрямований та контрольований процес післявоєнного відновлення.

1.3. Концептуально-методологічні особливості аналізу «цифрової» трансформації економіки

Рух до цифрової економіки характеризується технологічними бумами, під якими розуміється комбінація технологій, що дає можливість створювати нові продукти і сервіси, які, з одного боку, формують нові сфери діяльності, а з іншого - знищують або радикально змінюють існуючі галузі економіки.

У світі, де традиційні індустрії переживають революційні зміни, а нові сфери діяльності з'являються з неймовірною швидкістю, прогнозування майбутнього стає складним завданням. Це майбутнє формується не лише

завдяки прогресу в технологіях, але й через інституційну підтримку цих інновацій. Однак, деякі ключові аспекти цифрової економіки вже можна визначити [101, 102]:

- інформаційно-комунікаційні технології стають універсальними;
- покращення інформаційного забезпечення для прийняття рішень завдяки доступу до даних в реальному часі та аналізу великих обсягів інформації, що трансформує управлінські процеси на всіх рівнях;
- перехід до онлайн-взаємодії та обслуговування, ефективність якого підтверджена пандемією Covid-19;
- заміна живої праці роботизованою та перехід значної частини виробництва у цифровий формат;
- розширення застосування адитивних технологій;
- зменшення інформаційної асиметрії через збільшення доступності інформації та розвиток технологій її обробки;
- розвиток інтернету речей, який дозволяє предметам з вбудованими електронними пристроями обмінюватися даними про стан зовнішнього світу або користувача без людської участі;
- поява нових форм електронних грошей;
- зростання значення спільного використання ресурсів, коли споживачі отримують доступ до благ, а не володіють ними;
- зниження транзакційних витрат за рахунок автоматизації сервісів, що замінюють посередників;
- впровадження концепції електронного уряду;
- створення нових форм взаємодії між підприємствами та споживачами через персоналізовані виробничі ланцюги;
- цифрова економіка розвивається швидше, ніж загальна економіка, особливо у країнах глобального Півдня;
- цифровізація сприяє зростанню зайнятості;

- у цифровій економіці продуктивність праці зазвичай вища, ніж у загальній економіці, хоча темпи зростання продуктивності можуть бути нижчими, ніж очіувалося.

На сьогодні представники наукової спільноти по-різному підходять до процесу виникнення цифрової економіки. Цифрова економіка постає як техноекономічна парадигма (у розумінні Г. Досі) у рамках технологічного устрою. Обґрунтовують автори свою точку зору через наявність зв'язку між технологічними укладами, економічним зростанням та цифровою економікою.

Цю тезу підтримує К. Перес – новий техноекономічний уклад формується через розповсюдження інноваційних технологій, що мають масштабний вплив на економіку та водночас трансформують соціальні та інституційні структури. Таким чином, цифрова економіка, представляючи собою новий спосіб ведення економічної діяльності та соціально-економічних взаємодій у суспільстві, стає відгуком на зміни, що відбуваються у світі з переходом від п'ятого до шостого технологічного укладу.

Не сильно відрізняється по суті, але різниться за періодизацією, точка зору, якої дотримується К. Шваб: «Цифрова економіка – це початок четвертої промислової революції, яка характеризується загальним поширенням мобільного інтернету, зменшенням розмірів та здешевленням засобів виробництва, штучним інтелектом та машинами, що навчаються, а також синтезом фізичних, цифрових та біологічних інновацій» [207].

До структурно-галузевого підходу відносять численні концепції: починаючи з постіндустріального суспільства Д. Белла і до третьої хвилі Е. Тофлера. Відповідно до цього підходу, виділяють кілька типів товариств: аграрне, індустріальне та постіндустріальне. Проте ця думка активно критикується. Прихильники ідеї «нового індустріального суспільства» наголошують: «Концепція заперечення провідної ролі матеріального виробництва не підтверджується практикою. Матеріальне виробництво

нікуди не зникло – воно просто перемістилося до інших країн». Йдеться не про зміну технологічного укладу або промислової революції, а про зміну парадигми економічного розвитку – господарської революції, порівнянної за значимістю з неолітичною (перехід від господарювання, що привласнює до відтворювального типу) і промислової (перехід від переважно землеробської економіки до фабричного виробництва) революціями».

Розвиток цифрової економіки у межах традиційної відбувається через трансформаційні процеси, які проходять з різною інтенсивністю у різних країнах та секторах світової економіки. Багато дослідників світової економіки та міжнародних економічних відносин розглядають цифрову економіку як синонім до четвертої промислової революції. Однією з найвідоміших праць на цю тему є книга засновника Всесвітнього економічного форуму в Давосі, німецького економіста Клауса Шваба [47], опублікована у 2016 році. К. Шваб описує четверту промислову революцію як широкомасштабне введення кіберфізичних систем у виробництво та задоволення людських потреб, включно з побутом, працею та відпочинком. Він характеризує цю революцію як безпрецедентну за масштабами, зі змінами, що швидко поширюються по всьому світу, впливаючи на соціально-економічний та біоантропологічний розвиток людства.

Існує багато визначень цифрової економіки, проте найбільш всебічним, на нашу думку, є визначення від Світового Банку, яке розглядає цифрову економіку як систему економічних, соціальних та культурних взаємодій, заснованих на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Технології стають ключовим елементом цифровізації економіки, яка впливає на всі аспекти життя людини. Наразі цифрова економіка у вузькому розумінні становить близько 5% світового ВВП, тоді як у широкому розумінні – 22% світового ВВП. Термін «цифрова економіка» охоплює декілька умовних систем, включаючи економічні та соціальні взаємодії між цифровими двійниками фізичних об'єктів та суб'єктів, які

взаємодіють за допомогою цифрових технологій у межах цифрової платформи.

Існують різноманітні методики для теоретичного осмислення процесів, що лежать в основі розвитку цифрової економіки. Більшість науковців та аналітиків поділяють схожі погляди на це питання. Вони вважають, що впровадження та розширення цифрової економіки є ключовим елементом переходу різних сфер діяльності до цифрового формату. З точки зору дослідників, цифрова трансформація охоплює три основні аспекти: технологічний, процесуальний (платформний) та галузевий.

Основою для розвитку цифрової економіки слугують інноваційні технології, зокрема в сфері інформаційних та телекомунікаційних технологій. Д. Белл вже зазначав, що науково-технічний прогрес тісно пов'язаний з революцією в області телекомунікацій. У першій половині XX століття основними засобами комунікації були друковані видання та засоби масової інформації, такі як телефон, телеграф, телебачення та радіо. Проте, у другій половині XX століття важливу роль починає відігравати комп'ютерний зв'язок. У 1990-х роках з появою Інтернету відбулися значні зміни в економіці, які заклали основу для сучасної цифрової економіки. Інтернет став революційним інструментом у розповсюдженні інформації, вийшовши за рамки офісних просторів. Більше сорока відсотків населення планети мають доступ до мережі, і ця цифра продовжує зростати щодня. Завдяки широкому розповсюдженню смартфонів, обсяги комунікації збільшуються в геометричній прогресії, надаючи кожній людині можливість вести власний радіо- чи телеканал [181].

У другій половині XX століття спостерігалось стрімке збільшення обчислювальної потужності, що стало передумовою для розвитку нового етапу в цифровій економіці, який характеризується широким впровадженням і розвитком передових цифрових технологій.

Американський економіст Дж. Ріфкін пропонує принципово новий підхід до розуміння сутності цифрової економіки. Він зазначає, що сучасна

світова економіка перебуває на етапі третьої промислової революції, яка формується внаслідок інтеграції комунікаційних та енергетичних технологій. Матеріальною базою цієї революції є інтернет-технології та відновлювані джерела енергії. Водночас, більшість фахівців вважають, що четверта промислова революція базується на цифрових технологіях і є наслідком цифрової трансформації, що включає впровадження передових технологій, які спричиняють безпрецедентні зміни в парадигмах економіки, суспільства, бізнесу та індивідуального життя [157]. Особливістю четвертої промислової революції є її розвиток за експоненційним, а не лінійним законом.

Це явище є продуктом глибокої взаємозалежності та мультидисциплінарної природи сучасного світу, у якому нові технології самостійно інтегрують дедалі ефективніші та передові технічні рішення. Як підкреслює К. Шваб, «четверта промислова революція охоплює не лише інтелектуальні та взаємопов'язані машини і системи. Її масштаб значно ширший. Вона породжує хвилі послідовних проривів у різних галузях - від розшифрування генетичної інформації людини до нанотехнологій, від відновлюваних джерел енергії до квантових обчислень. Саме синтез цих технологій та їх взаємодія у фізичній, цифровій і біологічній сферах радикально відрізняє четверту промислову революцію від усіх попередніх» [47].

Хоча К. Шваб і Д. Ріфкін по-різному визначають сутність цифрової революції, обидва дослідники сходяться на думці, що Четверта промислова революція за концепцією К. Шваба [47, 207] та Третя промислова революція за версією Д. Ріфкіна матимуть схожі наслідки, зокрема у напрямі більш раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, К. Шваб фактично підтримує позицію Д. Ріфкіна [38], згідно з якою економічне зростання буде забезпечуватися за рахунок впровадження технологій видобутку та зберігання енергії з відновлюваних джерел, таких як сонце, вітер, вода тощо. Водночас, він підкреслює, що «перспектива полягає не лише у зменшенні негативного впливу окремих осіб, організацій та урядів на

природу, але й у значному потенціалі відновлення та регенерації природного середовища за допомогою інтелектуальних технологій та систем».

Аналіз літературних джерел з проблеми нової індустріалізації показав, що дана проблема має різні підходи та погляди, тобто різні економічні школи по різному розглядають той чи інший аспект нової індустріалізації. На наш погляд, найбільш продуктивним підходом розгляду цього процесу є відтворювальний підхід при дослідженні процесу нової індустріалізації, тому що він реалізований в дослідженні процесу оновлення капіталу на індустріальній основі в класичній економічній теорії. Оскільки там реалізований підхід відтворювальний підхід по оновленню промислового капіталу як на мікрорівні (тобто на рівні підприємства), так і на макрорівні, то автору необхідно досліджувати процес неоіндустріалізації виходячи з основних положень аналізу процесу відтворення індивідуального капіталу та сукупного національного капіталу. Ми не розглядаємо проблеми взаємовідносин підрозділів суспільного виробництва, ми розглядаємо проблеми відтворення національного капіталу з точки зору структурних взаємозв'язків, тому що процес відтворення національного капіталу реалізується через відтворення структури національної економіки. З точки зору того, що процес постійного відтворення суспільного капіталу здійснюється через відтворення структури. Саме це питання буде розглянуте у другому розділі дослідження.

ВИСНОВКИ З РОЗДІЛУ 1

1. Найважливіша методологічна помилка під час розроблення планів повоєнної відбудови та розвитку економіки полягає в розгляді України як постіндустріального суспільства. Одним із проявів глибоко хибного характеру такої теоретичної позиції є те, що в рамках постіндустріальної парадигми методологічно неможливо знайти релевантний науковий підхід до

економічного аналізу процесу неоіндустріалізації та його перспектив в Україні.

2. Хоча концепція четвертої промислової революції відкриває ширші методологічні можливості для дослідження процесу неоіндустріалізації порівняно з постіндустріальною парадигмою, цю концепцію також не можна визнати повною мірою релевантною науковою основою аналізу неоіндустріалізації. Це відбувається через те, що схема чотирьох промислових революцій має досить довільний характер, і це не дає змоги розглядати її як строго наукову теорію.

3. Науковий характер концепції четвертої промислової революції не може не викликати сумнівів, зокрема, тому, що категоріальне виокремлення так званої «третьої промислової революції», яка передує їй, як особливого історичного ступеня промислового розвитку, є недостатньо обґрунтованим з огляду на відсутність у цьому разі такої глибокої технологічної трансформації виробництва, яка дозволяла б серйозно говорити про чергову промислову революцію.

4. Сутність альтернативного підходу до аналізу неоіндустріалізації полягає в розгляді її як другої фази індустріалізації, органічно пов'язаної з першою фазою. Перша фаза має своїм результатом електрифікацію продуктивних сил суспільства. Для другої фази характерні автоматизовані продуктивні сили. Таким чином, під новою індустріалізацією розуміється історично закономірний процес розвитку продуктивних сил після завершення, першої фази індустріалізації – електрифікації. Цей процес є другою фазою індустріалізації – він охоплює автоматизацію та комп'ютеризацією виробничого апарату.

5. Перша промислова революція започаткувала систему з трьох елементів: «двигун – передавальний механізм – людина». Однак сучасна промислова революція переосмислює роль людини в цій системі. Тепер людина не є лише доповненням або контролером, адже система збагачується

четвертим компонентом - автоматичною системою управління. Цей новий компонент радикально трансформує технічну основу економіки.

6. Обмеження розвитку індустріальної техніки традиційно визначалися фізичними можливостями людини у виробничому процесі. Проте інноваційний розвиток дозволяє техніці функціонувати без участі людини. Новий, четвертий компонент, що виник на основі попереднього технічного прогресу, стає невід'ємною частиною індустріальної техніки, видаляючи бар'єри для її подальшого розвитку. Ця четверта ланка замінює обмежені людські функції, виконуючи роботу замість людини.

7. У розробленні та організації виробництва «безлюдних», автоматизованих і роботизованих засобів виробництва полягає одна з найважливіших проблем економіки України, загостренню якої сприяє сучасна демографічна криза, що посилює дефіцит трудових ресурсів. Для розв'язання цієї проблеми треба насамперед усвідомити роль і значення мікропроцесора як базисного продукту епохи неоіндустріалізації. Відповідно, організацію повного циклу «безлюдного» виробництва вітчизняного мікропроцесора необхідно розглядати як найважливіший напрямок неоіндустріальної модернізації України в період повоєнної відбудови та розвитку економіки.

8. В діалектичній єдності з початком неоіндустріалізації з'являються нові тенденції у світовій економіці, які включають кризу глобалізації та зростання уподобань до локалізації виробництва. Водночас, глобалізація виступає як перешкода для неоіндустріальної перебудови виробництва, оскільки вона стримує автоматизацію. Це пов'язано з тим, що використання транснаціональними корпораціями дешевої робочої сили у країнах, що розвиваються, є вигідною альтернативою автоматизованому виробництву з високим співвідношенням капіталу до праці.

9. В якості головної рушійної сила неоіндустріалізації повинна виступати держава за допоміжної ролі ринкових відносин. При проведенні неоіндустріалізації експортноорієнтована модель економічного зростання має

бути переорієнтована на активізацію внутрішніх джерел розвитку. Це передбачає жорсткіший контроль зовнішньоекономічних відносин, раціональне регулювання руху капіталу тощо.

10. Теоретично, неоіндустріальна трансформація можлива і в Україні, але вона має бути усвідомлено керованим процесом. Ключовим фактором тут є висока норма нагромадження капіталу, як це має місце в Китаї (43,5 %), у порівнянні з значно нижчою нормою в Україні (13,5 %), яка також є меншою за середньоєвропейський показник у 22 %.

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС ВІДТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ПРОДУКТУ ТА ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Формування відтворювального циклу промислового капіталу в Україні

Сьогодні ми стаємо свідками вступу світової економіки у зовсім нову епоху історичного розвитку. Одночасно щонайменше радикальні зрушення відбуваються й у технологічній сфері у зв'язку з розгортанням нового етапу промислової революції та дедалі ширшим використанням штучного інтелекту. Звичайно, нас насамперед цікавить питання про те, як ці глобальні зрушення можуть позначитися на Україні та на її економіці. Виникає фундаментальне питання про те, яке місце може зайняти Україна в процесі тієї глобальної трансформації, що розгортається сьогодні на наших очах. Для розуміння та практичного використання нових історичних можливостей, які можуть відкритися перед Україною, недостатньо розглядати лише поверхневий рівень явищ політико-економічного життя. Потрібен глибший підхід, що дозволяє зрозуміти ті приховані динамічні сили, які зрештою регулюють дії людей і багато в чому визначають політико-економічні процеси, що розгортаються у всіх на виду на поверхні явищ суспільного життя.

Методологічні основи такого фундаментального аналізу перехідних процесів передбачають діалектичне поєднання абстрактно-теоретичного та конкретно-історичного підходів. Згідно з цією методологією головне – на основі абстрактно-теоретичного аналізу об'єктивних тенденцій, що вже намітилися, зрозуміти, до чого, у якому напрямку рухається даний перехідний процес, а потім постаратися визначити, на якій конкретній історичній щаблі знаходиться його розгортання в даний момент. Застосування такої методології, наприклад, для аналізу тенденцій розвитку капіталізму в нашому історичному макрореґіоні наприкінці XIX ст. дозволило

категоріально розглянути цей процес, який ще тільки ледь намітився, незважаючи на всю його заплутаність і незавершеність [152]. Для того, щоб розплутати складний клубок переплечених тенденцій, потрібно було спочатку розглянути на відповідному рівні наукової абстракції чисто теоретичні питання про товарне виробництво взагалі, про просте та капіталістичне товарне виробництво, про загальні закономірності перетворення натурального господарства в товарне виробництво та дрібнотоварного виробництва в капіталістичне. Такий абстрактно-теоретичний аналіз відкрив шлях для конкретно-історичного дослідження різноманітних перехідних форм, в яких в той час відбувалися ці перехідні процеси.

Безсумнівно, така діалектична єдність двох протилежних підходів необхідна і для аналізу процесу «цифрової», неоіндустріальної трансформації виробництва. Однак разом з тим треба враховувати особливості використання даної методології для дослідження процесів випереджаючої трансформації порівняно з наздоганяючим розвитком, пов'язані з тим, що більш розвинені країни можуть демонструвати менш розвиненим їх власне майбутнє. Наприклад, наприкінці ХІХ ст. наявність в Англії й інших європейських країнах зрілої капіталістичної економіки дозволило розглядати живу, функціонуючу модель того суспільства, яке могло стати кінцевим результатом наздоганяючої капіталістичної трансформації, яка відбувається в порівняно відсталих країнах. Крім того, до цього часу структура і генезис капіталістичної економіки вже стали предметом глибокого теоретичного аналізу, здійсненого політичною економією, і це дозволило використовувати вже розроблений категоріальний апарат для дослідження трансформаційного процесу, що ще тільки починався.

Інша справа – аналіз процесу неоіндустріальної трансформації, що починається сьогодні. Теоретичною основою аналізу історичних тенденцій неоіндустріальної трансформації є величезна творча робота, проведена економічною наукою щодо категоріального осмислення фундаментальних політико-економічних тенденцій сучасного технологічного розвитку. Серед

найважливіших результатів цієї наукової діяльності на сьогоднішній день виділяються, насамперед, теоретична розробка концепції неоіндустріалізації М. І. Зверяковим та Л. Л. Ждановою [114, 123, 129, 136, 139] в тісному зв'язку з розробкою теорії державного капіталізму [133, 135]; наукові дослідження А. А. Гриценком логіко-історичних засад переходу до реконструктивного розвитку [102, 130] та інформаційно-цифрового етапу розвитку соціально-економічних систем [99, 102, 103, 104, 105]; категоріальна розробка В. М. Тарасевичем концепції інформаційно-цифрової економіки [188, 189, 194, 195, 198] та сучасної кореволуції [187, 190, 191, 192, 196], а також роботи А. О. Задой [120], А. А. Чухно [206], Л. О. Збаразської [122], О. Г. Білоруса [68, 69], Ю. В. Кіндзерського [150, 151] та інших економістів.

При розгляді з точки зору концепції неоіндустріалізації економічна політика нової американської адміністрації демонструє кризу політико-економічної моделі, яка означала деіндустріалізацію американської економіки. Високі мита на промисловий імпорт спрямовані на реіндустріалізацію американської економіки. Характеризуючи свою політику реіндустріалізації американської економіки, Дональд Трамп говорив у своєму виступі на Давоському форумі: «Виробляйте свій продукт в Америці, і ми надамо вам один із найнижчих рівнів податків на планеті. Але якщо ви не виробляєте свій продукт в Америці, що є, звичайно, вашою прерогативою, то вам доведеться платити за тарифами, які спрямують сотні мільярдів і навіть трильйони доларів у нашу скарбницю» [36].

Але за умов сучасної промислової революції реіндустріалізація неминуче означає «цифрову», неоіндустріальну трансформацію виробництва, оскільки вона відбуватиметься на новій, вищій технологічній основі, пов'язаній з новим етапом промислової революції та створенням «розумних», комплексно автоматизованих підприємств. Об'єктивно Трамп представляє політичну силу, яка рухає Америку у напрямку неоіндустріального ступеня розвитку виробництва. Але історичний рух у цьому напрямку відбувається

стихійно, наосліп, навпомацки, методом спроб та помилок. Звідси – ті важкі удари, які Трамп обрушив на світову економіку. Таких великих втрат можна було уникнути чи істотно скоротити, якби неоіндустріальна трансформація виробництва здійснювалася свідомо і цілеспрямовано на основі відтворювального підходу до аналізу трансформаційних процесів.

Як було продемонстровано у першому розділі – нова індустріалізація представляє собою процес, що історично обумовлений розвитком продуктивних сил, який значно збільшує продуктивність виробництва та трансформує характер праці через впровадження комп'ютерних технологій у виробничі процеси. Це призводить до створення об'єктивних умов для прогресивних змін у сфері виробництва та зайнятості, що включають зменшення уділу некваліфікованої праці та зростання частки інтелектуальної праці. Соціально-економічні наслідки цієї нової індустріалізації проявляються у створенні основ для нового типу суспільства, де пріоритетом є розвиток та якість життя над економічним зростанням. Ці зміни відбуваються в контексті розвитку промислового капіталу, ключовою зміною для якого стає потреба в науковому підході до виробництва.

Постійне відновлення виробничого процесу, або ж відтворення, не тільки служить засобом, необхідним для збереження та відновлення вкладеної вартості у формі капіталу. Водночас мають бути відновлені й матеріальні елементи цієї вартості. При цьому матеріальні елементи мають бути відновлені у специфічній соціальній формі, що визначає їх якість, та у відповідних пропорціях, які є необхідними для поновлення виробничого процесу як технічно-технологічного ланцюга, що визначає їх кількість.

Розширене відтворення, акумуляція є властивими капіталу як його сутності, його економічному змісту, природній властивості. Тільки неперервне взаємоперетворення доданої вартості в капітал і навпаки може забезпечити стаке поновлення процесу розширеного відтворення. Таке бачення дозволяє уточнити поняття капіталу, його сутність: капітал представляє собою вартість, що збільшується через постійну суперечливу

взаємодію процесів виробництва доданої вартості та її нагромадження. Ці два аспекти визначають зміст специфічного характеру виробництва на основі капіталу.

Промисловий капітал може перебувати лише в русі, у безперервній метаморфозі своїх функціональних форм - зовнішньому вияві його глибинної сутності, якою є процес самозростання вартості. Тут відтворення розуміється як кругообіг капіталу; щоб мати безперешкодний безперервний процес відтворення, необхідно безперервне проходження всіх трьох стадій і перетворення однієї функціональної форми в іншу з виконанням відповідних функцій. Таким чином, виробництво є проміжним по відношенню до обігу, і це дозволяє нам побачити, як зміни у швидкості обороту капіталу, його структурі та рівні цін впливають на процес зростання вартості. Теорія відтворення соціального капіталу має справу з потоками товарів і доходів на рівні суспільства – макроекономічним кругообігом.

Ця теорія шукає відповіді на питання про те, які пропорції слід створити і підтримувати в економіці, щоб потік усіх товарів, вироблених суспільством, відповідав протилежному потоку доходів, або, іншими словами, щоб кожен, хто хоче продати товар, знаходив попит, а кожен, хто хоче купити потрібні йому товари, знаходив відповідну пропозицію [170, 171]. Таким чином, відтворення суспільного капіталу зводиться до проблеми реалізації вироблених благ, до перетворення вироблених благ у гроші і водночас протилежний процес – до перетворення виробленого доходу в блага. З цього розуміння макроекономічного циклу відтворення як основного, так і оборотного капіталу стають внутрішніми частинами відтворення суспільного капіталу в цілому. У випадку основного капіталу це стосується того, наскільки кількість і тип засобів праці, виставлених на продаж, відповідають кількості та типу попиту на них.

Промисловому капіталу притаманний безперервний розвиток, що сприяє зростанню ефективності виробництва через покращення технічного оснащення. Особливо це впливає на продуктивність праці, динаміка якої

вказує на важливу закономірність: країни з високорозвиненим промисловим капіталом мають значний рівень продуктивності праці. Розвиток промислового капіталу та формування сучасної виробничої структури є довготривалим історичним процесом. Одним з ключових і надійних показників розвитку продуктивного капіталу є виробництво ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності, яке аналізується на рівні країн, регіонів та всього світу. З огляду на те, що у розвинених країнах частка зайнятого населення є приблизно однаковою, розбіжності між ВВП на душу населення та ВВП на одного зайнятого, які відображають загальну продуктивність праці, мають бути мінімальними. Аналіз даних про динаміку ВВП на душу населення за 2000-2024 рр. можна представити у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**ВВП на душу населення за 2000, 2005, 2010, 2015, 2020, 2024 роки
(в доларах за паритетом купівельної спроможності)**

Країна	ВВП на душу населення за 2000, дол	ВВП на душу населення за 2005, дол	ВВП на душу населення за 2010, дол	ВВП на душу населення за 2015, дол	ВВП на душу населення за 2020, дол	ВВП на душу населення за 2024, дол
США	36 312,78	44 034,26	48 586,29	56 729,68	63 577,34	83 062,62
КНР	2 920,56	5 053,95	9 253,77	12 897,50	17 210,77	26 310,00
Великобританія	28 281,00	42 105,00	39 600,00	44 965,00	40 218,00	62 574,00
Німеччина	23 926,00	35 084,00	42 410,00	41 911,00	47 380,00	55 521,00
Японія	39 170,00	37 813,00	45 136,00	35 005,00	40 133,00	34 555,00
Польща	4 520,64	8 043,92	12 567,73	12 637,52	15 817,58	38 121,00
Казахстан	1 229,00	3 771,00	9 070,00	13 924,00	27 550,00	34 534,00
Франція	22 416,00	34 768,00	40 676,00	36 653,00	39 180,00	65 940,00
Україна	4 147,70	7 001,60	8 296,00	10 224,90	13 213,60	16 603,00

Джерело: [123]

З аналізу даних випливає, що у 2015 році валовий внутрішній продукт на душу населення в Україні, розрахований за паритетом купівельної спроможності, складав лише близько 20% порівняно з найбільш розвинутими країнами Європи, Америки та Азії. У порівнянні з Польщею та Казахстаном Україна відстає більш ніж удвічі, а від країн Європи – втричі. В подальшому

його величина значно не зросла, в порівнянні з іншими представленими країнами, що і видно з даних, наведених у таблиці.

Для отримання загального розуміння еволюції продуктивної форми промислового капіталу, зокрема його ключового елемента - основного капіталу, можна використовувати інформацію про динаміку основних фондів у економіці. Щодо економіки України, ця інформація наведена у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Основні засоби в економіці України, млрд дол.

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2022	2023	2024
Основні засоби (у фактичних цінах)	1,5	2,7	8,3	3,2	3,6	1,3	1,0	0,9	0,95
Індекс основних засобів (% до попереднього року)	100,0	180,0	307,4	38,6	112,5	36,1	76,9	90,0	105,6
Ступінь зносу основних засобів	43,7	49,0	74,9	77,9	60,1	59,1	62,6	66,4	70,5

Джерело: [123]

Загальна вартість накопичених основних фондів відображає виробничі можливості економіки. Індекс основних фондів у порівнянні з базовим 1990-им роком розраховано за сталими цінами. Порівняння загальної суми основних фондів з індексом їх збільшення протягом періоду реформ, з 1990 по 2010 рік, демонструє, що виробничий потенціал економіки збільшився лише в 1,5 рази [110]. Щорічне збільшення було скромним, на рівні від 1 % до 6,1 % [110]. Обмежені темпи нарощування основних фондів призвели до погіршення їх якісного стану, що особливо відображається у зростанні рівня зношеності. Так, цей показник збільшився майже вдвічі - з 43,7 % у 2000 році до 77,9 % у 2015 році [105]. Втім, у 2018 році спостерігалось неочікуване зниження рівня зношеності до 60,1 %, а у 2020 році - до 59,1 % [101]. Однак ці зміни не були зумовлені реальним покращенням якості основних фондів, а виникли внаслідок зміни методології оцінки ступеня їх зношеності.

Водночас темпи введення нових основних фондів в економіку України залишаються на низькому рівні, що підтверджується даними, представленими у таблиці 2.3. Особливо це стосується обробної промисловості - сектору, який

має стратегічне значення для економічного розвитку країни. Частка інвестицій у оновлення основних фондів у цьому секторі коливається в межах від 8,7 % (у 2011 році) до 19,9 % (у 2013 році) [123]. Така інвестиційна недостатність негативно впливає на модернізацію виробничих потужностей та уповільнює процес технологічного оновлення.

У перспективі, без суттєвого підвищення інвестиційної активності у сфері оновлення основних фондів, зокрема у виробничому секторі, очікувати на значне підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності вітчизняної економіки буде вкрай складно. Враховуючи глобальні тенденції цифровізації та автоматизації виробничих процесів [193, 194], оновлення основних фондів також має передбачати інтеграцію сучасних технологій, що забезпечить сталий розвиток та підвищення ефективності економіки в цілому.

Таблиця 2.3.

Динаміка введення в дію нових основних фондів
в економіці України за період 2000-2024рр., млрд дол

Показник	Рік								
	2000	2005	2010	2015	2018	2020	2022	2023	2024
Основні засоби (у фактичних цінах)	1,5	2,7	8,3	3,2	3,6	1,3	1,0	0,9	0,95
Введення в дію нових основних засобів (у фактичних цінах)	23	70	123	148	191	217	171	136	109
Введення в дію нових основних засобів (% вартості основних засобів)	2,8	5,5	1,8	1,9	2,0	2,6	1,7	1,0	0,6
Введення в дію нових основних засобів в галузях обробної промисловості (у фактичних цінах)	4,6	13	23	13	32	33	22	19	15
Введення в дію нових основних засобів в галузях обробної промисловості (% спільного об'єму введення)	19,6	19,5	19,1	8,7	19,9	17,5	15,7	13,2	9,9

Джерело: [105, 122]

Наведені статистичні дані свідчать про тривале і послідовне зниження технологічного рівня промислового капіталу, що негативно позначається на загальному промисловому потенціалі національної економіки. Обмежені обсяги введення нових основних засобів призводять до формування непродуктивної вікової структури обладнання, широкого застосування морально та фізично застарілих виробничих потужностей, що безпосередньо впливає на зниження продуктивності праці та прискорене зношення основного капіталу. Зростаюча швидкість амортизації капітальних активів посилює проблему оновлення виробничої бази, що створює додаткові перешкоди для сталого розвитку економіки.

Важливою характеристикою сучасного етапу економічного розвитку є суттєва трансформація спеціалізації країни на світовому ринку, що супроводжується змінами у структурі основного капіталу. Зокрема, у зовнішньоторговельній діяльності спостерігається значне збільшення частки експорту аграрної продукції, що свідчить про зсув у бік аграрного сектору як провідної галузі економіки. Згідно з даними додатка А, за період з 2010 по 2023 рік частка аграрної продукції у загальному обсязі експорту зросла з 7,8 % до 22,3 % [107]. Така динаміка відображає не лише зміни у структурі експорту, а й виклики для модернізації промислового сектору, який втрачає свою провідну роль у формуванні ВВП країни.

У контексті зазначених змін важливо звернути увагу на необхідність корекції політики інвестицій та розвитку, спрямованої на модернізацію основних фондів з урахуванням нових галузевих пріоритетів. Для забезпечення сталого економічного зростання необхідно поєднувати модернізацію промислової бази з розвитком аграрного сектору, впровадженням інноваційних технологій та підвищенням енергоефективності виробничих процесів. Лише комплексний підхід до оновлення структури основного капіталу дозволить посилити конкурентоспроможність національної економіки на глобальному рівні та забезпечити її довгострокову стабільність. Така спеціалізація, яка ґрунтується на порівняльних перевагах

аграрного сектору національної економіки, може вирішувати актуальні проблеми лише на короткотермінову перспективу. Однак, вже у середньостроковій, а особливо у довгостроковій перспективі, вона може призвести до погіршення стану економіки через спрощення галузевої структури та зниження потреби в кваліфікованих кадрах та наукових дослідженнях. Ситуацію ускладнює той факт, що вітчизняне аграрне господарство досі не інтегроване у національний агропромисловий комплекс, тобто національна економіка не виробляє необхідне обладнання для аграрного сектору [183]. Як показано в додатку А, незважаючи на велике виробництво металів, продукція машинобудування імпортується у збільшених обсягах. Так, з 2010 по 2023 рік частка продукції машинобудування у загальному обсязі імпорту зросла з 13,4% до 20,1% [123].

Таблиця 2.4.

Індекси сільськогосподарської продукції, %

Рік	Продукція сільського господарства (господарства усіх категорій)		
	Разом	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
	1990=100		
1991	87,9	86,8	89,0
1992	93,15	101,5	84,8
1993	94,4	97,6	91,2
1994	75,4	74,9	75,9
1995	99,8	106,1	93,5
1996	87,25	75,4	99,1
1997	105,55	129,6	81,5
1998	88,25	73,3	103,2
1999	100,4	106,5	94,3
2000	91,2	100,5	81,9
2001	95,05	109,8	80,3
2002	89	103,4	74,6
2003	81,05	90,9	71,2
2004	98,65	127,0	70,3
2005	98,75	127,7	69,8
2006	78,8	93,3	64,3
2007	76,25	92,0	60,5
2008	93,15	129,6	56,7
2009	67,8	80,3	55,3
2010	69,15	87,7	50,6
2011	94,65	138,0	51,3
2012	77,65	101,8	53,5
2013	80,15	104,3	56,0
2014	68,2	80,6	55,8

2015	68,2	82,7	53,7
2016	89,6	126,6	52,6
2017	75,95	95,5	56,4
2018	81,5	108,8	54,2
2019	84,55	117,2	51,9
2020	70	87,7	52,3
2021	82,15	108,2	56,1

Джерело: [123]

Значні обсяги аграрного експорту свідчать про часткову адаптацію капіталу аграрного сектору до міжнародних ринкових вимог та збільшення виробничих потужностей. Проте, як показують дані таблиці 2.4., ці обсяги виробництва ще не досягли рівня до реформ. Більше того, успішна адаптація до світових ринкових вимог спостерігається переважно у виробників рослинництва, особливо зернових. Водночас, виробництво продукції тваринництва, яке є більш ефективним, становить лише половину від показників 1990 року. Очевидно, що збільшення виробничих обсягів у секторі тваринництва вимагає застосування сучасних технологій та ефективного використання основного капіталу. Згідно з наведеними даними, у цьому секторі не відбувається навіть простого відновлення основного капіталу.

Таким чином, аналіз відтворення промислового циклу показав, що сам процес відтворення промислового капіталу, як це було в економіках ринкового типу, не склався. В Україні відбувається звужене відтворення, а сам промисловий цикл який має проходити певні фази не склався в національній економіці. Він має місце лише в деяких локальних галузях економіки, основаних на сировині. Щоб розв'язати цю проблему, необхідно проаналізувати стан національної економічної системи, що її Україна отримала у спадок від діяльності радянської системи.

Так, в економічній літературі був проведений аналіз системи господарювання видатними вченими-економістами Одеської економічної школи, які наголошують на тому, що економічна структура, яку Україна отримала у спадок як незалежна країна, була сформована внаслідок інтенсивної індустріалізації, яка проходила протягом 1930-1950-х років,

ініційованої тогочасною владою з метою прискореного прогресу держави [119, с. 4]. Цей процес передбачав модернізацію наявної та створення нової промислової структури як засобу подолання застарілості країни відповідно до тодішнього розуміння розвитку індустріальної системи. Можливо, це стало першим у світі прикладом моделі розвитку за принципом наздоганяючого розвитку. Незважаючи на результати, використані методи для досягнення цієї мети виявились неефективними. Зокрема, основний недолік швидкої індустріалізації, полягав у тому, що вона перетворилася на «технологічне втілення» домінуючої на той момент системи планового господарювання. Створена в надзвичайно короткі строки нова індустріально-технологічна система була призначена для виробництва сировини та стандартних недиференційованих товарів масового споживання згідно з плановими завданнями, що надходили до кожного підприємства. Таким чином, ця індустріальна система не була результатом еволюційного розвитку ринкової системи, не включала ринкових механізмів регулювання та конкурентної циклічності промислового капіталу [119, с. 5].

Слід підкреслити, те що основна мета кожної економічної системи полягає у внесенні свого вкладу в розвиток продуктивних сил та проходження через визначені етапи їх розвитку: доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. Насамперед, це визначає її роль у економічній історії людства та її право на існування. Капіталізм мав історичну місію у створенні індустріально-технологічної основи для ринкової економіки. Індустріальний прогрес, заснований на машинізації, є неперервним процесом технічного та технологічного оновлення, який відбувається згідно з законами хвилеподібного розвитку, що втілює циклічну динаміку промислового капіталу в процесі відтворення. Цей процес об'єднує короткострокові, середньострокові та довгострокові цикли, які в такій взаємодії залишаються складними для прогнозування. У першу чергу, промисловий цикл є властивою характеристикою капіталістичної економіки у впровадженні нових технік та технологій. Наприклад, тривалість

середньострокового промислового циклу залежить від часу використання поточного покоління техніки та технологій на основі критеріїв ринкової ефективності. Ці критерії враховують терміни фізичного зносу та морального застарівання існуючих технік та технологій, визначаючи тривалість промислового циклу. У ході циклу виробляються товари, які задовольняють основну частину попиту та стимулюють у споживачів появу нових потреб, задоволення яких потребує оновлення техніки та технологій, що, в свою чергу, сприяє початку нового промислового циклу [119, с. 6]. Необхідно зазначити, суперечність, що виникає і зростає протягом циклу між обсягом та структурою виробництва з одного боку, та споживанням з іншого, проявляється як конфлікт між попитом і пропозицією. Це, в свою чергу, вимагає переходу до нового промислового циклу в рамках існуючого технологічного режиму через масове оновлення виробничого потенціалу. Особливо значні зміни відбуваються в економіці під час переходу від одного технологічного укладу до іншого, як це відбувається зараз, наприклад, при переході від п'ятого до шостого технологічного укладу.

У працях дослідників продемонстрована думка, що основною проблемою, що призвела до економічних труднощів у радянській системі, була глибока криза індустріальної моделі, яка була розроблена в період 1930-1950-х років. Радянська індустріальна модель відрзнялася не тільки екстремальним рівнем управління та монополізації у всіх аспектах суспільного життя [119, с. 5]. На додаток до цього, слід погодитися, що її основна недолік полягав у відсутності циклічної динаміки руху промислового капіталу в процесі відтворення. Ця циклічна динаміка є характерною для розвитку індустріальної економіки загалом, проте вона має свої специфічні особливості на різних стадіях розвитку продуктивних сил. У контексті машинізації, що охоплює індустріалізацію та пізніші стадії індустріального розвитку, існувала внутрішня взаємодія між модернізацією обладнання та технологій та циклічним розвитком процесу відтворення [117].

Як показано у дослідженнях, індустріальна планова економіка, що була характерною для колишньої радянської системи, зосереджувалася на виробництві великої кількості стандартизованих товарів за допомогою масових технологій. Вона ефективно керувала секторами, де домінували такі технології [119, с. 7]. На початкових стадіях розвитку індустріальної економіки цього виявлялося достатньо. Проте, з поступом часу та розвитком індустріального виробництва, зростали й потреби промисловості та населення, які ставали все більш складними та різноманітними. Це включало зростаючі вимоги до різноманітності споживчих товарів та складності технічного обладнання. Критична межа, коли стало очевидним завдання подолати відставання у сфері науки та техніки, радянська економіка досягла у 1970-х роках. Для подальшого прогресу було необхідно збільшити використання передових технологій у виробництві. Однак, управління цим процесом з одного центру виявилось надзвичайно складним, тому з'явилася потреба у децентралізації прийняття рішень та наданні автономії у оновленні виробничих потужностей. Це стало можливим лише за умов переходу до ринкової циклічної моделі руху промислового капіталу [118, 119].

Особливо важливо звернути увагу на думку про те, що визначна проблема була в тому, що домінуючі ідеологічні упередження призводили до таких управлінських рішень у сфері економіки, які перешкоджали здійсненню необхідного переходу. Спроби імітувати класичний західний ринок під час реформ 1965 р. через введення «госпрозрахунку» не могли принести очікуваних результатів, адже місцевий «бюрократичний ринок» функціонував за власними правилами, відмінними від західних [119, с. 6-7]. Як було продемонстровано, успіх економічної реформи 1965 року більше залежав від структурної політики, ніж від збільшення ефективності роботи підприємств через більшу автономію у використанні прибутків. Було здійснено значний перехід до збільшення виробництва товарів довгострокового використання, таких як автомобілі, холодильники, пральні машини, телевізори, радіоапаратура тощо. Першочергово

«бюрократичний ринок» прагнув до стабільності, тому сповільнення темпів зростання не становило для нього загрози. Економічне зростання відбувалося за рахунок екстенсивного розвитку, однак, в 1970-х роках українська економіка досягла меж екстенсивного зростання. Для подальшого розширення промислової бази потрібні були величезні інвестиції, а доступні кошти вже не могли задовольнити потреби в оновленні капіталу. Протиріччя екстенсивного зростання полягали в тому, що промисловість росла за рахунок збільшення обсягів виробництва, в той час як обладнання не могло працювати ефективніше. Постійні економічні проблеми викликали соціальну напругу, спричиняли екологічні та демографічні кризи. Попередня система господарювання України не мала можливості самостійно оновлювати виробниче обладнання [116].

Неможливо оминати той факт, що впровадження новітніх технологій на підприємствах Радянського Союзу страждало через відсутність інтересу в заміні обладнання. Такі системні недоліки посилювались неправильною промисловою стратегією. Зокрема, амортизаційні норми не брали до уваги моральне застарівання обладнання, дозволяючи його виведення з процесу виробництва лише після 13 років служби. Це різко контрастувало з практикою розвинених капіталістичних країн, де заохочували швидке списання застарілої техніки за допомогою податкових пільг. Наприклад, у США такі пільги надавались для обладнання, що використовувалось понад п'ять років [116, с. 9]. На думку дослідника, внаслідок цього, у радянській промисловості зростала частка не лише морально застарілого, але й фізично зношеного обладнання. Використання новітньої техніки в умовах планової економіки часто було нерентабельним через високу первісну вартість та довгі терміни окупності порівняно з іноземними країнами. Отже, високі ціни на нове виробниче устаткування значною мірою знижували його економічну доцільність для застосування в промисловому виробництві. Відповідно, економічна ефективність впровадження інноваційних технологій залишалася на мінімальному рівні. У промисловому секторі терміни окупності інвестицій

у нові технології становили в середньому 4–5 років для механізації та 6–10 років для автоматизації, тоді як у розвинених західних країнах цей показник був значно коротшим - 2,5–3 роки [121]. Така низька рентабельність вкладень у механізацію та автоматизацію стримувала їх активне впровадження, що ускладнювало модернізацію виробничої бази. Додатково, відносно низька вартість кваліфікованої робочої сили зменшувала мотивацію до широкомасштабної автоматизації, роблячи її економічно не вигідною у порівнянні з традиційними методами організації праці. Для підвищення ефективності інвестицій у технологічне оновлення необхідно не лише зменшувати первинні витрати на нове обладнання через підтримку державних програм та пільгове кредитування, але й стимулювати підвищення продуктивності праці через інноваційні рішення. Важливо також враховувати впровадження інтегрованих систем автоматизації та цифровізації виробництва, що дозволить скоротити строки окупності і забезпечить конкурентоспроможність вітчизняної промисловості на світовому ринку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що на початковому етапі розвитку вітчизняної електронної обчислювальної техніки були досягнуті помітні результати. Однак критичною помилкою стало недооцінювання ролі мікропроцесорної технології. Коли значущість цієї технології стала очевидною, налагодити виробництво мікропроцесорів, здатних конкурувати за продуктивністю із західними зразками, виявилось неможливим через технічне відставання [116, 118, 119]. Відтак, масовий імпорт мікропроцесорної техніки став однозначним свідченням нездатності планової економіки ефективно реагувати на глобальні технологічні трансформації. Ключовим фактором, який посилював виснаження потенціалу планової економіки, був процес глобалізації [124, с. 6], що унеможлиблював її адаптацію до нових реалій. Високотехнологічні економіки провідних країн встановлювали нові стандарти для світового ринку, маючи суттєві переваги над національними економіками, які лише починали впроваджувати ринкові механізми. Інтеграція у глобальну економіку стала можливою лише за умови

прийняття її правил. До інших суттєвих характеристик планової економіки, що впливали на її структуру, належали її закритість та мілітаризація. Централізований характер управління передбачав контроль лише над ресурсами, що знаходилися в межах планового регулювання, в той час як зовнішні фактори залишалися поза його впливом. Це призводило до монополізації зовнішньої торгівлі та повної ізоляції вітчизняних підприємств від світових ринків. Внаслідок цього виробники не мали доступу до інформації про ціни, витрати на виробництво, а також про попит і пропозицію на їхню продукцію. В результаті цього, існувало прагнення виробляти все в межах закритої автократичної економіки, навіть якщо це було гірше, проте виробництво було своє [122]. Зовнішні ринки не діяли як катализатори зростання продуктивності на вітчизняних підприємствах, а були використані здебільшого для заповнення внутрішніх потреб та вивозу деяких надлишків. Слід визнати, що пріоритетом була економічна безпека. Як наслідок, підприємства втратили здатність змагатися на світових ринках, не розуміючи критеріїв якості, технологічного рівня продукції та глобальних стандартів. Це суттєво вплинуло на формування неефективної виробничої структури [119, с. 9].

У цьому контексті важливо зазначити, що мілітаризація визначалася не лише епохальними умовами, а й ідеологічними аспектами, які виправдовувались існуванням зовнішніх загроз. Від 40 до 60 % економічних ресурсів у мирний час спрямовувались на військові потреби, що відтягувало значні кошти з сектору споживання і гальмувало розвиток. Жорсткість системи, ізоляція від світових ринків і технологічних новинок спричиняли зростання структурних викривлень. Як демонструє аналіз, проведений М. І. Зверяковим, «...промисловість також страждала від серйозних деформацій, оскільки перевагу мали важка промисловість, видобувні галузі, металургія, хімічна промисловість та машинобудування. Виробництво товарів споживання було не на першому місці. Найгірші ресурси виділялися для виробництва споживчих товарів, через що вони були низької якості.

Імпортні товари стали пріоритетом для споживачів, а іноземні бренди вважалися більш привабливими, ніж вітчизняні» [119, с. 8-9]. Щодо концентрації виробництва, то у ключових секторах домінували великі та дуже великі підприємства. Неможливо оминати той факт, що економічна вигода від масштабу виробництва була однією з небагатьох переваг радянської економіки, хоча на практиці це не завжди реалізовувалось. Насамперед, у ринковій економіці більш важливими були концентрація капіталу, грошові потоки та зниження виробничих і трансакційних витрат, а не розмір підприємства.

Необхідно підкреслити те, що вплив ринкових реформ на національну економіку спричиняє структурні перетворення, які зосереджені навколо підприємства як ключової виробничої ланки. В умовах планової економіки формування виробничих одиниць було спрямоване на максимізацію вигод від масштабу виробництва. Обмеження розмірів підприємств визначалися можливостями технологій та транспортними витратами, проте ефективність виробництва часто ставалася на другий план через проблеми з постачанням комплектуючих. Великі підприємства перетворювались на мультипрофільні комплекси з власними комунальними, медичними та транспортними службами, фінансування яких здійснювалось за рахунок основного виробництва [119, с. 10].

Як показує аналіз, у контексті ринкової економіки структура підприємства кардинально відрізняється. Основним елементом, що формує систему, є власність та концентрація капіталу. На ринку власник діє як незалежний суб'єкт, який користується усіма перевагами від використання капіталу та відповідає за всі ризики, включно з особистими помилками. В цьому середовищі діють строгі бюджетні обмеження, відсутня ієрархія, єдині обмеження - закони та інституційні норми [119, с. 10]. Отже, мотивація власників підприємств, що працюють на ринку, полягає у збільшенні прибутків через скорочення витрат. Це вимагає від підприємства гнучкості, адаптації до ринкових умов, постійного пошуку інновацій для підвищення

капіталовіддачі. На рівні підприємств відбувається неперервне оновлення техніко-технологічної бази, що сприяє оновленню індивідуального капіталу та його входженню в новий промисловий цикл. Така циклічність капіталу підприємства відрізняє його діяльність у ринковій економіці від процесу відтворення у плановій економіці.

Слід відзначити, що до 2010 року в структурі української економіки відбулися суттєві зміни, після яких почався період активних трансформацій, особливо в експортно орієнтованих сировинних галузях, які стали драйверами економічного зростання країни [116]. Починаючи з кінця 2010 року, зростання експортних доходів стимулювало збільшення інвестицій у основний капітал, спрямованих на подальше розширення сировинного експорту. Це спричинило розбіжності у розвитку сировинних секторів та галузей, орієнтованих на внутрішній ринок, які почали розвиватися за різними напрямками. Підвищення світових цін на метали, руду, добрива, зернові та інші сировинні товари посилювало конкурентні переваги та прибутковість експортних галузей. Галузі, що обслуговують сировинне виробництво, отримували частину цих доходів, проте їхнє фінансове становище погіршувалося через зростання цін на імпортовані складові. Для збереження конкурентоспроможності внутрішнього ринку, який було відвойовано внаслідок девальвації гривні, необхідно було забезпечити підтримку фінансової системи, здатної мобілізувати заощадження експортних секторів та спрямовувати їх у вигляді інвестицій у розвиток інших галузей - тобто здійснювати перерозподіл доходів між різними секторами економіки. Однак через недостатню розвиненість фінансової системи інвестиції у внутрішньоринкові галузі виявилися менш ефективними, що стримувало притік приватного капіталу до цих секторів та ускладнювало підвищення їх конкурентоспроможності.

Отже, слід зазначити, що економічне зростання розпочалося, проте це зростання не було підкріплене жодними структурними змінами [119, с. 11]. Якщо б такі зміни відбувались через оновлення обладнання та технологій, зі

збільшенням частки високотехнологічних та науково вимогливих секторів з великою доданою вартістю, тоді можна було б стверджувати, що в промисловій структурі української економіки розпочалася формація капіталістичного циклічного відновлення промислового капіталу. Таке масштабне оновлення застарілого обладнання було б доказом того, що трансформаційний цикл та його відновлювальне зростання завершилися, і національна економіка почала працювати на власній основі, коли промисловий цикл став внутрішньою формою освоєння нових технологій у ринковій економіці.

У межах даного дослідження особливу увагу зосереджено на характеристиках промислового циклу, які варіюються в залежності від конкретної моделі ринкової економіки. В контексті капіталістичної моделі, де домінує принцип вільної конкуренції і відсутнє регулювання циклічних коливань, ситуація відрізняється від тієї, де держава активно займається антикризовим управлінням, що дозволяє уникнути глибоких деструктивних наслідків при зміні промислових циклів. Однак, у контексті глобалізації [81], кризи, що виникають через неконтрольовані накопичені протиріччя у світовій економіці, призводять до загострення конфліктів між розвинутими країнами під час переходу від п'ятого до шостого технологічного укладу. В цьому процесі ключову роль відіграють великі транснаціональні корпорації, які залишаються поза межами міжнародного регулювання через відсутність належних глобальних інституцій. Такий негативний аспект глобалізації вплинув на структурні зміни в національній економіці. Протягом останніх трьох десятиліть, накопичені в ході ринкових реформ суперечності так і не знайшли свого вирішення [119, с. 11].

Це твердження підтверджується тим, що у контексті нинішньої економічної ситуації, яка відзначається нестабільністю та чергуванням періодів спаду та невеликих зростань, постає питання щодо сутності цих економічних флуктуацій. Різноманітність причин може викликати як спади, так і підйоми в економіці. Важливо відрізнити спад, що виникає через перехід

від однієї економічної системи до іншої, від внутрішньо-системного спаду, який називають «кризою». Українська економіка досі не досягла рівня розвитку 1990 року, тому можна стверджувати, що вона перебуває у стані трансформаційного спаду. Поняття трансформаційного спаду вперше було проаналізовано Я. Корнаї [21, 118]. У сучасних економічних дослідженнях трансформаційний спад часто розглядається як економічна криза, що є частиною промислового циклу в розвинених ринкових економіках. Таке порівняння базується на схожості зовнішніх ознак: зокрема, падіння ВВП, зменшення обсягів промислового виробництва, зростання безробіття, інфляція, зниження доходів населення, збільшення соціальної напруженості тощо [165]. Ця зовнішня схожість між трансформаційним спадом та економічною кризою не є випадковою. Вона вказує на спільну роль, яку вони відіграють у вирішенні соціально-економічних протиріч, що накопичилися в попередній період розвитку та знайшли своє втілення у матеріально-технічній структурі економіки.

Доцільно зазначити, що вирішення таких протиріч веде до часткового знищення або перетворення наявної матеріально-технічної структури, що звільняє простір для формування нової макроекономічної структури, яка відповідає новому технологічному укладі (у випадку економічної кризи) або новій соціально-економічній системі (при трансформаційному спаді) [119, с. 10]. Оскільки накопичені соціально-економічні протиріччя знаходять своє втілення у наявній матеріально-технічній структурі, такі зміни призводять до загострення соціально-економічних протиріч, як у сучасній ринковій економіці, так і в перехідній, до якої можна зарахувати Україну [82]. Але головне полягає в тому, що, незважаючи на зовнішню схожість проявів економічної кризи та трансформаційного спаду, вони мають різну соціально-економічну сутність, тому відіграють різні ролі в принципово різних історичних умовах. Таким чином, методи їх подолання не можуть бути ідентичними: хоча як економічна криза, так і трансформаційний спад виступають механізмом вирішення протиріч, що накопичилися у попередні

періоди розвитку, але самі ці періоди різняться за своїм соціально-економічним змістом і тривалістю.

Згідно з дослідженнями, у зрілій ринковій економіці період спаду визначається тривалістю промислового циклу, який закінчується кризою, що показує виснаження потенціалу розвитку на матеріальній основі існуючого покоління техніки та технологій [119, с. 11]. Варто погодитися з тим, що завдяки наявному технологічному методу виробництва відбувається насичення поточного загального попиту, а потреби, які знову з'являються та розширюються, можуть бути задоволені через масове оновлення виробництва.

Досвід свідчить, що в умовах ринкової економіки час від часу відбувається оновлення технологічних парадигм, що спричиняє ускладнення структури виробництва та економіки загалом. У такі моменти, коли відбувається зміна технологічних парадигм, економічна криза стає більш глибокою та тривалою. Насамперед необхідно зазначити те, що криза особливо важко переживається на етапі спаду довгого технологічного циклу. Оновлення технологічних парадигм не лише знімає бар'єри для зростання ефективності ринкової економіки, але й тимчасово розв'язує конфлікти між виробництвом і споживанням, які проявляються у різних соціально-економічних формах. Нова технічна та технологічна база виробництва відкриває можливості для економічного зростання протягом наступного бізнес-циклу. Слід погодитися з тим, що на макроекономічному рівні встановлюється рівновага на основі діяльності оновленого реального сектору, який задовольняє суспільні потреби на вищому рівні – як традиційні, так і нові. Однак, на мікроекономічному рівні підприємці проводять технічне та технологічне оновлення виробництва, що допомагає відновленню індивідуального капіталу, який потім входить у новий промисловий цикл [119, с. 12-13]. У цьому зв'язку слід зауважити, що циклічність розвитку ринкової економіки порушує перед наукою та практикою завдання щодо антициклічного регулювання.

Як було продемонстровано у дослідженнях, практика антикризового регулювання показує, що в процесі подолання кризових явищ економічна система не лише зберігається, а й прогресує, виходячи на новий рівень завдяки зміні промислових циклів, які виступають ключовими етапами в інноваційно-інвестиційній діяльності підприємств [119, с. 12-13]. Антикризове регулювання сприяє стабілізації економічного розвитку на всіх етапах циклу та коригуванню макроекономічної структури в різних аспектах, включаючи галузевий, територіальний, секторальний, забезпечуючи її оптимальність. У країнах, що переживають формування капіталізму, трансформаційний спад відіграє вирішальну роль. Варто додати, що він дозволяє вирішити протиріччя, які накопичилися в попередній економічній системі протягом десятиліть, відображаючи її історичний розвиток. Досвід країн постсоціалістичного блоку, включаючи Україну [83], свідчить, що накопичені протиріччя вирішуються шляхом часткового знищення матеріальної бази, створеної протягом багатьох років, яка стала втіленням колишньої економічної системи під впливом внутрішніх та зовнішніх ринкових сил. Відомо, що поступове зниження темпів економічного зростання в СРСР почалося у 1960-х роках і продовжувалося в 1970-1980-х роках, що вказувало на вичерпаність тодішньої макроекономічної структури та її нездатність підтримувати високі темпи зростання. У цьому зв'язку слід наголосити на тому, що протиріччя було вирішено шляхом введення ринкових відносин у радянську економіку через процес, відомий як «перебудова», який почався у другій половині 1980-х років.

Варто окремо зупинитися на тому, що спроби вирішити виниклі протиріччя не принесли бажаних результатів через те, що заходи, які були прийняті, не відповідали потребам ситуації. Необхідність зміни системи управління економікою стала очевидною, коли стара економічна модель вичерпала свої можливості для розвитку і, втративши управління, почала розпадатися. Лише змінюючи економічну систему на модель, засновану на ринкових принципах та критеріях ефективності, можна було подолати

накопичені протиріччя. Іншої альтернативи ринковій системі не існувало. Враховуючи це, трансформаційний спад є невід'ємною частиною переходу від планової економіки до ринкової координації господарської діяльності. Поняття «трансформаційний спад» ввів у наукове використання Я. Корнаї, вказавши на такі причини його появи [118]:

- зміна ринку з продавця на покупця; глобальна перебудова структури економіки;
- порушення економічної координації через заміну командної системи координації на ринкову;
- збільшення бюджетних обмежень для компаній;
- недостатній розвиток фінансового сектору економіки.

Проведений аналіз показує, що всі зазначені причини є наслідком переходу від планової до ринкової економічної системи. Тривалість та глибина трансформаційного спаду у країнах, що розвиваються після соціалізму, залежать від масштабів накопичених соціально-економічних протиріч та рівня деформації в матеріально-технічній та соціально-економічній сферах. У наукових джерелах існує багато оцінок характеру трансформаційного спаду. Необхідно підкреслити те, що особливо цікавим є погляд на трансформаційний спад як на етап у трансформаційному циклі, який містить дві фази: знижувальну з негативними темпами зростання, що власне і є трансформаційним спадом, та зростаючу, позначену позитивними темпами зростання [119, с. 14]. Саме цей трансформаційний цикл, що охоплює обидві фази, визначає межі періоду переходу. За критерій завершення перехідного періоду приймається момент економічного зростання, коли економічна система перевищує рівень розвитку, який був до початку фази трансформаційного спаду. Однак, це лише кількісний показник завершення перехідного періоду. Важливим є забезпечення стабільного економічного зростання, заснованого на залученні промислового капіталу в реальний сектор економіки через збільшення інвестиційної активності.

Отже, перетворення постсоціалістичної економіки викликало появу трансформаційного спаду як унікального явища. Слід зауважити, що його завданням було усунення протиріч радянської системи управління, основою якої слугувала застаріла макроекономічна структура. Це досягалося через часткове знищення цієї структури, виходячи з її невідповідності ринковим вимогам задоволення загального попиту на продукцію від різних підприємств та секторів. Має сенс відзначити, що в результаті, були ліквідовані глибокі структурні та технологічні диспропорції, успадковані від попередньої планової системи, що створило умови для розвитку нової макроструктури на засадах капіталістичної економіки. У цьому зв'язку слід наголосити на тому, що завершення цього періоду трансформації та перехід до стадії стабільного зростання може ознаменувати початок капіталістичного промислового циклу відтворення. Однак, усунення накопичених протиріч відбувається в рамках застосування технологій старого покоління та нової економічної системи, що підтримується діяльністю нових економічних агентів. Таким чином, можна стверджувати, що тривалість трансформаційного циклу залежить від періоду «згасання» старої економічної системи та розвитку нової системи відносин. Саме цей проміжок часу «згасання» однієї системи та розвитку іншої створює перехідний період, завершення якого характеризується відновленням економічного зростання, що керується новою системою економічних відносин. Проте, проблема трансформаційного спаду не обмежується лише виснаженням потенціалу розвитку попередньої економічної системи. Протягом самого перехідного періоду виникає ряд факторів, які сприяють розвитку трансформаційного спаду. У межах даного дослідження особливу увагу слід зосередити на найважливіших з них.

Насамперед, слід погодитися з тим, що з появою нової системи економічних відносин, де основним критерієм для існування різних елементів економічної системи стає задоволення потреб споживачів, економічний спад почав супроводжуватися зменшенням промислового та наукового потенціалів [119, с. 15]. Відсутність попиту на ринку на продукцію

багатьох галузей (зокрема, обробної промисловості, військово-промислового комплексу, легкої промисловості) в умовах відкритості економіки призвело до їх подальшого занепаду. Зміна критерію макроекономічної рівноваги з планового на ринковий викликала у державних органів управління необхідність національної реструктуризації, щоб сприяти формуванню нової структури національного господарства, орієнтованої на задоволення кінцевого попиту. У процесі системних змін власності з державної на приватну виникла криза системи державного управління. За оцінками деяких експертів, дезінтеграційні процеси, що сталися під час розпаду колишнього єдиного народногосподарського комплексу, збільшили спад економіки приблизно на третину.

Наступним важливим фактором автор відзначає те, що до поглиблення економічного спаду додавалося специфічне нагромадження капіталу та створення класу власників [119, с. 15]. Позавиробничий характер первісного накопичення капіталу та нестача грошового капіталу затримували створення промислового капіталу та обмежували розвиток інвестиційної активності вже приватизованих підприємств. Варто додати, що новий клас власників, більшість з яких складалися з колишніх керівників державних підприємств, починав з невеликого, запускаючи в дію невикористані виробничі потужності, отримані під час приватизації, з метою швидкого отримання прибутку. Так розпочиналося «відновлювальне зростання», яке можна віднести до етапу трансформаційного підйому. Однак, якщо власники не проводять реструктуризацію підприємств і не переорієнтують їх на виробництво затребуваної продукції (що є досить складним у умовах економічного спаду), то, як показала практика, таке зростання виявляється нестійким і може зупинитися. Для нового власника розгортання підприємницької діяльності в галузях, які не приносять великих доходів, але важливі для оптимізації макроекономічної структури згідно з ринковими критеріями, є великим викликом. У таких обставинах держава має стати на підтримку нових власників через промислову політику, яка передбачає

допомогу у структурно-технологічних змінах за допомогою розвитку промислового капіталу, що є ключовим для процесу відновлення. Така політика має на меті зменшити соціальні випробування, спричинені зміною економічної структури та структури зайнятості, які зазвичай супроводжуються підвищенням рівня безробіття. Зниження безробіття досягається не лише шляхом пошуку нової роботи, але й через перекваліфікацію працівників відповідно до змінних потреб економіки [119, с. 15].

Іншим висхідним фактором, продемонстрованим у аналізі є те, що для економічного росту критично важливим є поява великої кількості справжніх власників, які можуть перейти від первісного накопичення капіталу до його відтворення (тобто реінвестування отриманих прибутків), а також використання амортизаційних відрахувань і позикових коштів для оновлення промислового капіталу. Це передбачає створення сприятливих умов для інвестицій, стимулювання відтворювального накопичення за допомогою контролю за експортом національного капіталу та збільшення прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки.

Суттєвим є той факт, що промисловий цикл є ключовим елементом у впровадженні нових технічних рішень та технологій у рамках капіталістичної економіки. Середня тривалість ділового циклу залежить від періоду застосування актуального покоління техніки та технологій, що оцінюється на основі критеріїв ринкової ефективності. Ці критерії включають терміни фізичного зношування та морального застарівання існуючих технічних засобів та технологій, визначаючи тим самим довжину промислового циклу. У ході цього циклу виробляються продукти, які задовольняють основні потреби споживачів і спонукають до виникнення нових потреб, що, у свою чергу, стимулює оновлення існуючих технічних засобів і технологій та підштовхує до початку нового промислового циклу. Суперечність між обсягом та структурою виробництва з одного боку, і потребами споживачів з іншого, що розвивається протягом циклу, призводить до конфлікту між

попитом і пропозицією. Це змушує до переходу на новий промисловий цикл в рамках поточного технологічного режиму через масове оновлення виробничих потужностей. Зокрема, значні зміни відбуваються у макроекономічній структурі, сформованій протягом циклу, зі зміною технологічного режиму (як, наприклад, зараз при переході від V технологічного укладу до VI-го) [118, с. 17].

Як було продемонстровано вище, характеристики промислового циклу залежать від конкретної моделі ринкової економіки. На відміну від капіталістичної моделі, де домінує механізм вільної конкуренції і циклічний рух не піддається прогнозуванню чи регулюванню, у змішаній економіці, де держава займається антикризовим регулюванням, зміна промислового циклу не призводить до серйозних руйнівних наслідків. Однак, чим складніша макроекономічна структура, тим складніше прогнозувати економічний розвиток і здійснювати антициклічну політику.

Як було показано у праці М. І. Зверькова, що економічне піднесення в часи відновлення зростання, яке є етапом трансформаційного циклу, відбувалося без значних структурних перетворень. Проте цей процес не можна вважати ознакою модернізації економіки, що загалом асоціюється з оновленням обладнання та технологій, а також зростанням частки високотехнологічних та наукомістких секторів з великою доданою вартістю [119, с. 12]. Дані, представлені в табл. 2.7., щодо галузевої структури ВВП України за новою класифікацією з 2010 року, свідчать, що між 2010 та 2022 роками суттєвих структурних змін не сталося. Особливо примітним є зростання виробництва доданої вартості в аграрному секторі, який з часів СРСР вважався застарілим. Саме цей сектор демонструє швидкий розвиток на тлі глобальних продовольчих криз, головним чином завдяки ринковим сигналам, що перетворили його на ключовий експортний напрямок. Однак найважливішим висновком аналізу динаміки структури доданої вартості в Україні є відсутність змін у структурі економіки через модернізацію, тобто відсутність істотних технічних оновлень у виробництві, якщо не враховувати

вплив зростання цін на сировинний експорт, що є фактором цінової кон'юнктури.

Таблиця 2.5.

Динаміка частки валової доданої вартості в основних цінах за видами економічної діяльності у 2010-2022 рр., %

Види економічної діяльності	Рік					У середньому
	2010	2015	2020	2021	2022	
Сільське, лісове та рибне господарство	8,42	4,19	10,84	12,67	9,71	11,10
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,65	5,63	5,32	7,5	4,97	6,43
Переробна промисловість	14,95	14,01	11,76	11,96	8,61	13,16
Постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря	3,17	3,16	3,39	3,86	4,97	3,59
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,81	0,47	0,45	0,41	0,35	0,49
Будівництво	3,71	2,3	3,29	3,21	1,5	2,85
Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	16,24	16,22	16,22	15,84	13,95	16,05
Транспорт, складське господарство, поштова і кур'єрська діяльність	8,7	7,99	7,24	6,3	4,9	7,58
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,94	0,71	0,85	1,05	0,65	0,83
Інформація і телекомунікації	3,46	4,3	5,77	5,46	4,47	4,37
Фінансова і страхова діяльність	6,42	4,0	3,64	3,46	3,38	4,20
Операції з нерухомим майном	6,05	7,28	7,42	6,72	5,1	6,78
Професійна, наукова і технічна діяльність	2,86	3,3	3,78	3,36	2,15	3,34
Діяльність у сфері адміністративного й допоміжного обслуговування	1,24	1,28	1,65	1,45	1,16	1,41
Державне управління; обов'язкове соціальне страхування й оборона	5,22	5,63	8,45	7,18	11,67	7,63
Освіта	5,6	4,9	5,13	5,02	4,82	5,25
Охорона здоров'я і надання соціальної допомоги	4,04	3,05	3,13	2,88	3,25	3,27
Мистецтво, спорт, розваги й відпочинок	0,64	0,73	0,67	0,68	0,56	0,72
Надання інших видів послуг	0,9	0,85	0,99	1,0	0,92	0,96
Разом	100	100	100	100	100	100

Джерело: [119, с. 13]

Доцільно зазначити те, що збільшення ефективності не завжди залежить від кількості ресурсів чи сприятливих цінових умов, а скоріше відбувається там, де умови більш вимогливі, а конкуренція – інтенсивніша. Підвищення темпів розвитку не завжди є позитивним, особливо якщо воно

базується на обсягах використаних ресурсів. Прибутки від діяльності в сировинних секторах не завжди супроводжуються підвищенням ефективності. Оновлення в цих секторах стає ключовим для їхнього майбутнього. Велика частина економіки України, яка перебуває в стані стагнації, не має достатніх стимулів для модернізації та часто до неї не схильна [84]. Такі стимули з'являються лише за умови наявності реальної конкуренції.

2.2. Механізм відтворення в сучасній українській економіці та його складові

Проблема аналізу процесу відтворення загального обсягу суспільного капіталу є ключовою. Як показав аналіз процесу відтворення, існує тісний зв'язок між вартісними та матеріальними аспектами капіталу протягом його неперервного руху. Цей рух має циклічний характер, як і було продемонстровано вище. Взаємодія між вартісними та матеріальними складовими суспільного капіталу має різні прояви на різних етапах економічного циклу. Цей аспект не знайшов належного відображення в теорії відтворення. Дослідження не досягло такого рівня деталізації, який би дозволив відобразити зміни в аналізованих зв'язках в контексті циклічної природи капіталу. На різних стадіях економічного циклу спостерігаються різні зміни у відношеннях між структурними частинами капіталу. Розглядаючи компенсацію основного капіталу у натуральній формі, припускається, що в поточному році може бути списано більше вартості основного капіталу, ніж у попередньому. Це означає, що кілька років тому було введено в експлуатацію більше основного капіталу, ніж зазвичай. Отже, у певний період виникає підвищена потреба в елементах основного капіталу, що супроводжується зростанням попиту на засоби праці з метою компенсації їх зношення. Після досягнення цієї потреби попит на засоби праці знову знижується, демонструючи циклічну, пульсуючу динаміку. Для підтримання

стабільного попиту на основні засоби необхідне безперервне економічне зростання, що, однак, у реальних умовах є складним завданням. Після завершення циклу технічної реконструкції виробництва підприємства зазвичай знижують обсяги інвестицій у засоби праці, що призводить до тимчасового зменшення попиту на них до початку наступного циклу оновлення. Відтак, економічний механізм оновлення і компенсації зношеного основного капіталу створює нестабільність у попиті на засоби праці, який нерівномірно розподіляється між різними галузями інвестиційного комплексу.

Зокрема, виробники в машинобудівній галузі стикаються з періодичними різкими коливаннями попиту: від стрімкого зростання в періоди активного технічного переоснащення до значного падіння після його завершення. Така нерівномірність створює додаткові виклики для планування виробництва, управління ресурсами та забезпечення стабільності підприємств у цих галузях. Для пом'якшення цих коливань необхідно впроваджувати механізми прогнозування попиту, диверсифікацію виробництва та посилення фінансової підтримки в періоди спадів, що сприятиме більш рівномірному розвитку інвестиційного сектору в цілому.

Слід наголосити, що основою для розмірковувань має слугувати фаза депресії. У цей час, коли спостерігається зниження ділової активності, основний капітал значно втрачає у вартості. Зарплата протягом фази депресії падає, але не так суттєво. Це призводить до зменшення вартісної будови капіталу при його незмінній технічній будові. У фазі депресії розробляються та запроваджуються на ринок інноваційні товари, які відображають досягнення науково-технічного прогресу. Потім починається їх виробництво, що означає перехід до відновлення ділової активності. У цей час нові інвестиції залучають у виробництво додаткову робочу силу та роблять замовлення в секторі машинобудування для створення новітньої техніки, яка відповідає оновленій технічній будові та технологічному рівню виробництва. Після оновлення технічних можливостей, інтерес до продукції

машинобудівної галузі зменшиться. Задоволення потреб ринку продовжуватиметься через інновації, які відбуваються в рамках наявного та прогресуючого технічного та технологічного розвитку виробництва.

Таким чином, попит на вироби машинобудівної галузі починають зменшуватися вже у фазі економічного зростання та значно падають під час кризи. Відтак, уділ засобів виробництва у річному обсязі продукції суспільства знижується на деякому етапі економічного зростання, а далі ще більше зменшується під час економічної кризи. Економічна криза спричиняє знецінення елементів основних фондів, що зменшує вартісну будову капіталу, і, відповідно, його органічну будову. Вартісна будова капіталу має бути відновлена до рівня, що відповідає показникам попередньої економічної кризи. Без цього технічний прогрес не зможе забезпечити підвищення ефективності суспільного виробництва [122, с. 58]. Проте незмінність вартісної структури часто маскує суттєве оновлення технічної будови капіталу, яке проявляється у зростанні потужності і продуктивності засобів праці, а також у підвищенні рівня освіти і кваліфікації працівників. Отже, оцінка капіталу виключно за вартісними показниками може не повністю відображати реальні технологічні та кадрові зміни в економіці.

Важливо відзначити, що для задоволення коливного попиту галузі машинобудування потребують значних резервів виробничих потужностей. Таким чином, постійне перевиробництво основних фондів у інвестиційному секторі стає ключовою умовою для економічного росту, водночас збільшуючи вартість кожного відсотка такого зростання через потребу підтримувати надлишкові потужності. Розвиток і диверсифікація інвестиційного комплексу збільшують здатність суспільства швидко нарощувати виробництво засобів праці для розширення випуску споживчих товарів, але також призводять до зайвого виробництва основних фондів при зниженні попиту. Експорт знарядь праці стає вирішенням цього протиріччя. У контексті глобалізації, коли економіка кожної країни тісно пов'язана зі світовою економікою, проблема

збалансування виробництва інвестиційних та споживчих товарів переміщується на глобальний рівень, охоплюючи весь світовий ринок.

У порівнянні з розвинутими країнами, що зробили промисловий ривок, структура промислового виробництва України [85], особливо в аспекті розвитку машинобудівельної галузі, показує велике відставання. Сектор машинобудування зазнав найбільшого занепаду протягом періоду реформ. Частка машинобудування у промисловому виробництві країни збільшилася з 10,2% у 2001 році до 13,7% у 2007 році, але згодом знизилася до 10,2% у 2012 році, 8,7% у 2013 році, 7,1% у 2014 році та 6,5% у 2015 році [126].

Аналіз отриманих даних свідчить, що без технічного оновлення виробничих потужностей та підвищення продуктивності і ефективності існуючих виробничих процесів розвиток машинобудівних галузей неможливий. В Україні часто виникає потреба у зверненні до зовнішніх ринків для закупівлі необхідного обладнання. Зростаючий попит на машини з боку країн, що розвиваються, сприяє підтриманню стабільного завантаження виробничих потужностей у більш розвинених країнах [122]. Формування національного інвестиційного комплексу є надзвичайно важливим для забезпечення сталого економічного розвитку країни. Основою динаміки індустріальної економіки, а також її потенціалу для зростання і модернізації, є процес накопичення основного капіталу. Це накопичення визначає не лише матеріальні ресурси для економічного зростання та підвищення технічного рівня, а й сприяє глибокій структурній перебудові економіки.

Головною метою переходу вітчизняної економіки на ринкові механізми було прискорення темпів технічного розвитку. Проте, як було показано у параграфі 2.1, планова економіка поступово відставала від ринкової за цим показником. Однією з ключових причин такого відставання був дисбаланс між виробництвом засобів виробництва та споживчих товарів, а також домінування важкої промисловості у структурі промислового виробництва. Існувала можливість, що ринкова економіка самотійно усуне ці диспропорції та сприятиме інтенсивному інноваційному зростанню [173]. Проте

теоретичне обґрунтування цього оптимістичного припущення не було розроблено, і на практиці ситуація склалася інакше. Зокрема, великі національні виробники машин, верстатів, інструментів та приладів залишили внутрішній ринок України, що призвело до значного спрощення національного машинобудівного комплексу. Дані, наведені у таблиці 2.5, свідчать про суттєве падіння виробництва в усіх секторах машинобудівної промисловості. Зокрема, виробництво тракторів у період з 1990 по 2023 рік скоротилося в 70 разів, а сівалок – в 50 разів [123]. Аналогічна тенденція спостерігається і у виробництві інших видів машинобудівної продукції. Це спричинило зростання залежності вітчизняних споживачів від імпорту техніки та обладнання із зарубіжних ринків.

Внаслідок цих змін вітчизняна промисловість втратила значну частину свого технологічного потенціалу, що негативно вплинуло на конкурентоспроможність української економіки на світовій арені [86]. Для подолання цих проблем необхідно комплексне оновлення машинобудівного сектору, впровадження сучасних технологій, активізація інвестиційної політики, а також розвиток науково-дослідних та інноваційних структур, здатних забезпечити сталий розвиток галузі в умовах глобальної конкуренції.

Таблиця 2.6.

Виробництво окремих видів продукції машинобудування (тис. шт.)

Рік	Найменування			
	Трактори для сільського та лісового господарства	Сівалки	Лампочки електричні, млн шт	Автомобілі легкові
1990	76,0	57,1	411,0	156,1
1991	48,5	31,2	276,0	89,0
1992	37,0	26,4	194,0	76,4
1993	25,5	19,7	203,0	54,0
1994	14,0	9,3	187,0	31,7
1995	12,5	8,6	182,0	36,4
1996	11,0	8,4	190,0	32,1
1997	10,0	6,9	161,0	29,3
1998	9,5	5,2	166,0	28,6
1999	9,1	3,6	172,0	23,4
2000	8,7	2,0	170,0	17,1
2001	8,0	2,4	169,0	20,6
2002	8,4	2,1	157,0	21,8

2003	9,2	3,3	150,0	30,6
2004	10,5	3,6	144,0	27,1
2005	11,0	4,0	160,0	30,7
2006	12,8	4,6	157,0	34,9
2007	14,9	5,5	175,0	40,8
2008	13,6	6,2	159,0	25,6
2009	9,0	4,9	184,0	45,1
2010	7,8	2,8	197,0	75,3
2011	5,3	4,9	175,0	97,5
2012	3,5	2,7	171,0	69,7
2013	2,0	3,6	168,0	45,8
2014	1,7	3,1	156,0	38,1
2015	1,5	2,9	150,0	40,9
2016	1,0	2,7	142,0	27,3
2017	0,8	2,0	130,0	26,4
2018	0,7	1,8	141,0	28,3
2019	0,6	1,6	139,0	30,7
2020	0,9	1,5	142,0	31,2
2021	1,2	1,0	151,0	26,4
2022	0,6	0,7	119,0	17,2
2023	0,8	0,8	94,0	19,4

Джерело: [122]

З аналізу отриманих даних випливає, що процес адаптації до змін відбувається досить повільно. Так, у період зростання економічного циклу з 2001 по 2008 роки було зафіксовано виразну тенденцію збільшення обсягів у галузях, як-от машинобудування, яке зросло з 10,2 % до 13,7 % від загального обсягу промислового виробництва, та металургія, зростання якої склало з 18,0 % до 22,0 % [118]. Інформація щодо зміни частки виробництва у сфері машинобудування, металургії та обробки металів у загальному обсязі промислового виробництва України за період з 2001 по 2022 роки викладена у таблиці 2.6.

Таблиця 2.7.

Питома вага машинобудування, металургії та обробки металів у промисловому виробництві України (2001-2022 роки)

Рік	Галузь	
	Машинобудування, %	Металургія та обробка металів, %
2001	10,2	18,0
2002	10,7	18,7
2003	11,0	19,4
2004	12,1	17,9
2005	12,7	22,1

2006	12,5	21,9
2007	13,7	22,0
2008	13,3	17,6
2009	10,6	19,1
2010	9,3	18,5
2011	10,1	16,3
2012	10,3	15,7
2013	8,6	16,6
2014	7,1	15,7
2015	6,5	14,9
2016	6,1	14,0
2017	5,8	14,4
2018	5,9	15,6
2019	5,2	13,9
2020	6,0	10,3
2021	5,1	8,2
2022	4,3	6,0

Джерело: [122]

Проте, аналізуючи дані щодо частки машинобудування та металургії у промисловому виробництві України та порівнюючи їх з показниками розвинутих країн (табл. 2.7), можна побачити, що в останніх частка машинобудування вища в 2-3 рази порівняно з Україною.

Таблиця 2.8.

Питома вага машинобудування, металургії та обробки металів у промисловому виробництві розвинених країн

Рік	Країни											
	США		Китай		Японія		Канада		Німеччина		Франція	
	Машино- будування	Металургія	Машино- будування	Металургія	Машино- будування	Металургія	Машино- будування	Металургія	Машино- будування	Металургія	Машино- будування	Металургія
2001	13,9	11,9	21,1	14,6	21,9	9,4	20,5	10,5	44,4	11,5	32,8	11,9
2005	23,0	13,0	24,4	16,2	33,5	11,7	24,1	12,0	41,1	12,0	31,5	13,6
2008	32,1	10,9	33,6	17,5	44,4	13,8	26,9	14,7	42,8	13,6	29,7	11,4
2010	24,7	11,4	32,8	18,1	42,1	15,3	28,6	15,3	44,4	10,5	32,8	11,9
2015	26,9	10,5	31,5	19,6	35,2	16,1	30,7	18,1	42,1	12,0	31,5	13,0
2018	25,3	10,6	30,1	18,3	28,9	18,5	27,8	16,6	38,2	14,7	30,1	11,9
2020	27,1	12,8	29,2	16,4	22,3	17,9	26,6	17,5	35,9	15,3	29,2	11,4
2022	28,0	15,0	29,3	17,2	26,5	19,2	23,5	18,2	26,3	18,1	29,3	10,5

Джерело: [122]

Отримані результати дають змогу стверджувати, що без виробів машинобудівної галузі неможливе технічне оновлення виробництва,

зростання продуктивності та ефективності праці. Проте, в українській промисловості спостерігається зворотна ситуація: металургія переважає над машинобудуванням у 1,7-1,8 рази. Це змушує Україну імпортувати необхідні інструменти з-за кордону, оплачуючи їх продукцією аграрного сектору, металургії, хімічної промисловості, яка має меншу додану вартість [90]. В таких умовах процес розширеного відтворення залежить від стану зовнішніх ринків, а потреба в знаряддях праці змушує збільшувати експорт сировини, що призводить до створення замкнутого циклу сировинної спеціалізації економіки. Вихід із ситуації, що склалася, можливий лише за умови значних змін у галузевій структурі виробництва, що вимагає чималих інвестицій.

Слід підкреслити, що індустріалізація в різних країнах завжди супроводжувалась зростанням продуктивності праці та рівня доходів, що було досягнуто насамперед за рахунок збільшення обсягів інвестицій і розширення можливостей ринкової економіки. Зі збільшенням інвестиційного внеску в економіку спостерігалось прискорення її розвитку. Важливість інвестицій у виробничий сектор залишається актуальною й сьогодні. Країни, які досягли значного економічного зростання, інвестували значну частку свого ВВП у нагромадження основного капіталу. Наприклад, Китай протягом періоду стрімкого економічного розвитку інвестував понад 40 % ВВП у нагромадження. Аналогічно, високий рівень інвестиційного навантаження спостерігається в Південній Кореї та інших азійських країнах, що проходили етап індустріалізації. Водночас структура ВВП розвинених країн має інший вигляд: частка нагромадження там, як правило, нижча і в середньому становить близько 20 % ВВП [119, с. 16]. Що стосується України, то, хоч її частка нагромадження основного капіталу у структурі ВВП не досягає рівня нових індустріальних країн, вона перевищує показники розвинених держав. Однак низький рівень накопичення свідчить про недостатнє спрямування ресурсів на прорив у промисловому виробництві [91]. Водночас, поряд із підвищенням ефективності використання ресурсів нагромадження, слід звернути увагу на кількісний аспект проблеми - загальна кількість ресурсів

для інвестицій є недостатньою. Щодо підвищення ефективності їхнього використання, пріоритетним має бути не лише розширення національного інвестиційного комплексу з урахуванням існуючої спеціалізації, а й цілеспрямована трансформація цієї спеціалізації у бік розвитку нових високотехнологічних секторів економіки. Крім того, необхідно посилити науково-технічний потенціал галузей інвестиційного комплексу для забезпечення сталого та інноваційного розвитку [119, с. 16].

В умовах сьогодення, країни, які посідають верхні позиції у рейтингах економічного зростання, проводять глибоку підготовку, необхідну для вступу в нову фазу промислової революції [153]. Ця підготовка включає розробку інновацій. Загальний огляд можливостей інноваційного прогресу різних держав можна отримати, порівнюючи частку їх витрат на наукові дослідження та науково-технічні розробки у ВВП. За цим критерієм Україна відстає від лідируючих країн у більш, ніж 3,5 рази [119, с. 17]. Велика частка витрат на наукові дослідження та науково-технічні розробки у ВВП свідчить про створення нової якості зростання та розвитку в економіці країни. Це дозволяє пояснити, чому країни, що лідирують у технічному прогресі, забезпечують стабільне економічне зростання і, відповідно до цього, розвиток при відносно низькому обсязі валових інвестицій.

Доцільно зауважити, що теорія відтворення суспільного капіталу висвітлює ключове питання щодо об'єктивних тенденцій у розвитку сектору виробництва інвестиційних товарів. Згідно з проведеним аналізом, у розвинутих країнах домінує виробництво засобів праці, зокрема, продукції машинобудівної галузі. Обсяг виробництва цієї продукції збільшувався протягом усього XX століття і продовжує зростати у XXI столітті. Науково-технічний прогрес є ключовим фактором удосконалення продукції машинобудівного комплексу. Країни, які лідирують у фінансуванні наукових досліджень та науково-технічних розробок відносно ВВП, також займають передові позиції у виробництві машинобудівної продукції. У сучасних умовах створення конкурентоспроможної технічно складної продукції можливе лише

на підставі цілеспрямованих наукових досліджень. Перехід до нової технологічної парадигми вимагає значних змін як у структурі використання ВВП, так і в галузевій структурі промислового виробництва [119, с. 18].

Таким чином, попередній аналіз дає змогу перейти до формування капіталістичної моделі економіки в Україні, що відбувалося під впливом унікальних обставин, які надали цьому процесу особливого історичного контексту, що був підкріплений національними рисами створення нової держави.

Насамперед, за науковою думкою М. І. Зверькова, необхідно зауважити, що передумовою для формування нової економічної системи не стала модель, яка основана на індивідуальній приватній власності з елементами ринкових відносин, що підпорядковуються волі власників, а радянська система господарювання, в якій відсутній був реальний приватний власник, зацікавлений у збільшенні свого капіталу через зростання прибутків [119, с. 18-19].

Другим важливим аспектом є те, що наприкінці 1980-х - на початку 1990-х років перехід до капіталізму відбувався не в економічному середовищі, яке характеризувалося переважанням ручної праці та дрібної індивідуальної приватної власності, а в умовах індустріально розвиненої держави з потужною монополізованою промисловістю [91]. Це створило ілюзію, ніби українська економіка є ідентичною до ринкових економік, сформованих у високорозвинених країнах наприкінці ХХ століття. Водночас у цих країнах уже діяли моделі змішаної економіки, де поряд із традиційними ринковими механізмами конкуренції функціонували різноманітні інститути регулювання ринку та державного управління. Радянська планова система господарювання, що була історичним попередником української моделі капіталізму, залишила помітний відбиток на формуванні нової економічної системи. Передусім, мова йде про успадкований від попередньої системи високий ступінь монополізації індустріального сектору, що був орієнтований на задоволення потреб планової економіки. Відтак, історичною метою

формування капіталістичної системи в Україні є продовження та завершення процесів індустріалізації, але вже на основі ринкових принципів макроекономічного регулювання. Це, у свою чергу, вимагає розв'язання низки нагальних завдань, серед яких пріоритетним є активізація відтворення індустріального розвитку шляхом впровадження інноваційних технологій у всіх сферах економіки [116, с. 14].

Наступним чинником став процес відновлення капіталізму, який на зламі XX століття зазнав значної перерви у своєму природному розвитку. Цей відновлювальний процес відбувається в умовах високого рівня монополізації промислової економіки, де домінує не індивідуальна приватна власність, а акціонерна форма власності. Проте через низку причин - відсутність достатнього фінансового капіталу до приватизації, недосконалості механізмів приватизації, втрату традицій управління акціонерною власністю та інші - контроль над ключовими пакетами акцій опинився у руках окремих осіб, відомих як «олігархи», які мають міцні зв'язки з владою та досвід перебування при керівництві. Внаслідок цього економічна модель України поєднує в собі специфічні риси, що парадоксально об'єднують негативні аспекти радянського минулого з рисами сучасного капіталізму. До основних особливостей такої моделі належать: домінування бюрократії у співпраці з олігархією; клановість і поширена корупція на всіх рівнях управління; відсутність належного захисту приватної власності; ігнорування національних економічних інтересів; соціальна нерівність і антисоціальна спрямованість, що виражається у пріоритеті приватних інтересів над суспільними [119, с. 20].

Отримані результати дають змогу стверджувати, що всі ці характеристики вказують на те, що у світовій системі капіталізму сформувалася периферійна модель, домінуючу роль в якій відіграють кланово-олігархічні угруповання, які опираються на неоліберальні переконання. Ці соціально-економічні структури стали ключовими гравцями у процесах соціально-економічних змін у державі. Проте залежність від

олігархічної верхівки є ризикованою через властиву олігархії конкурентну натуру та боротьбу за збільшення прибутків через «адміністративну ренту» [119, с. 19-20]. Крім того, інші основи сучасної політико-економічної системи також не викликають довіри, зокрема через відсутність інноваційної конкуренції, що веде до недоліків у механізмі відновлення промислового капіталу.

У поглядах М. І. Зверькова домінує ідея про початок тенденції деіндустріалізації української економіки, що було покладено проведенням «неоліберальної» політики ринкових реформ 1990-х рр. Їхня націленість на демонтаж радянської планової системи господарства призвела не стільки до створення ефективно працюючого ринкового механізму, скільки до повсюдного розвалу науково-виробничої сфери, особливо в обробних галузях, з одночасним посиленням сировинної спеціалізації економіки. Проведена трансформація обернулася тривалою соціально-економічною кризою. Будучи системною за своєю природою, вона протікала з колосальними народно-господарськими втратами [119, с. 21]. Підсумком став відкритий дефолт цієї політики в серпні 1998 р. Корекція економічного курсу збіглася з початком нового циклу підвищення цін на енергоносії та сировину на світових ринках. Бюджетна націоналізація частини експортно-сировинної ренти, використовувана для підтримки внутрішнього сукупного попиту за рахунок державних витрат, дала змогу ініціювати відновлювальне зростання. Однак зупинити руйнівну тенденцію деіндустріалізації не вдалося. При цьому слід зазначити, що ще на початку 2000-х рр. вченими і владними структурами було сформульовано завдання переходу від домінування рентно-сировинної моделі до високотехнологічної та інноваційної моделей економічного розвитку.

Також слід зауважити відмінні риси в прояві деіндустріалізації економіки України та промислово розвинених країн. У центрі глобального капіталізму цей процес характеризувався згортанням галузей обробної промисловості на територіях, пов'язаних із трудомісткими виробництвами,

високими витратами, податковим тягарем, екологічними обмеженнями тощо; відбувалося їхнє переміщення до країн, що розвиваються. У вітчизняній економіці деіндустріалізація розпочалася і триває через непродуману політику відкриття внутрішнього ринку в умовах кризи та загострення конкуренції з іноземними виробниками [119, с. 20]. Її дія була посилена несприятливою політикою реформ виробничої діяльності, катастрофічними наслідками, спричиненими руйнуванням коопераційних зв'язків унаслідок розпаду народно-господарського комплексу, невідповідністю підприємств до роботи в умовах незахищеного ринку тощо. Тому неминучим результатом проведеної політики, а у певному сенсі й метою реформаторів, стало скорочення «надлишкових виробництв», що стало каталізатором руйнування технологічних і відтворювальних зв'язків, демонтажу більшості галузей обробної промисловості.

Оскільки руйнівні процеси супроводжувалися відносно сприятливою ситуацією у видобувних галузях з їхньою переорієнтацією на зовнішній ринок, це призвело до системної дезінтеграції народного господарства: проміжне виробництво було ізольоване від кінцевого, яке впало в депресивний стан, втративши обігові кошти та накопичення. Наростання сировинної спеціалізації як форми прояву деіндустріалізації країни має безліч негативних наслідків. Достатньо вказати на деградацію виробничо-промислового потенціалу, що сталася через зростаюче зношення основних фондів: у 1990-2011 рр. середній вік устаткування збільшився з 10,8 до 17 років, за значення цього показника у США - 6,9 років [120, с. 7]; на витіснення висококваліфікованої праці, зменшення виробництв інноваційної, високотехнологічної, наукомісткої продукції; на збільшення частки енергоресурсів і сировини в експорті країни, посилення залежності доходів державного бюджету від зовнішнього попиту на сировину тощо. Завершальним ударом безперспективності експортно-сировинної моделі приватно-капіталістичного типу стала криза 2008-2009 рр., глибина і наслідки якої для національної економіки переконливо свідчать про те, що сформована

економічна модель не має в своєму розпорядженні потенціалу розвитку та вкрай вразлива через вплив зовнішніх чинників, незважаючи на створену завдяки накопиченим нафтодоларам «фінансову подушку».

Дія тенденції деіндустріалізації вітчизняної економіки ідеологічно виправдовувалася, та й продовжує виправдовуватися, ейфорією від «сервісної революції», запущеної наприкінці XX ст. в розвинених країнах, з її гіперболізацією перетворювальної можливості інформаційно-комп'ютерних технологій. Активне згортання промислового виробництва стало трактуватися реформаторами як позитивний-де результат включення в міжнародний поділ праці та переходу до «постіндустріального» або «інформаційного» суспільства. Призначення «постіндустріального» трактування очевидне і зводиться до спроби примирення України з деіндустріалізацією, що видається за прогресивне нібито витіснення індустріального сервісним сектором. Однак це хибна інтерпретація, бо вона підміняє прогрес регресом. Пореформені структурні перетворення в економіці найточніше визначаються терміном «деіндустріальна революція», бо зруйнували економічну й технологічну цілісність народногосподарського комплексу, підірвали його потенціал, працездатність і ефективність [119, с. 21].

Як видається, з урахуванням кризових реалій суворої уваги і коригування потребують розвинуті досі теоретичні погляди, спрямовані на апологію деіндустріального розвороту в мережевому світі [146, 172], що вибудовується глобально. Необхідно зазначити, що популяризація ідеї «постіндустріальних цінностей» викривила роль справжніх причин у розвороті, що трапився, які пов'язані із захистом економічного інтересу транснаціонального капіталу. Зовсім не саме по собі піднесення інформаційного сектора жорстко й однозначно вимагає згортання реального виробництва, обробної індустрії. Слід нагадати, що перша промислова революція не призвела ні до «зникнення» аграрного сектору, ні до його переміщення в інші зони світового господарства, а навпаки, сприяла

«агропромисловій революції», яка забезпечила масштабну механізацію аграрної праці [113]. Тому нігілізм «постіндустріального» ставлення до сучасного індустріального виробництва не можна безпосередньо розглядати в контексті розгортання інформаційної революції: подібна «прив'язка» заздалегідь штучна і надумана [119, с. 22]. Значущим наслідком стало також наростаюче падіння рентабельності виробничої діяльності в країнах базування іноземних транснаціональних корпорацій. Воно відбувається через низку причин, серед яких – загострення зовнішньої конкуренції, відсутність проривних технологій у виробництві, посилення соціального перевантаження бюджету при послабленні ефективності економіки тощо.

Слід підкреслити, що нерідко приписувана інформаційним технологіям можливість ледь не миттєво забезпечити масштабне скорочення витрат виробництва і стати вирішальним чинником прогресу видається неабияк перебільшеною. Так, незважаючи на те, що щорічні витрати транснаціональних компаній на апаратні засоби, програмне забезпечення та обслуговування інформаційних технологій становлять приблизно 1 трлн. дол., власне виробництво електроніки та комп'ютерів, наприклад, у США, досягло прибутковості лише у 2005 р. Нагромаджений із 1998 р. чистий збиток галузі становив 100,4 млрд. дол. і був компенсований лише у 2005-2010 рр [110]. Загальний розмір отриманого прибутку в розмірі 104,5 млрд. дол. прибутку забезпечував таку рентабельність продажів американської обробної промисловості після сплати податків: у 2000 р. - 3,7%, у 2001 р. - 0,8, у 2002 р. - 3,2, у 2003 р. - 5,4, у 2004 р. - 7,1% [110]. Таким чином, показники прибутковості галузі залишалися на досить низькому рівні, що свідчило про слабку пряму ефективність використання інформаційно-комп'ютерних технологій у секторі обробної промисловості. До того ж високі витрати на заробітну плату в розвинених країнах, непорівнянні з її низьким рівнем у світі, що розвивається, зумовили напрями первісного переміщення трудомісткого виробництва. Наприклад, у докризовий період за середньогодинної ставки заробітної плати в обробній промисловості США в

17 дол. (у Німеччині - 32, Японії - 24, у Франції - 19 дол.), у Китаї вона становила 0,57 дол., в Індії та Індонезії - 0,3, у Бангладеш - менш як 0,2 дол [112].

Важливо відзначити, що загалом процес деіндустріалізації був запущений не стільки настанням інформаційної революції, що покликана змінити характер міжнародного поділу праці, скільки прибутковістю для ТНК процесу переведення промислового виробництва товарів масового попиту до країн із низькою заробітною платою і високою бідністю. У такий спосіб транснаціональний капітал розв'язував проблему підтримання своєї прибутковості за рахунок перенесення витрат виробництва в зони з їхнім низьким рівнем, а також позбавлення від жорстких соціально-екологічних обмежень у державах базування [94]. Масштаби деіндустріального перевороту, що стався в країнах розвинуеного капіталізму, наочно ілюструє приклад США. Тільки в період 2000-2007 рр. було закрито близько 56 тис. американських промислових підприємств, що призвело до втрати 5 млн робочих місць, що становить приблизно 32% від загальної їхньої кількості у сфері виробництва. При цьому зайнятість у зарубіжних філіях корпорацій США зростає на 30%, сягнувши чисельності в 10,1 млн. осіб [93]. Тому колись одне з найбільш процвітаючих американських міст - Детройт із населенням майже у 2 млн. осіб являло собою на 2010 р. місто-привид із населенням у 714 тис. осіб, а у 2013 р. оголосило про банкрутство [93]. Ще одним значущим чинником згортання виробничої діяльності в країнах розвинуеного капіталізму стала можливість отримання високих прибутків завдяки фінансовій сфері. З одного боку, це сприяло перерозподілу створюваної доданої вартості з виробництва у сферу послуг з особливою роллю в ній фінансового сегмента, що зумовило переважне привласнення ТНК у країнах базування, а не в місцях виробництва. З іншого - у сфері грошового обігу відбулося поєднання інформаційної революції з фінансовою, що посилює важіль отримання надприбутків від фінансової діяльності, забезпечивши транснаціональному капіталу глобальне домінування [92]. Активне

використання цифрових і мережевих технологій у поєднанні з упровадженням численних похідних продуктів по всій фінансовій лінійці та, насамперед, масований запуск деривативів – усе це дало змогу сформувати невиробничу сферу докладання капіталу, зробивши її найприбутковішою [195, 196].

Як показує статистика, у 2007 р. на фінансовий сектор економіки США (частка у ВВП - 8%) припало 26,5% прибутків корпорацій (у 1964 р. - близько 14%) [96]. Якщо в 1964 р. на американську обробну промисловість припадало 50,8 % усього корпоративного прибутку, то до 2007 р. ця частка знизилася до 20,2% [96]. Аналогічна ситуація була у Великій Британії. Прагнення грошового капіталу в сектор обігу цілком закономірне з погляду принципу максимізації короткострокового прибутку і рентабельності. Однак отримання надприбутків у фінансовій сфері, непорівнянної з виробничою діяльністю, підриває розвиток виробництва [93], стаючи дестимулятором інновацій та інвестицій, оскільки внаслідок об'єктивних причин виробництво матеріальних товарів має більш тривалий цикл і довгостроковий характер реалізації прибутків. Таким чином, спекулятивним капіталом зумовлений господарський механізм, що гальмує розвиток НТП і впровадження наукомістких досягнень у сферу реального виробництва [91, 92].

Варто акцентувати увагу на тому, що спостережуваний процес деіндустріалізації скрізь відбувається під впливом як різнорідних, так і взаємопов'язаних чинників. Будучи індустріальним за природою, сучасний капіталізм багато в чому перетворився на деіндустріальний, підім'ятий фінансовим капіталізмом із його глобальною мережевою структурою і «неоліберальною», монетаристською ідеологією дерегулювання. Ця трансформація завершилася серйозними змінами в організації менеджменту, спричинивши формування відповідного типу економічної поведінки господарюючих суб'єктів і населення, орієнтованих на отримання спекулятивного прибутку [89].

Таким чином, одним із суттєвих результатів деіндустріального розвороту в країнах розвиненого капіталізму стало те, що вони втратили звичне лідерство на багатьох товарних ринках, пов'язаних насамперед із високими витратами праці на виробництво товарів. Лідерство перейшло до групи нових індустріальних країн, що швидко зростають - КНР, Індія, Мексика, Бразилія та ін., що означає утворення дво полюсної світогосподарської системи за фактичного утвердження в однополярному світі військово-політичного і фінансового домінування США.

Важливо відзначити, що дво полюсна господарська система закріпила поділ на два світові центри: виробництва грошей - США і ЄС, і виробництва товарів - КНР та інші країни, що розвиваються. Формально у світовому господарстві виникла модель рівноваги, що ґрунтується на ринкових принципах обміну, але з серйозними структурними спотвореннями, що виявляються у видозміні устрою світового капіталістичного господарства за типом «центр - периферія» [116, с. 18].

Дійсно, у працездатному режимі індустріальний «центр» виступав постачальником товарів (послуг), інвестицій, інновацій, ідей, цінностей тощо. Своєю чергою, «периферія» забезпечувала його сировиною і робочою силою, одночасно надаючи ринки для збуту товарів, інвестицій, інновацій тощо. Звісно, такий устрій далекий від ідеалу, але саме в такій організації капіталістична система відтворює себе і якоюсь мірою виправдовує. Однак в умовах закріплення моделі деіндустріального (фінансового) капіталізму така відносно збалансована взаємодія виявилася порушеною. Зниження працездатності «центру» спочатку відбулося в умовах втрати ним ролі світового лідера у виробництві товарів, яке перемістилося в периферійні регіони з нижчими витратами праці. Потім у процесі перегруповування нова конфігурація склалася і в потоках капіталу. Її ілюструє формула: «надлишок капіталу на периферії» - «дефіцит у центрі (у США)». Як наслідок, у ядрі глобального капіталізму сформувалася деривативно-боргова модель економіки, нестійка до внутрішніх і зовнішніх шоків [116, с. 20].

Варто звернути увагу на те, що розвинені капіталістичні країни, як і раніше, зберігають переважну роль у загальному обсязі промислової продукції, насамперед технологічної. Однак їхня частка неухильно скорочується через різке зниження темпів зростання через виведення виробництва в країни, що розвиваються. У доданій вартості у виробництві автомобілів частка промислово розвинених країн становить 81,1%, машин і устаткування - 88,4; однак, їхня питома вага у виробництві тютюнових виробів і текстилю - 52,5%, предметів одягу та хутра - 47%, виробів зі шкіри та взуття - 44,5% [123].

Цей процес посилюється після 2000 р., коли в більшості розвинених країн спостерігалася стагнація промислового виробництва, що контрастувало з його бурхливим зростанням у країнах, що розвиваються (табл. 2.9.).

Таблиця 2.9.

Додана вартість у промисловості 1991-2023 рр. (млрд. дол)

Країна	Рік				
	1991	2000	2010	2020	2023
Китай	1703,1	3406,2	5109,3	6812,4	6946,6
Німеччина	892,98	1214,8	2589,3	2986,4	3251,4
Індія	619,52	781,31	1198,8	2004,9	2115,2
Південна Корея	591,66	672,75	807,90	1478,3	1509,7
Японія	1282,1	1278,9	1372,4	1507,3	1594,8
США	1811,4	2474,6	2686,9	3124,1	3225,6
Україна	52,83	5,63	18,49	15,82	14,74

Джерело: [123]

Отримані результати дають змогу стверджувати, що питома вага у світовому промисловому виробництві індустріально розвинених країн зменшилася у 1993-2023 рр. з 62,2% до 40,2% [119]. Відповідно частка країн, що динамічно розвиваються, зросла за цей період більш ніж удвічі з 14,7 до 28,6% [119]. Про загострення боротьби за економічне лідерство свідчить помітне скорочення питомої ваги американської промисловості у світовому виробництві - з 50% на початок 1950-х рр. до 20,7% у 1993 р. і 17,7% у 2023 р. На такому економічному тлі вражає стрімке зростання китайської промисловості: якщо в 1993 р. вона виробляла 3,4% світової промислової продукції, то до 2010 р. - 5,9%, а в 2023 р. - 14,8% [119]. Якщо проаналізувати

результати України за даним показником, то можемо бачити величезне відставання. З 52,8 млрд. дол. показник знизився до 14,74 млрд. дол., відсоток доданої вартості у промисловості знизився більш ніж на 70 %, що демонструє величезне відставання, навіть від країн, що розвиваються [121].

Розглядаючи економічну систему України, можна зробити висновок, що в контексті деіндустріалізації, створення промислового циклу відбулося без певного плану і досі не досягло завершення. В ході переходу до ринкової економіки, наша країна зіткнулася з економічною кризою тричі (у 1990-х роках, а також у 2008-2009 та 2014-2016 роках), проте жодна з цих криз не була циклічною за своєю природою [111]. Так, криза 1990-х років була кризою системи СРСР, де економічні відносини та їх юридична основа народного (державного) володіння засобами виробництва та національним доходом виявились непридатними для індустріального рівня розвитку виробничих сил. Однією з ознак цієї непридатності стала неспроможність промислового обладнання адаптуватися до законів циклічного руху відтворення процесу [114].

Необхідно підкреслити, що життєвий шлях індустріальної ринкової системи формують окремі промислові періоди, протягом яких відбувається заміна обладнання та технологій до моменту, коли їх економічний потенціал повністю використаний, що виявляється у збільшенні ефективності праці. Це, в свою чергу, означає виснаження можливостей домінуючої системи економічних відносин [111]. Розглядаючи трансформаційний спад 1990-х років як міжсистемний, спричинений розвалом економічної системи, яка вичерпала свій потенціал, то він виконав звичну для кризи роль: очистив економічний простір від застарілого виробничого устаткування, поклавши основу для нового циклічного руху промислового капіталу. Проте в наступні два десятиліття цього не відбулося. У період економічного зростання, що розпочався у 1999 р., розвиток відбувався завдяки кон'юнктурному «відновлювальному зростанню», заснованому на попиті на сировинні товари.

«Відновлювальне зростання» привело до подальшої деформації макроекономічної структури та заморожування технологічного відставання національної економіки. Через це національна економіка опинилася залученою до глобальної економічної кризи 2008-2009 років, яка мала циклічний характер. Вибір сировинної моделі для розвитку національної економіки не був зроблений випадково. Цей шлях виявився найпростішим і найбільш прибутковим для інтеграції в міжнародний економічний простір. На початку 2000-х, під впливом глобального ринку сировини (включаючи чорну та кольорову металургію, мінеральні добрива, зерно та інше) і постійного зростання цін на неї, орієнтація на експорт сировини стала дуже привабливою для приватного сектору, який мав доступ до прибуткових галузей. Це створило реальні умови для залучення інвестиційних ресурсів, що могли б допомогти подолати технологічне відставання національної економіки та сприяти створенню збалансованої макроекономічної структури через розвиток високотехнологічних галузей [112]. Такий підхід до економічної поведінки відповідає логіці ринкових суб'єктів. У контексті розвиненої ринкової економіки така стратегія є незамінною, адже без інноваційного розвитку складно залишатися конкурентоспроможним. Саме така діяльність підприємців могла б стати фундаментом для промислового розвитку.

Проте, подібні події не мали місця в нашій державі. І це не є випадковістю. Через сприятливі зовнішні обставини, великий приватний сектор заробляє колосальні прибутки - зверхприбутки, що мають виключно рентний характер. Ці доходи замінили потенційні прибутки від інновацій, які самі по собі є ризикованими, а в контексті негативного інвестиційного клімату, ці ризики лише посилюються. В результаті в країні сформувався значний сировинний капітал, що сприяв розвитку підприємств у сировинному секторі, змушуючи країну залишатися технологічно відсталою та відставати у сферах науки та освіти, адже в таких умовах відсутній попит на висококваліфіковані кадри та наукові інновації. Водночас, малий та

середній бізнес був позбавлений можливостей для власного інвестування в запуск технологічного виробництва та отримання державної підтримки [103].

Отже, існують всі підстави стверджувати, що поточний стан економіки України є результатом цілеспрямованої економічної політики, наслідки якої її автори, можливо, не усвідомлювали. Дохід, отриманий великим національним капіталом під час періоду кон'юнктурного підвищення цін на сировину, не був використаний державою як ключовим економічним агентом для подолання технологічної відсталості через запуск виробничого циклу. Таким чином, стагнація в промисловому секторі не є наслідком циклічної кризи, а є результатом виснаження застарілого потенціалу, успадкованого від радянської економіки. Отже, необхідно розглянути неоіндустріалізацію, як спосіб подолання протиріччя становлення нової моделі економічного розвитку.

2.3. Об'єктивна необхідність неоіндустріалізації для відтворення промислового потенціалу національної економіки

Подолання стагнації економічного зростання та повернення економіці України необхідного динамізму – завдання першорядної важливості. На її реалізацію слід націлити всі необхідні для цього ресурси, підкріпивши їх назрілими змінами в економічній політиці та в самій господарській системі. У зв'язку з цим висування програми нової індустріалізації отримує додаткову основу. Неприятливі зовнішні умови для національної економіки, що складаються, тільки посилюють усвідомлення вичерпаності експортно-сировинної моделі економічного зростання, яка значною мірою визначала характер розвитку економіки України в пострадянський період.

Якісний розвиток економіки залежить, як відомо, від її техніко-технологічного оснащення, або її матеріально-технічної бази, що створюється в процесі промислового виробництва, насамперед його високотехнологічними секторами з центральним їх ядром у вигляді машинобудування. Водночас за своєю відтворювальною функцією

машинобудівний комплекс є інвестиційно-інноваційним, оскільки продукція, яку він випускає, має бути інноваційною, високотехнологічною, наукомісткою за змістом та інвестиційною за призначенням.

Якщо говорити про стан національної економіки, то ключова проблема полягає в тому, що внаслідок деіндустріалізації вітчизняне виробництво машинних засобів виробництва фактично зруйноване, випавши з ланцюжків доданої вартості. І воно залишається паралізованим досі, попри спроби реанімації промислової політики. Тому в структурі промислового виробництва на машинобудування та металообробку, що представляють інвестиційно-інноваційний сектор, припадає нині лише 14,6%, що в 3-4 рази менше, ніж в індустріально розвинених країнах [95].

В національній економіці, як і раніше, домінує експортно-сировинна модель, на якій «зав'язаний» весь бюджет держави, хоча криза 2008-2009 рр. наочно показала її безперспективність, а посткризовий період підтвердив її повну нездатність генерувати навіть видимість економічного зростання, не кажучи вже про те, що вона принципово неприйнятна, бо тримає нашу країну на узбіччі сучасного прогресу.

Слід наголосити на тому, що глобальна фінансова криза 2007-2009 років почалася у країнах з розвинутою економікою, які зазвичай вважаються двигунами світового економічного розвитку і мають добре розвинені фінансові ринки та системи регулювання. Ці країни стали епіцентром кризи, що швидко поширилася на весь світ, ставши найбільшим економічним потрясінням з часів Великої депресії. Небувалі масштаб та характер кризи потребували небувалих заходів для її подолання [99].

У попередньому параграфі ми зосереджували увагу на тому, що економічна система України зазнала трьох основних ударів через фінансово-економічну кризу. Перший - це зниження попиту на ключові товари для експорту та виведення капіталу з країни, що негативно позначилося на платіжному балансі. Другий - втрата довіри до національної банківської

системи та валюти, що було поглиблено великою доларизацією економіки. Третій - серйозні проблеми у сфері державних фінансів.

Економіка України зазнала серйозного удару від світової фінансової кризи, як було показано у параграфі 2.2. У 2009 році ВВП країни знизився на 14,1% у порівнянні з 2008 роком [95]. Промислове виробництво зменшилося два роки поспіль – на 5% у 2009 році відносно 2008 року та на 20,6% у 2010 році порівняно з попереднім роком. Зовнішня торгівля товари також суттєво скоротилася: у 2009 році експорт знизився на 19,1%, а імпорт – на 46,5% у порівнянні з 2008 роком [95]. Ці втрати стали одними з найбільших серед країн Центральної та Східної Європи. Криза перервала довгий період економічного зростання в 2000-2008 роках та бум кредитування в 2006-2008 роках.

Більшість української промисловості базується на виробництві сировини та матеріалів з низьким рівнем обробки, які користуються попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках. Виробництва, орієнтовані на внутрішній ринок і забезпечують основні потреби населення у продуктах харчування, демонструють відносну стабільність. Також стабільними залишаються галузі, що виробляють товари з високим споживанням, як-от тютюн та алкогольні напої.

Після здобуття незалежності в 1991 році, промисловий сектор України був одним з найбільших у Східній Європі. Але шок від припинення державного фінансування та централізованого планування, а також розриву виробничих ланцюгів призвів до глибокого спаду виробництва. До 1998 року обсяги виробництва скоротилися до 30% від показників 1991 року [98, 115]. ВВП країни слідував за цим трендом.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що з 1999 року, коли індекс промислового виробництва знову став позитивним, Україна розпочала довгий процес відновлення до рівнів ВВП та промислового виробництва 1991 року, який був перерваний геополітичними та економічними кризами, включаючи світову економічну кризу 2008 року (рис. 2.1.).

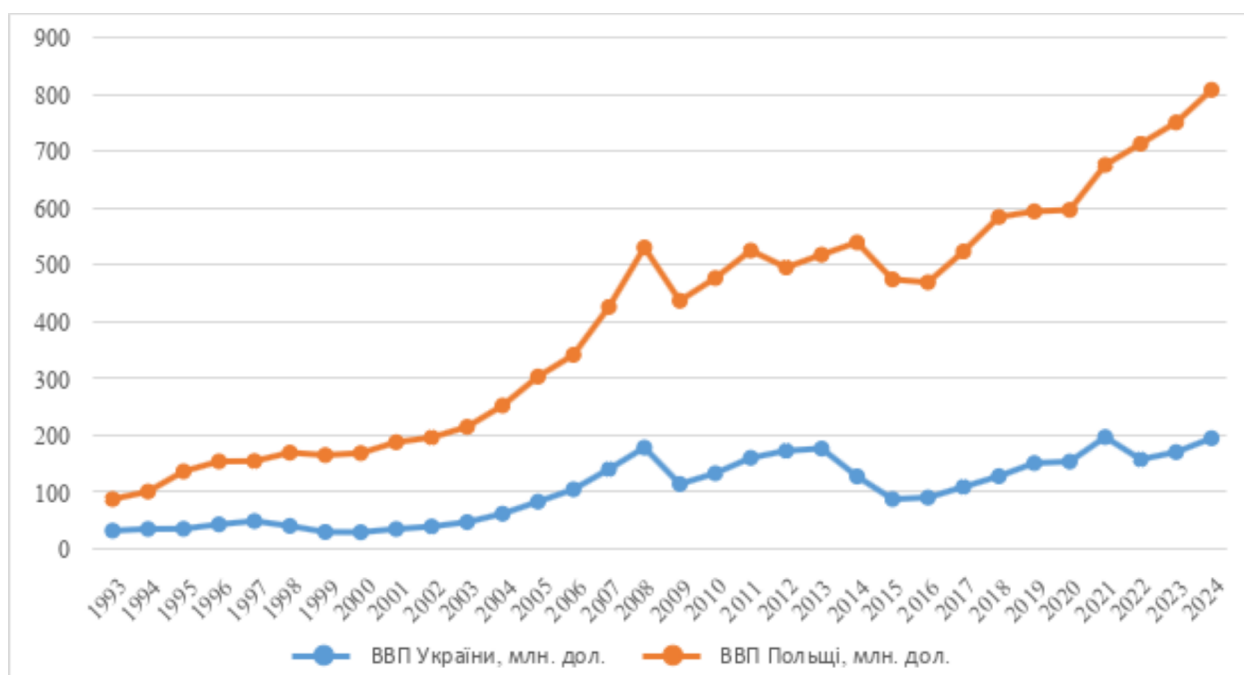

Рис. 2.1. Динаміка ВВП Польщі та України за 1993-2024 рр.

Джерело: складений автором на основі [95]

Результати дослідження демонструють, що у цей період Україна не мала чіткої промислової політики для протидії цим викликам, на відміну від сусідніх країн, які застосовували різні підходи до промислової політики.

Наприклад, ВВП Польщі з 1991 по 2023 рік зріс утричі з урахуванням інфляції, при цьому промисловість продовжувала вносити стабільний вклад у зростання економіки на рівні 15-20%, незважаючи на розвиток інших секторів.

Відмінно від цього, частка української промисловості у ВВП країни зменшувалася, що є одним з найбільш яскравих прикладів деіндустріалізації у сучасному світі (рис. 2.2.).

Отримані результати дають змогу стверджувати, що період з 2000 по 2008 рік створив найсприятливіші умови для відродження промисловості за всю історію незалежності України. Ціни на метали та хімічну продукцію на світових ринках були високими, а вартість природного газу з росії, основного постачальника України, залишалася низькою. Завдяки розширенню кредитних програм іноземними банками для країн, що розвиваються, значно покращився доступ до кредитування. У цей час з'явилося багато малих та

середніх виробників, незалежних від радянських підприємств, що згодом стало ключовим фактором диверсифікації та стійкості промислового сектору. Також у цей період була зроблена спроба реалізувати промислову політику, щоб закріпити ці сприятливі умови, але вона не увінчалася успіхом [97].

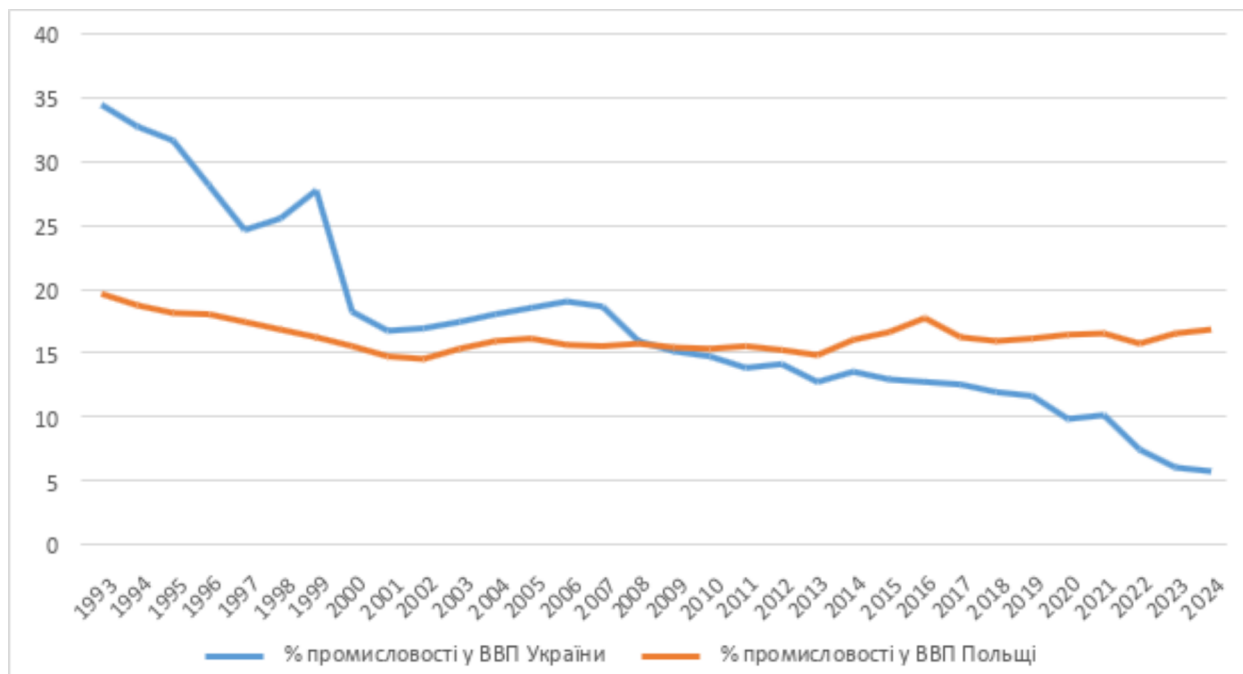

Рис. 2.2. Частка промисловості у ВВП України та Польщі, %

Джерело: складений автором на основі [95]

Цінові коливання в окремих секторах діяльності залишаються високою нестабільністю. Основними факторами, що впливають на ціни, є: кон'юнктура світових ринків (особливо для експортно-орієнтованих виробництв), обмежений попит на внутрішньому ринку (як на інвестиційні товари, так і на споживчі), валютна політика та ступінь насиченості внутрішнього ринку товаром (включаючи вплив імпорту). Цінові стрибки в енергетичному секторі тісно пов'язані з державним регулюванням.

Висока залежність цін на промислову продукцію від зовнішньої кон'юнктури, ймовірно, збережеться через потребу утримувати конкурентні позиції на зовнішніх ринках та розширювати присутність на нових за рахунок переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків. Великі коливання цін негативно впливає на реалізацію проектів у сфері інновацій та технологій нової індустріалізації [90]. Це, з одного боку, спотворює ринкові цінові

сигнали, а з іншого - значно впливає на фінансові результати компаній, які є ключовим джерелом для фінансування інвестицій та інновацій.

Варто зацентувати увагу на тому, що технологічне відставання української промисловості підкреслюється такими факторами, як низька інноваційна активність, обмежене виробництво та експорт продукції високих технологій, затримки та нерегулярність інвестиційних та інноваційних процесів; розвиток технологічної платформи, що включає технічні можливості для розповсюдження технологічних змін, доступ до інтернету, готовність до залучення приватних інвестицій та передачі технологій, а також рівень кібербезпеки, буде детально розглянуто далі. Наразі українська промисловість зіштовхується з викликами, спричиненими системними проблемами сектору, такими як значне зношення основних фондів, нестача фінансів для їх оновлення, залежність від імпортової сировини [88].

У контексті значного зношення основних фондів переробної промисловості, яке становить близько 65%, особливо важливим є підтримка та стимулювання компаній, що розробляють та впроваджують передові технології. Так, у 2017 році було зареєстровано 41 підприємство, яке займалося розробкою інновацій, та 954 підприємства, які впроваджували ці технології у виробництво [95, 96]. Водночас, порівняно з 2010 роком, кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, знизилася до 16,2% у 2018 році [87], що свідчить про загальне уповільнення інноваційної активності. Серед галузей переробної промисловості, які були найактивнішими у впровадженні інновацій у 2019 році, лідирують виробництво основних фармацевтичних продуктів та препаратів (53,8% підприємств), виробництво комп'ютерів, електронного та оптичного обладнання (34%), випуск автотранспорту, причепів та напівпричепів (30,2%), виробництво електричного обладнання (25,2%), виготовлення хімічних речовин та продукції (25%), машин та обладнання, що не відносяться до інших категорій (22,6%) і металургійне виробництво (18,9%) [87, 89].

Однак, незважаючи на активність у впровадженні інновацій, лише 1,2% продукції переробної промисловості має інноваційний характер, що свідчить про низький рівень трансформації виробничих процесів. Крім того, частка витрат на інноваційну діяльність у машинобудівному секторі залишається незначною - лише 1,9% від загального обсягу реалізованої продукції [89]. Це свідчить про необхідність подальшого стимулювання інвестицій у науково-технічний розвиток та модернізацію виробництва, щоб підвищити конкурентоспроможність української промисловості на світовому ринку. Зокрема, важливо зосередити увагу не лише на розробці нових технологій, а й на їх ефективному впровадженні, а також на підвищенні кваліфікації кадрів, здатних працювати з інноваційним обладнанням і програмним забезпеченням. Через неефективне використання наявного виробничого, кадрового та технічного потенціалу, Україна демонструє слабкі позиції на світових ринках високотехнологічної продукції, а також навіть на ринках традиційних товарів з високим ступенем технологічної обробки, що і показано на рисунку 2.3.

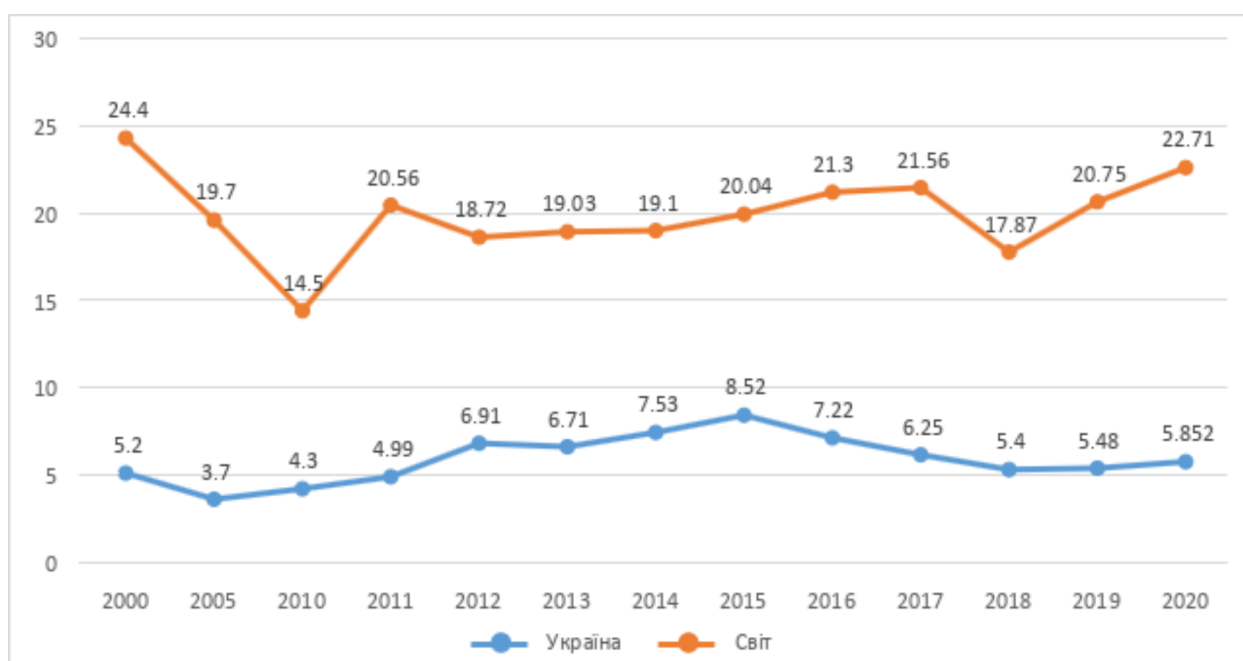

Рис. 2.3. Частка високотехнологічного експорту
в Україні та світі за 2000-2020 рр.

Джерело: складений автором на основі [95]

З аналізу отриманих даних випливає, що за період 2010-2018 років частка експорту високотехнологічних товарів знижувалася, від 8,52% у 2015 році до 5% у 2018 році. Водночас, частка експорту товарів проміжної обробки зменшилася з 49,0% у 2010 році до 44,7% у 2018 році [99].

Водночас на світових ринках Україна здебільшого сприймається як постачальник сировини та продукції з низьким рівнем доданої вартості. За даними економічних досліджень, при приблизно однакових капіталовкладеннях на одну працюючу особу - близько 0,1 млн доларів США (рівень, якого Україна може досягти) - продуктивність праці в Україні залишається суттєво нижчою за показники розвинених країн. Зокрема, у порівнянні з Чехією вона майже в п'ять разів нижча, що відповідає розриву близько 30 тисяч доларів на одного працівника. Порівняно з Німеччиною цей розрив зростає до десяти разів, або приблизно 65 тисяч доларів на одну працюючу особу. Такі значні відмінності в продуктивності свідчать про існування системних проблем у сфері технологічного розвитку, організації праці та інвестиційної привабливості економіки. Водночас це підкреслює гостру необхідність модернізації виробничих процесів, активного впровадження інновацій та підвищення кваліфікації робочої сили для досягнення більш конкурентоспроможного та технологічно розвинутого економічного середовища [117].

Слід наголосити, що основною причиною технічної та технологічної відсталості національної промисловості є затримка та неорганізованість інвестиційних та інноваційних дій. Згідно з інформацією Держстату [95], майже чверть всіх капіталовкладень, здійснених в українську промисловість у 2019 році, припала саме на переробну галузь. Наприклад, обсяг капітальних інвестицій продемонстрував зростання на 29% протягом 2019 року, якщо порівнювати з 2018 роком, де цей показник збільшився на 16% [95]. Зважаючи на те, що ті галузі, які приваблюють інвестиції з-за кордону, найкраще адаптовані до технологічних змін, що відбуваються в рамках концепції Індустрія 4.0 [108], поточний рівень інвестиційної активності

виглядає незадовільним, особливо якщо порівнювати його з країнами, які знаходяться поряд. Загалом, оновлення переробної промисловості в останні роки відбувалося переважно завдяки імпорту технологічного устаткування, що збільшує ризики для розвитку окремих промислових галузей [109].

Отже, економічний прогрес людства цілком визначається неоіндустріальною тенденцією, яка, як було науково доведено, є об'єктивною, закономірною, генеральною і однаково справедливою для кожної країни світу, подібно до більш ранньої тенденції електрифікації продуктивних сил. При цьому було визнано встановлену вітчизняними економістами необхідність нової індустріалізації України. Але, на жаль, в дійсності не відбулося ні розроблення моделі неоіндустріального розвитку, ні переходу до неї.

Замість підйому економіки наростає соціальна напруженість, зумовлена несправедливим розподілом власності та доходів серед населення. Наочним свідченням безперспективності експортно-сировинної моделі та заснованого на ній монетаристського варіанта економічної політики виступають параметри, що були подані в параграфах 2.1. і 2.2. Вони відображають не що інше, як стан масштабної відтворювальної кризи. Дотримуючись прийнятої в пореформений період економічної моделі та політики, наша країна тільки даремно втрачає історичний час, посилюючи відсталість від промислово розвинених держав.

На наш погляд, ситуація, що склалася, об'єктивно вимагає кардинальної зміни тих принципів і підходів, на яких має вибудовуватися економічна політика держави загалом. Високотехнологічний сектор, ядром якого є машинобудування, виступає системоутворюючим видом економічної діяльності кожної індустріально розвиненої країни. Від нього цілком залежить виробничий потенціал, рівень обороноздатності та соціальної стійкості держави. Не експорт сировини, а енергійний підйом машинобудівного комплексу України, на якому потрібно зосередити всі зусилля науки, народного господарства та органів влади.

Пріоритетний розвиток машинобудування має міжгалузевий ефект, оскільки безпосередньо пов'язаний зі збільшенням сфери НДР і НДДКР, зростанням випуску продукції в таких наукомістких видах виробництва, як приладобудування, ІТ-технології, радіоелектроніка, засоби зв'язку, промислові роботи, авіакосмічна техніка, нанотехнології, двигунобудування, біотехнології, генна інженерія.

Зовсім не випадково наявністю високотехнологічного машинобудування вирізняються найпередовіші, індустріально розвинені держави світу - США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Швейцарія, Швеція. Бурхливо прогресує машинобудування Китаю, Канади, Італії. Саме машинобудівний комплекс провідних держав виступає лідером світового науково-технічного і технологічного прогресу. Економічна система України випала з цієї тенденції, тим часом як за радянських часів теж була в передовій групі.

Згідно з продемонстрованими розрахунками, високотехнологічний прогрес економіки може забезпечуватися за умови, коли в структурі промислового виробництва на частку машинобудування припадає не менше 30%. Витрати на фундаментальну і прикладну науку, підготовку висококваліфікованих кадрів, перспективні інновації мають переважати, а розробленням і використанням принципово нових технологій виробництва має займатися не менше 50-60% підприємств [104]. У промислово розвинених країнах, зазначимо, їхня питома вага доходить до 80%, проти 5-10% в Україні [105].

Неоіндустріальний етап сучасного розвитку характерний тим, що нині жоден вид економічної діяльності не здатний настільки критично впливати на продуктивність праці, рівень життя і конкурентоспроможність країни, як мікроелектроніка [166]. У цьому плані цілком виправданим видається висновок, обґрунтований вітчизняними вченими, що базисним продуктом нової індустріалізації виступає мікропроцесор (мікрочіп), як інтегральна основа цифрових і технотронних технологій [197].

Тим самим вичерпно пояснюється той факт, що близько 90% сучасних інновацій базується на досягненнях мікро- та нано-електроніки. Дійсно, основу виробничого ланцюжка кожного інноваційного виду діяльності становлять мікрочіпи та мікропроцесорні пристрої, а отже - мікроелектроніка та елементна база.

Величезне значення мікроелектроніки чітко усвідомлюється індустріально розвиненими державами, і вони всебічно підтримують власних виробників, включно з податковим і тарифним регулюванням, розвитком ринків збуту, преференціями в державних закупівлях, підготовкою кадрів тощо [106]. Вкрай важливо, щоб Україна перетворилася з імпортера на найбільшого виробника передової елементної бази.

Представляється не випадковим те, що основний пошук у теорії та практиці ведеться з урахуванням необхідності подолання глобальної нестійкості та повернення економіці потенціалу динамічного розвитку. Крім того, що такий підхід відображає традиційні уявлення про наявну норму в економічному прогресі, слід враховувати, що сама його постановка і реалізація зумовлені прагненням провідних економічних держав зберегти за собою високі позиції у світовому господарстві. Одним із ключових напрямів у розроблюваних програмах країн-лідерів стала постановка завдання проведення політики реіндустріалізації. При цьому її висунення слід трактувати не тільки в контексті посилення міжнародної конкуренції за першість, а й з погляду повернення потенціалу і справжності в суспільно-господарське життя [121].

Більш конкретний аспект реіндустріалізації пов'язаний з пошуком надійного антикризового важеля. По суті, курс на реіндустріалізацію - це переключення на інвестиційну складову сукупного попиту. Адже для того, щоб вивести ринкову економіку у фазу стійкого зростання, необхідно усунути обмеження попиту, спертися на потенціал, що розширюється, та який представлений споживчим, а також інвестиційним попитом, державними витратами, включно з військовими витратами, а також зовнішнім попитом

[120]. Стає явним те, що антикризова політика найчастіше будується на комбінації перерахованих компонентів можливого розширення попиту. Але це не скасовує можливості виділення у ньому конкретних пріоритетів.

На сучасному етапі надлишок споживання матеріальних благ та скорочення зовнішнього попиту в державах розвиненого капіталізму об'єктивно зумовлюють обрання інвестиційного попиту у різних його можливих формах. Його супутньою характеристикою виступає опора на активізацію промислової політики держави як мотора, що запускає, для виведення економіки у фазу стійкого зростання.

Реіндустріалізація передбачає проведення політики активізації виробничої діяльності шляхом повернення виробничих потужностей, виведених раніше в країни, що розвиваються. Для цього розроблено комплекс заходів, покликаний стимулювати таку політику - «інсорсинг». Наприклад, стосовно США до числа заходів належать: проведення податкової реформи, націленої на скорочення ставки корпоративного податку з 35 до 28%; податкові та інші заохочувальні заходи при створенні додаткових робочих місць у виробництві; розширення стимулювання експорту промислової продукції за рахунок збільшення державного фінансування експортних поставок і державних гарантій по наданих кредитах і страхуванні експортних операцій; додаткове фінансування перепідготовки й підвищення кваліфікації виробничих компаній, що працюють в країнах, які розвиваються [127].

При цьому в США і в багатьох розвинених країнах спостерігалось фактичне заморожування рівня заробітної плати. Домагаючись економії на транспортних витратах, більш високої продуктивності праці, зростаючої дешевизни енергоресурсів на внутрішньому ринку, США прагнуть підвищити конкурентоспроможність продукції американської промисловості з погляду цінового чинника. За рахунок скорочення витрат промислове виробництво в США, за розрахунками аналітиків Citibank [136], уже стало на 15% дешевшим, ніж у ФРН, але залишається на 7% дорожчим, ніж у Китаї.

Аналізуючи досвід проведення політики реіндустріалізації в розвинених капіталістичних країнах, слід звернути особливу увагу на її перспективний і стратегічний горизонт. Вона не зводиться до повернення виробничого потенціалу, раніше вивезеного в інші країни. Цей етап можна умовно розуміти як такий, що передує, який необхідний для подальшого запуску радикальної структурно-технологічної перебудови у сфері виробництва. Фактично йдеться про ставку на другу індустріалізацію на новій техніко-технологічній основі, покликаний відновити ослаблену конкурентоспроможність і водночас якісно змінити вигляд сучасного виробництва. Серед фундаментальних причин світової кризи, що сталася, мабуть, присутній фактор вичерпаності стимулювального потенціалу домінуючого на цьому етапі V технологічного укладу, що домінує на даному етапі [134]. Його обмежені можливості в забезпеченні подальшого скорочення витрат виробництва і підвищення продуктивності праці закономірно посилили тенденцію згасання економічного зростання.

Тому реальний вихід із кризи не може не ґрунтуватися на приході як провідного нового індустріально-технологічного укладу. Саме в галузі майбутнього науково-технічного прориву розгорається головна конкурентна боротьба за економічне лідерство. І ті країни, які зможуть своєчасно потрапити у неоіндустріальну хвилю, що зароджується, опиняться, зрештою, серед переможців [132]. Відповідні концептуальні уявлення склали основу неоіндустріальної парадигми, обґрунтованої у вітчизняній літературі.

Нині з'явилися й зарубіжні дослідження, які пропонують різні версії та описують імовірні сценарії техніко-технологічного прориву, що його пов'язують із настанням «нової індустріальної революції» або «третьої промислової революції». Зазначимо, що істинну роль нової промислової революції буде виконано в тому разі, якщо вона пошириться не тільки управлінської сфери, і сфери послуг, а торкнеться насамперед сфери безпосереднього виробництва, забезпечивши його інноваційне оновлення. Одним із прикладів може стати переміщення центру впровадження

інформаційно-комп'ютерних технологій з фінансової у виробничу сферу, зокрема, за рахунок активної роботизації виробництва. Про потенціал же самих інформаційних технологій свідчить те, що наразі їхні ресурси використовуються не більш як на 20% [133]. Інші пріоритетні галузі пошуку проривних технологій в індустріально розвинених країнах - це енергетика і перехід до природозберігаючих технологій.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для України проблема набуття індустріального каркаса набуває значно гострішого характеру порівняно з іншими країнами, що розвиваються. Наслідувальне копіювання устрою західної економічної моделі, яке наполегливо здійснювалося в процесі реформування, не могло не призвести до відтворення її суттєвих вад у вітчизняній економіці [116, 167]. Остання, здавалося б, досягла бажаної реформаторами схожості на еталонний зразок, але не стільки за достоїнствами, скільки за недоліками. Відтак рентно-сировинна складова господарського устрою України доповнилася рентно-борговою, що ще більше посилює дію деіндустріалізації з відповідними негативними наслідками [134].

По-перше, слід враховувати, що відновлювальний процес у вітчизняній економіці завершено лише номінально. За показником ВВП економіка країни все ще не перевершила рівень 1990 р. Загальний обсяг промислового виробництва все ще значно нижчий за радянський період. Слід врахувати, що в 1990-ті рр. припинили діяльність понад 75 тис. промислових підприємств, а чисельність зайнятих у промисловості скоротилася з 8,2 до 3,4 млн. осіб [106]. Якщо питома вага машинобудування в структурі промислового виробництва зменшилася у 2 рази, то за окремими позиціями падіння набуло обвального характеру. Наприклад, виробництво цивільних літаків скоротилося в 15 разів, тракторів - у 30 разів, верстатів - у 34 рази тощо [105]. У підсумку реальний економічний потенціал країни повною мірою не відновлено, не кажучи вже про його якісний стан.

По-друге, як було показано у параграфі 2.2. в народному господарстві відбулася масштабна структурна деградація, яка має безліч проявів. Її можна спостерігати, зіставляючи посилення розриву застійного стану реального виробництва і його наукового забезпечення з випереджальним зростанням торговельно-фінансової та управлінської сфер діяльності. Нині в торгівлі зайнято більше працівників, ніж у всій обробній промисловості.

По-третє, світова економічна криза і труднощі виходу з неї підтверджують вичерпаність експортно-орієнтованої моделі економічного зростання, що ґрунтується на рентно-сировинній спеціалізації національної економіки в міжнародному поділі праці [76].

На сьогоднішній день просто адаптуватися до європейських стандартів та модернізувати економіку не достатньо для забезпечення її сталого розвитку та ефективної інтеграції України у європейський економічний простір [75]. Важливо зайнятися вирішенням проблем, які залишилися невирішеними після попередніх етапів економічного розвитку. Це означає подолання процесів деіндустріалізації та відродження промисловості, використовуючи сучасні цифрові технології.

Внутрішні та зовнішні наслідки деіндустріалізації зумовлюють необхідність переорієнтації з моделі економіки зовнішнього попиту на сировину на економічну модель, яка базується на активному включенні внутрішніх чинників зростання [126]. З цією метою доцільно не тільки розширювати практику стимулювання розвитку високотехнологічного та наукомісткого виробництва з пошуком більш вирашного місця у світовому господарстві, а й не виключати потенціалу імпортозаміщення. Збереження ж деіндустріальної інерції з рентно-сировинною спеціалізацією загрожує не тільки додатковими втратами та високою вразливістю від дії зовнішніх шоків і загроз, а й неминуче послаблює економічну незалежність, позбавляючи країну внутрішніх важелів розвитку та можливості проводити самостійну економічну політику. Зазначені обставини зумовили формування консенсусу

в суспільстві про необхідність відходу від рентно-сировинної економіки та проведення активної політики диверсифікації [126].

Це дає підстави стверджувати, що економічна система, що була створена в 1990-х роках і продовжує існувати, орієнтована на зовнішній ринок сировини, спричинила деіндустріалізацію економіки. Це призвело до зниження частки та зменшення впливу країни у світовій економіці, перетворивши її на околицю глобального капіталізму з усіма відповідними негативними наслідками: надмірним збагаченням деяких і глибокою бідністю інших. Протягом часу розвитку та діяльності ринкової економіки в нашій державі домінувала економічна модель, що сприяла «зростанню без розвитку». Такий підхід до економічної динаміки визнаний як західними, так і вітчизняними економічними теоріями, тобто модель зростання може відбуватися як з розвитком, так і без нього. Зростання, що включає розвиток, передбачає відновлення національної економіки через впровадження виробництва високих технологій. Для цього необхідно провести не лише відновлення, але й нову індустріалізацію, яка буде сприяти розширеному відтворенню в промисловості. Розширене відтворення повинно включати як нові, так і вже існуючі підприємства через впровадження наукомістких виробництв.

Необхідно підкреслити, що у 2021 році економіка України показала зростання на 3,2%, що супроводжувалося збільшенням інфляції до 9,4% [130, 198]. Це зростання можна розглядати як відновлення після спаду, спричиненого пандемією в 2020 році, а також як результат структурних перетворень, які відбуваються на глобальному рівні та частково торкаються української економіки через її інтеграцію в світовий ринок. Ці структурні зміни вказують на початок нового довгострокового економічного циклу, який може тривати до десяти років. Серед ознак цього структурного циклу можна виділити кілька ключових тенденцій: по-перше, швидке переорієнтування торгівлі на онлайн-формат, що сприяє розвитку транспортної та логістичної інфраструктури на міжнародному та національному рівнях; по-друге,

зосередження уваги багатьох країн, включаючи Китай, на розвитку внутрішнього ринку; по-третє, перехід до економіки з низьким рівнем викидів. Такі глобальні зміни відкривають можливості для реалізації національних ініціатив у зазначених сферах [130].

Як вже було показано раніше, починаючи з кризи 2008-2009 років, світова економіка спостерігає тенденції до локалізації виробництва, які набрали обертів під час пандемії COVID-19. Підйом цін на ресурси та інфляційні тенденції у сфері пропозиції ставлять на порядок денний розробку стратегій, зосереджених на задоволенні внутрішнього попиту. Особливістю сучасного періоду інновацій є те, що впровадження новітніх технологій стає результативним, коли інноватор має змогу керувати вартістю виробництва [99, 168]. Таким чином, причиною локалізації виробництва в певних державах є ефективне застосування новітніх технологій, що вимагає збільшення довжини ланцюгів створення доданої вартості. Згідно з прогнозами аналітиків, зростання частки локалізованого виробництва як передумова для впровадження інновацій стане ключовим напрямком економічного розвитку багатьох країн протягом наступних 10 років. Нам важливо осмислити суть цього нового структурного циклу та враховувати його при формуванні національної економічної політики. Проте завдання структурної перебудови, не вирішені до воєнного періоду, залишаються актуальними. Інакше кажучи, основою нашої економічної стратегії має стати діяльність національного бізнесу, спрямована на формування все довшого ланцюга доданої вартості. Це означає, що діяльність компаній, які займаються видобутком ресурсів, повинна бути інтегрована у виробничі взаємозв'язки з тими, хто переробляє ці ресурси та створює на їх основі нову вартість. І чим більшою буде довжина таких коопераційних зв'язків, тим більше доданої вартості буде генеруватися в рамках національної економіки [129].

Відомо, що додана вартість має такі форми в економіці, як прибуток та заробітна плата. Ці компоненти впливають на доходи бізнесу та працівників,

збільшуючи ВВП країни. Таким чином, чим більше процесів виробництва кінцевих товарів відбувається в межах країни, тим більше доданої вартості створюється на її території. Коли країна експортує сировину чи продукцію з низьким рівнем обробки, одночасно імпортує товари з вищою доданою вартістю, експортуюча країна втрачає в доходах, а імпортуєча - збагачується за рахунок обробки сировини. Це і є суть «голландської хвороби» та «прокляття сировинних країн», які не можуть залучити інвестиції в виробництво продукції вищого порядку [131]. Однак, проблема з інвестиціями полягає в тому, що доходи від продажу сировини часто не інвестуються в обробну промисловість, а виводяться за кордон і витрачаються на розкіш. Таке престижне споживання, а не інвестиції в обробну промисловість, є типовою поведінкою національного бізнесу в країнах з периферійним капіталізмом. У цих країнах формується вузький цикл руху експортних доходів, які зазвичай не вкладаються назад у сировинні галузі. В результаті виникає короткий виробничий цикл, де доходи не розподіляються на користь збільшення інвестицій у обробні галузі, пов'язані з сировинним сектором. Експортні доходи від сировини не призводять до мультиплікаційного ефекту, який би сприяв подовженню ланцюгів доданої вартості [114].

В галузях, що базуються на сировині, використовується обмежена кількість капіталу та робочої сили. Через систему податків та роялті держава перерозподіляє прибутки від сировинних секторів на споживання, не звертаючи уваги на розвиток внутрішнього виробництва для подальшої обробки сировини. Про цю недоліку стратегію країн, що експортують сировину, М. Портер писав у своїй роботі «Конкуренція». Він підкреслював, що хоча всі країни розпочинають свій економічний розвиток, використовуючи свої природні переваги, лише небагато досягають довготривалого успіху, знаходячи в собі ресурси для переходу від цієї природної фази до фази інвестиційного зростання, яка характеризується створенням складної економіки з великою часткою промисловості, що базується на кваліфікації,

якості, новітніх технологіях, обладнанні та ін. М. Портер вказував, що більшість країн застрягають на стадії сировинного економічного розвитку. На нашу думку, саме ця стадія є основою для периферійного капіталізму [114].

Щоб започаткувати власну промисловість, що включала б підприємства переробної сфери, критично важливо, аби основним споживачем продукції став внутрішній ринок - місцевий бізнес чи громадяни. Розміри взаємодії на домашньому ринку підлягають державному контролю з наміром захисту вітчизняних виробників, спершу захищаючи їх від іноземної конкуренції, а згодом підтримуючи на шляху до експорту складних технічних товарів. Отже, розвиток національної економіки з численними внутрішніми технологічними ланками та значним внутрішнім споживанням дозволяє генерувати більше доданої вартості у порівнянні з економікою, що зосереджена на виробництві та продажу сировини. Така складна система постійно оновлює свою матеріальну та технологічну базу і здатна залучити значно більший обсяг інвестицій, ніж проста сировинна модель країн на периферії капіталізму. Щодо України, то проблема нашого периферійного становища, відсутність глибоких структурних та технологічних перетворень і, як результат, обмеженість інвестиційних ресурсів та бідність населення, яке не формує внутрішній запит, на наш погляд, криється в нехтуванні значенням внутрішнього споживання як ключового елемента створення доданої вартості. Структура внутрішнього попиту нашої економіки, як інвестиційного, так і споживчого, наразі покривається в значній мірі за рахунок імпорту. Таким чином, збільшення технологічних складових є одночасно втіленням стратегії розвитку обробних галузей.

Таким чином, аналіз тенденцій розвитку промислового сектору дозволяє дійти висновку, що подальше економічне зростання України неможливе без якісного оновлення її промислової бази. В умовах глобальних трансформацій, технічного прогресу та зростаючої конкуренції особливого значення набуває проблема модернізації й циклічного оновлення промислового капіталу. Ця проблема є надзвичайно актуальною для України,

оскільки саме оновлення виробничих потужностей, впровадження інновацій і формування нової моделі індустріального розвитку здатні забезпечити довгострокову конкурентоспроможність національної економіки. У цьому контексті детального розгляду потребує питання нової індустріалізації та розробки ефективної моделі керованого розвитку. Цій проблемі і буде присвячений третій розділ дослідження.

ВИСНОВКИ З РОЗДІЛУ 2

1. Для розуміння та практичного використання нових історичних можливостей, які можуть відкритися перед Україною в умовах неоіндустріальної трансформації, недостатньо розглядати лише поверхневий рівень явищ політико-економічного життя. Потрібен глибший підхід, що дозволяє зрозуміти ті приховані динамічні сили, які зрештою регулюють дії людей і багато в чому визначають політико-економічні процеси

2. З точки зору такого динамічного відтворювального підходу до аналізу економіки постійне відновлення виробничого процесу, або ж відтворення, не тільки служить засобом, необхідним для збереження та відновлення вкладеної вартості у формі капіталу. Водночас мають бути відновлені й матеріальні елементи цієї вартості. При цьому матеріальні елементи мають бути відновлені у специфічній соціальній формі, що визначає їх якість, та у відповідних пропорціях, які є необхідними для поновлення виробничого процесу як технічно-технологічного ланцюга.

3. Індустріальний прогрес, заснований на машинізації, є неперервним процесом технічного та технологічного оновлення, який відбувається згідно з законами хвилеподібного розвитку, що втілює циклічну динаміку промислового капіталу в процесі відтворення. В умовах ринкової конкуренції на рівні підприємств відбувається неперервне оновлення техніко-технологічної бази, що сприяє оновленню індивідуального капіталу та його входу в новий промисловий цикл. Особливо значні зміни відбуваються

в економіці під час переходу від одного технологічного укладу до іншого, як це відбувається зараз, наприклад, при переході від п'ятого до шостого технологічного укладу.

4. Існує тісний зв'язок між вартісними та матеріальними аспектами відтворення суспільного капіталу протягом його неперервного руху. Цей рух має циклічний характер, і взаємодія між вартісними та матеріальними складовими суспільного капіталу має різні прояви на різних етапах економічного циклу.

5. Якісний розвиток економіки залежить від її техніко-технологічного оснащення, або її матеріально-технічної бази, що створюється в процесі промислового виробництва, насамперед його високотехнологічними секторами з центральним їх ядром у вигляді машинобудування. Водночас за своєю відтворювальною функцією машинобудівний комплекс є інвестиційно-інноваційним, оскільки продукція, яку він випускає, має бути інноваційною, високотехнологічною, наукомісткою за змістом та інвестиційною за призначенням.

6. Високотехнологічний прогрес економіки може забезпечуватися за умови, коли в структурі промислового виробництва на частку машинобудування припадає не менше 30%. Витрати на фундаментальну і прикладну науку, підготовку висококваліфікованих кадрів, перспективні інновації мають переважати, а розробленням і використанням принципово нових технологій виробництва має займатися не менше 50-60% підприємств. У промислово розвинених країнах їхня питома вага доходить до 80%, проти 5-10% в Україні.

7. Аналізуючи досвід проведення політики реіндустріалізації в розвинених капіталістичних країнах, слід звернути особливу увагу на її перспективний і стратегічний горизонт. Вона не зводиться до повернення виробничого потенціалу, раніше вивезеного в інші країни. Цей етап можна умовно розуміти як такий, що передує, який необхідний для подальшого запуску радикальної структурно-технологічної перебудови у сфері

виробництва. Фактично йдеться про ставку на другу індустріалізацію на новій техніко-технологічній основі, покликаний відновити ослаблену конкурентоспроможність і водночас якісно змінити вигляд сучасного виробництва.

8. Статистика вказує на постійне та стабільне падіння технологічного рівня промислового капіталу в Україні, що веде до зменшення промислового потенціалу економіки. Обмежені обсяги введення в дію основних засобів спричиняють неефективну вікову структуру обладнання, використання застарілих виробничих засобів, що, в свою чергу, призводить до низької продуктивності праці.

9. Ситуація, що склалася, об'єктивно вимагає кардинальної зміни тих принципів і підходів, на яких має вибудовуватися економічна політика держави загалом. Високотехнологічний сектор, ядром якого є машинобудування, виступає системоутворюючим видом економічної діяльності кожної індустріально розвиненої країни. Від нього цілком залежить виробничий потенціал, рівень обороноздатності та соціальної стійкості держави. Не експорт сировини, а енергійний підйом машинобудівного комплексу України, на якому потрібно зосередити всі зусилля науки, народного господарства та органів влади.

10. Внутрішні та зовнішні наслідки деіндустріалізації зумовлюють необхідність переорієнтації з моделі економіки зовнішнього попиту на сировину на економічну модель, яка базується на активному включенні внутрішніх чинників зростання. З цією метою доцільно не тільки розширювати практику стимулювання розвитку високотехнологічного та наукомісткого виробництва з пошуком більш виграшного місця у світовому господарстві, а й не виключати потенціалу імпортозаміщення.

11. Для сталого зростання української економіки критично важливим є поява великої кількості справжніх власників, які можуть перейти від первісного нагромадження капіталу до його відтворення (тобто реінвестування отриманих прибутків), а також використання амортизаційних

відрахувань і позикових коштів для оновлення промислового капіталу. Це передбачає створення сприятливих умов для інвестицій, стимулювання відтворювального накопичення за допомогою контролю за експортом національного капіталу та збільшення прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки.

12. Розвиток національної економіки з численними внутрішніми технологічними ланками та значним внутрішнім споживанням дозволяє генерувати більше доданої вартості у порівнянні з економікою, що зосереджена на виробництві та продажу сировини. Така складна система постійно оновлює свою матеріальну та технологічну базу і здатна залучити значно більший обсяг інвестицій, ніж проста сировинна модель країн на периферії капіталізму.

РОЗДІЛ 3. НОВА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ТА ПРОЦЕС ОНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ

3.1. Модель керованого розвитку та проблеми циклічного оновлення промислового капіталу в Україні

Основна проблема економіки України полягає в тому, що перехід до ринкової системи не передбачає розвитку вітчизняного промислового капіталізму. У радянський період була створена сильна науково-промислова база для майбутнього промислового розвитку. Однак, ефективне використання цього потенціалу в умовах планової економіки було складно. Передбачалося, що це допоможе використати наявний виробничий потенціал у різних сферах, що призведе до необхідності зміни українського ринку, на якому економіка перейде на промисловий капіталізм, заснований на наукових та виробничих принципах. Проте реальність показала інше. Ринкові реформи в Україні не сприяли розвитку промислового капіталу, що призвело до поступового падіння економіки, руйнування наукових та виробничих потенціалів, закладених ще в радянські роки [63, 121]. Негативний вплив ринкових реформ на промислове виробництво став очевидним у 1990-х роках. Минуло багато часу, але ефективних заходів щодо технологічного оновлення та структурної перебудови української економіки для підтримки промислового капіталізму так і не було вжито.

Аналіз категорій цих процесів потребує чіткого розмежування між структурою зрілої капіталістичної системи та її історичними коренями. Такий метод дозволяє виокремити у капіталістичній системі, з одного боку, первинні економічні зв'язки, які лягли в основу її створення [109]. Для капіталізму це відносини товарного обміну, або ж іншими словами обмін товарами на ринку. З іншого боку, у фокусі є структурна основа системи, яку формують ключові економічні відносини. У капіталізмі це відносини найму праці, що передбачають перетворення робочої сили на товар, що є характерним для промислового капіталу. Таким чином, якщо первинне

зв'язок капіталізму асоціюється з виробництвом товарів і ринком, то головне економічне зв'язок зосереджене на промисловому капіталі. Історично промисловий капітал виникає з ринкового обміну, коли ринкові зв'язки на великому масштабі охоплюють не тільки продукцію праці, але й саму робочу силу, що її виробляє [110]. Отже, капіталізм є економічною системою, яка природно виникає з товарно-ринкових зв'язків на певному етапі їх еволюції, коли промисловий капітал стає вирішальним елементом економічної системи. Застосування цієї методології до аналізу економічної системи України показало розрив між її генетичною та структурною основами [172]. Це зумовлено тим, що первинні, товарні зв'язки не досягають у цій недосконалій системі рівня ключових економічних зв'язків капіталізму, а саме рівня промислового капіталу. Без промислового капіталу інші форми капіталу перетворюються на такі традиційні економічні структури, як лихварський капітал, який існував задовго до промислового капіталізму. Отже, перехід до ринкових зв'язків не завжди є переходом до капіталізму в його класичному розумінні. Ми стикаємося з нерозвиненим, «периферійним» капіталізмом, де первинні товарні відносини не досягли рівня промислового капіталу. Вихід із цієї історичної тупикової ситуації вимагає неоіндустріалізації української економіки [111, 117, 129, 136].

В Україні розпочалася епоха складних переходів між системами, від відносин особистої залежності, які не мають економічної основи, до системи, де переважають товарні обміни, що є фундаментальним аспектом капіталізму [172]. Західні країни вже пройшли через довгий і складний процес капіталістичної трансформації, який почався в епоху Ренесансу в Західній Європі. У той час як Україна тільки починає свій шлях подібних перетворень у капіталістичному напрямку [76]. Аналіз, проведений Одеською школою, показує, що економічні системи України та західних країн мають спільне коріння, засноване на товарних відносинах. Однак, ці базові економічні зв'язки розвивались по-різному в кожній системі, відповідно до їх унікальних історичних траєкторій. У західному світі ці відносини вже давно перейшли

до стадії промислового капіталізму, і вже у ХХІ столітті, в контексті постіндустріального розвитку, західне суспільство починає виходити за рамки цієї стадії [80, 81, 160]. В той же час в Україні рівень розвитку товарних відносин ще не досяг стадії промислового капіталу [116]. Незважаючи на те, що економіки Заходу та України виходять з однакових вихідних точок, їх структурні основи суттєво різняться через відмінності в рівні розвитку товарних відносин у історичному контексті.

У реальності це демонструє, що Україна поки що не має можливості створювати економічні центри постіндустріального типу, аналогічні тим, що з'являються у численних містах Західної Європи. Такі концепції є втіленням утопії, де основна помилка методології полягає у сприйнятті України як країни постіндустріальної фази без урахування різниці в етапах економічного розвитку між західними суспільствами та пострадянською Україною. Західна економіка історично перейшла межу промислового капіталізму, вступивши в постіндустріальну еру, в той час як Україна не лише не пройшла цей шлях, але й не досягла навіть рівня промислового капіталізму. Економіка країни не переходить до постіндустріального стану, а скоріше втрачає індустріальні позиції, набуваючи більше аграрних характеристик і фактично відкидаючи Україну назад до ХІХ століття. Подібні утопічні візії України як постіндустріального суспільства можна зустріти, зокрема, у плані відновлення, запропонованому Європейською комісією [58]. Це надає декларативного характеру деяким аспектам плану Єврокомісії [3]. Для досягнення рівня розвитку європейських країн та подальшого переходу до суспільства постіндустріального типу [175], Україні потрібно пройти через етап промислового капіталізму. В іншому випадку, процес євроінтеграції може лише поглибити та остаточно закріпити деіндустріалізацію, яка триває в країні вже понад 30 років. Плани Єврокомісії, Світового банку та уряду України зосереджені головним чином на інфраструктурних проектах, ігноруючи основну проблему - тривалу деіндустріалізацію національної економіки, яка розпочалася ще у 90-х роках. Ефективна капіталістична

трансформація пострадянського суспільства передбачає створення не лише капіталістичної, але й державно-капіталістичної моделі неоіндустріального розвитку.

Аналізуючи процес «цифровізації», можна побачити, що рівень розвитку продуктивних сил впливає на формування, а також на розвиток самих економічних відносин та необхідність змін у економічній стратегії держави. Це є яскравим прикладом структурної залежності з орієнтацією «знизу вгору», коли від продуктивних сил ми переходимо до виробничих відносин, а від них - до державної економічної політики. Така структурна залежність дозволяє виробничим відносинам набути матеріального вираження, формуючи економічну основу суспільства, на якій базується політико-правовий устрій, включаючи державну політику. Виявлення цієї залежності стало ключовим для наукового дослідження суспільства. Дослідження цієї фундаментальної залежності дозволяє виявити внутрішню структуру суспільства на певному етапі його історичного розвитку.

Слід зазначити, що в економічній системі одночасно існують динамічні залежності, які мають протилежний напрямок «згори донизу» і ведуть від виробничих відносин до розвитку продуктивних сил суспільства. Класична структурна залежність «продуктивні сили – виробничі відносини – економічна політика» відображає статичний аспект соціально-економічної системи [77], демонструючи її внутрішню структуру на певному історичному етапі. Натомість діяльно-практична залежність, що рухається у зворотному напрямку - «економічна політика – виробничі відносини – розвиток продуктивних сил» - формує динамічний вимір економічної системи. Ця друга залежність проявляється найяскравіше, коли суспільство цілеспрямовано використовує об'єктивні економічні закони товарно-капіталістичних відносин для стимулювання прогресу продуктивних сил. У такому контексті економічна політика виступає відправною точкою динамічного процесу, що діалектично доповнює і взаємодіє зі структурною залежністю в економіці. Від напрямку й змісту економічної політики

залежить, яким чином об'єктивні економічні закони впливатимуть на розвиток продуктивних сил та загальний прогрес суспільства.

Здатність інтегрувати структурні та динамічні складові економічної системи, виступаючи важливим чинником у взаємодії цих компонентів, є фундаментальною характеристикою економічної політики. Вона формує найвищий рівень структурної залежності, спрямованої «знизу вгору», що відображає об'єктивну історичну необхідність розвитку продуктивних сил. Водночас це не єдиний функціонал економічної політики. Вона водночас виступає кульмінаційним елементом цієї структурної залежності та початковою ланкою динамічної залежності, що має напрямок «зверху вниз» і реалізується через цілеспрямоване застосування об'єктивних економічних закономірностей для стимулювання прогресу продуктивних сил [141].

Проте, за допомогою економічної політики можлива діалектична трансформація трьох основних структурних рівнів політико-економічної системи - економічної політики, виробничих відносин та продуктивних сил - у відповідні динамічні процеси розвитку. Проте для успішної реалізації такої трансформації необхідно досягти певного рівня розвитку економічної системи, що характеризується «дзеркальною симетрією» повністю розкритих структурних та динамічних залежностей, які охоплюють усі згадані рівні. При цьому економічна політика виступає завершаючим елементом цього ланцюга залежностей на «вищій» точці, тоді як ініціатором руху «знизу вгору» є продуктивні сили. Розвиток продуктивних сил є кульмінаційним етапом динамічної залежності [97], що досягається шляхом свідомого та цілеспрямованого застосування об'єктивних економічних закономірностей. У результаті повного розгортання динамічної залежності рівень розвитку продуктивних сил діалектичним способом трансформується у вихідний компонент структурної залежності, при цьому продуктивні сили стають визначальним чинником формування виробничих відносин, які, у свою чергу, виступають як вольові інститути, що регламентують функціонування економічної системи. Таким чином, відбувається постійний процес взаємного

впливу і саморозвитку, що забезпечує цілісність та ефективність економічної системи в умовах її історичної еволюції [142].

Універсальний, загальноекономічний закон відповідності між виробничими відносинами та рівнем розвитку продуктивних сил зумовлює зворотній, діалектичний перехід від динамічної залежності до структурної, досягаючи «нижньої» точки перегину, що відбувається під впливом розвитку продуктивних сил. Водночас, державно-капіталістична модель керованого розвитку репрезентує «верхню» точку повороту в цій історичній спіралі. Відтак, «верхня» точка, що об'єднує динамічні та структурні взаємозв'язки в цілісну спіраль керованого розвитку, має конкретне історичне значення [130].

Таким чином, можна зробити висновок, що економічна політика є сполучною ланкою структурних і динамічних взаємозв'язків економічної системи в цілісний ланцюг, функціонуючи як спіраль свідомого процесу економічного зростання [98, 112]. Цей ланцюг бере свій початок на «структурному рівні», де пролягає «знизу вгору», від наявного рівня продуктивних сил до вольових взаємин. Досягнувши рівня економічної політики, він розвертається та прямує «зверху вниз», керуючись економічною політикою, завдяки цілеспрямованому використанню об'єктивних економічних законів. Перетнувши рівень продуктивних сил, він знову вирушає «знизу вгору» від «нижньої» точки до «вищої». Це і породжує структурну залежність економічної системи. Отже, єдиним спіралеподібним ланцюгом структурних і динамічних залежностей процесу керованого економічного розвитку охоплюється всі три рівні економічної системи у двох протилежних напрямках, як і було продемонстровано [141].

Слід зауважити, що державно-капіталістична модель керованого розвитку демонструє значущу перевагу над ліберальною моделлю стихійного економічного розвитку. У ліберальній моделі, що базується на стихійності, динамічна взаємодія обмежена двома рівнями економічної системи: відносинами виробництва та продуктивними силами. Ліберальна та неоліберальна економічна політика стихійного розвитку не здатна

опосередкувати діалектичний перехід структурних і динамічних залежностей економічної системи [130].

Економічна політика та продуктивні сили були лише двома різними рівнями, які також були залучені до цього циклу подій під час панування радянської господарювання. У цьому випадку вольові відносини командно-адміністративного управління фактично замінили об'єктивні виробничі відносини, які впливали з єдиного спіралеподібного ланцюга історичних подій. Не могли повністю застосуватися в радянській системі через розпад товарно-капіталістичних виробничих відносин і їх динамічних і структурних залежностей.

Національно-капіталістична модель керованого розвитку передбачає повне розгортання на трьох рівнях і діалектичний перехід структурних і динамічних залежностей. Це відрізняє її від моделі радянської системи та ліберальної «дзеркальної симетрії». Зазначені моделі утворюють інтегрований спіралеподібний контур цілеспрямованого та свідомо регульованого економічного розвитку. У межах такої конструкції принцип «дзеркальної симетрії» виконує системоутворюючу функцію, забезпечуючи динамічну рівновагу між взаємодіючими елементами економіки. Це, своєю чергою, сприяє підвищенню адаптивності та стійкості економічної системи до зовнішніх і внутрішніх викликів, зберігаючи її цілісність і стабільність у довгостроковій перспективі [142].

На відміну від інтегрованих моделей свідомо керованого розвитку, ліберальна парадигма стихійного економічного зростання не передбачає повноцінної реалізації принципу «дзеркальної симетрії», що охоплює всі три базові структурні рівні економічної системи - продуктивні сили, виробничі відносини та інституційно-управлінську надбудову [200]. Відсутність такої симетрії призводить до порушення внутрішньої системної рівноваги, що, в свою чергу, формує передумови для підвищеної нестабільності та кризовості економічного розвитку.

У межах ліберальної моделі суспільство виявляється обмеженим у спроможності цілеспрямовано використовувати товарно-капіталістичні виробничі відносини як інструмент розвитку продуктивних сил. У результаті цього симетрія економічної динаміки обмежується взаємодією лише двох структурних рівнів - продуктивних сил і виробничих відносин. Така фрагментарна, частково згорнута динамічна залежність є неповною та не забезпечує повного розкриття потенціалу саморозвитку економічної системи.

Більш того, відсутність цілісного зв'язку з інституційно-управлінською надбудовою обмежує здатність системи до адаптації, стратегічного планування та коригування траєкторій розвитку. Це створює умови для накопичення внутрішніх суперечностей і зростання соціально-економічних дисбалансів, які з часом можуть набувати системної кризи. [142].

На ранніх етапах розвитку капіталістичної формації динамічний взаємозв'язок між виробничими відносинами та продуктивними силами проявлявся з особливою інтенсивністю. Саме в цей період нові капіталістичні виробничі відносини активно трансформували технологічну основу виробництва, закладаючи матеріально-технічні передумови для формування повноцінної капіталістичної економіки. Центральним у цьому процесі був етап реального підпорядкування праці капіталу, коли зміна соціально-економічних відносин спричинила глибоку структурну перебудову виробничого процесу [77].

Цей етап супроводжувався масштабним капіталістичним усупільненням виробництва, що виявлялося у переході від простої капіталістичної кооперації та мануфактурного способу виробництва до великого машинного виробництва фабричного типу. Таким чином, капіталістичні виробничі відносини не лише визначали новий спосіб організації праці, але й стали рушійною силою технологічного оновлення виробничого апарату [201].

Таким чином, у моделі стихійного розвитку капіталістичної економіки структурна залежність формально охоплює всі три ключові рівні -

продуктивні сили, виробничі відносини та економічну надбудову (економічну політику). Водночас динамічна залежність у межах цієї моделі обмежується взаємодією лише між виробничими відносинами та продуктивними силами, без активного залучення інституційно-управлінського рівня.

У межах ліберальної парадигми це зумовлено стихійним, саморегульованим характером економічного розвитку, в якому капіталістичні виробничі відносини та притаманні їм об'єктивні економічні закони домінують над свідомим регулюванням. Як наслідок, верхній рівень - економічна політика - виявляється відірваним від процесу активного впливу на економічну динаміку, фактично «провисає» в структурній системі.

У такій конфігурації динамічна залежність ініціюється не з боку управлінської надбудови, а безпосередньо з капіталістичних виробничих відносин, що істотно обмежує можливості для свідомого економічного планування та стратегічного регулювання. Це породжує системну «асиметрію» між структурною та динамічною залежностями: перша охоплює три рівні, тоді як друга - лише два. Внаслідок цього ліберальна модель стихійного економічного розвитку характеризується внутрішньою нестабільністю, яка зумовлена саме цією глибинною асиметрією. [130].

Проте, необхідно зазначити, що саме для неоіндустріалізації економіки України потрібна модель керованого розвитку суб'єкт-об'єкта, яка передбачає, що держава свідомо використовує об'єктивні економічні закони капіталізму. Така модель представляється єдиним варіантом для реалізації справжньої капіталістичної трансформації в Україні [161]. Падіння командної системи сталося, зокрема, через нездатність забезпечити технологічний прогрес економіки, на вирішення якої сподівалися завдяки ринковій системі. Однак пострадянський досвід демонструє, що стихійний капіталізм не в змозі впоратися з цим завданням, яке може бути вирішене лише за допомогою державно-капіталістичної моделі керованого розвитку. Тому перехід пострадянської економіки до промислового капіталізму історично передбачає

перехід до державно-капіталістичної моделі неоіндустріального розвитку [174].

Обговорюючи важливість усвідомленого застосування державою законів економіки капіталізму в контексті державно-капіталістичної моделі управління неоіндустріальним розвитком, не можна ігнорувати закон циклічності розвитку капіталістичної економіки. У наукових джерелах циклічність часто розглядається як негативне явище, зокрема через асоціацію з економічними кризами [100]. Проте, рідко згадується, що кризи можуть відіграти ключову роль у технологічному прогресі, не лише очищаючи економіку від менш ефективних елементів, але й спонукаючи до масового оновлення основних фондів на більш передовій технічній базі. Для того, щоб пережити кризу та депресію, компаніям необхідно впроваджувати новітні техніки, технології та організаційні підходи до виробництва з метою зниження витрат. Це стає поштовхом для хвилі масового оновлення виробничого обладнання, яка веде до виходу з депресії та сприяє подальшому зростанню у фазі підйому. Оскільки матеріальною основою промислового циклу є періодичне оновлення основного капіталу на все більш вдосконаленій технічній основі, механізм промислового циклу слугує як основна економічна форма реалізації технічного прогресу, діючи за принципом Шумпетера «творчого руйнування» [144].

У XVIII столітті в Англії розпочалася епоха інтенсивного застосування машин, що стала відправною точкою промислової революції. Проте лише з часом, у XIX столітті, через зношення цих машин виникла необхідність у промисловому оновленні, що сприяло подальшому технічному прогресу. Це демонструє, що для запуску циклічного оновлення виробництва спочатку потрібно було досягти певного рівня технологічного розвитку. Зношування першого покоління машин, заміщення їх новими або вдосконаленими версіями створює основу для циклічної кризи, яка неминуче настає, коли потенціал для подальшого розвитку на базі існуючих технологій вичерпується.

Проте, аналізуючи цей процес у контексті ринкових перетворень, важливо враховувати ключові відмінності між Англією XIX століття та сучасною Україною. У Англії технологічне оновлення відбувалося природним шляхом, в рамках розвитку національної економіки. Натомість, в Україні протягом майже тридцяти років ринкових реформ, саморегулювання в сфері технологічного оновлення практично не спрацьовує. Тому для масового оновлення виробничих потужностей та технологічного прогресу в Україні необхідна активна участь держави.

У XXI столітті модель саморегулювання ринку виявилася застарілою і неефективною для забезпечення розвитку національної економіки. Вона може забезпечити лише слабке та нестабільне зростання, яке Україна традиційно досягає не за рахунок масового оновлення виробництва, а через збільшення експорту сировини.

В Україні процес створення технологічних умов, необхідних для активації промислового циклу, затягнувся на десятиліття і досі не досягнуто завершення. Розвиток циклічної динаміки промислового капіталу не може бути інтегрованим у економічну стратегію держави через надмірно дисбалансовану структуру національної економіки та її суттєве технологічне відставання, яке навмисно підтримується олігархічними угрупованнями. Ці групи, володіючи реальною владою в країні, умисно придушують дію природних економічних законів капіталізму у відтворювальному циклі промислового капіталу, які стосуються процесу відтворення промислового капіталу. У таких обставинах перший запуск промислового циклу неможливий, оскільки в Україні домінує «кланово-олігархічна» система, яка зосереджена на експорті сировини.

У пострадянських умовах циклічний розвиток не відбувається автоматично. Парадоксально, але для його започаткування об'єктивно потрібен процес, який би був цілеспрямовано керований державою для створення відповідних технологічних умов. Це не є чимось незвичайним. Досвід іноземних країн, особливо тих, що добре розвинені, показує, що за

промисловим циклом можна і потрібно свідомо керувати, або принаймні ефективно його регулювати. Таке державне управління дозволяє з одного боку зменшити негативні соціальні та економічні наслідки промислового циклу, а з іншого - посилити його позитивні аспекти, пов'язані з оновленням технологічної бази виробництва [162].

Внаслідок відсутності в Україні повноцінного промислового циклу відсутня також і система державного регулювання, здатна управляти його фазами. Водночас, об'єктивний закон циклічного розвитку, що діє в глобальному економічному середовищі, залишається чинним. Саме тому українська економіка виявилася однією з найбільш уразливих країн до впливу світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Сучасна економічна система України, на відміну від суб'єкт-об'єктної моделі, фактично позбавлена інструментів свідомого застосування закону циклічного розвитку та інших фундаментальних економічних законів капіталістичної системи для стимулювання технологічного прогресу відповідно до актуальних потреб суспільства. За таких умов держава опиняється в позиції пасивного спостерігача, неспроможного ефективно реагувати на зовнішні шоки, і, як наслідок, перетворюється на об'єкт глобальних кризових впливів, а не суб'єкт власного економічного розвитку. [58, с. 27-29].

Тривала домінування в Україні некерованої моделі ринкових перетворень, що триває вже близько трьох десятиліть, призвела до неминучих наслідків. Проте, успішне створення технологічних умов для розгортання промислового циклу в межах моделі керованого розвитку, де держава виступає як суб'єкт і об'єкт, може відкрити шлях до використання законів циклічного економічного розвитку. Це, в свою чергу, дозволить здійснити технологічне переоснащення виробництва і зменшити відставання від країн Європейського Союзу [71]. Таким чином, цілеспрямоване втілення циклічного механізму через державну промислову політику може стати ключовою перевагою моделі керованого розвитку, яка на цьому етапі історії проявляється у формі державного капіталізму.

Отже, один з парадоксів економіки країн, що пережили пострадянські перетворення, полягає в тому, що циклічність, яка є властивою капіталістичному виробництву, не може виникнути самостійно в таких умовах. Вона потребує активної участі держави та її промислової політики, спрямованої на використання циклічного механізму для глибокої перебудови технологічної бази економіки. Така фундаментальна перебудова технологічної бази економіки в сучасних умовах означає цифрову, неоіндустріальну трансформацію виробництва.

3.2. Шляхи переходу до нової моделі економічного розвитку в процесі нової індустріалізації.

Цифрова трансформація промисловості нині не є прогностичним напрямом розвитку промислового виробництва та економіки промислового підприємства. Це об'єктивна реальність функціонування виробничих систем, організації виробничо-господарської та фінансово-економічної діяльності підприємств усіх форм власності. Таким чином, питання цифрової трансформації промисловості сьогодні розглядаються вже не з позиції доцільності, а з точки зору ефективності використання ресурсів у цьому процесі, пріоритетних напрямів та інструментів управління. Загальновизнано, що ефективна цифрова трансформація діяльності промислових підприємств сьогодні – це запорука формування нових конкурентних переваг у теперішньому та майбутньому, це основа економічної безпеки та суверенітету країни, її технологічної незалежності, фактор прискорення темпів економічного зростання. Однак характер розвитку промислового виробництва в різних галузях та секторах економіки, як в Україні, так і більшості країн світу, нині значно відрізняється рівнем технологічності та екологічності, що зумовило фрагментарність цифровізації та наздоганяючий характер впровадження цифрових рішень у низькотехнологічних галузях.

Слід знову ж таки наголосити на тому, що однією з найбільших і найглибших загроз для динамічного розвитку національних економік багато науковців та експертів сьогодення називають таке явище як деіндустріалізація, яка притаманна не тільки економікам країн, що розвиваються, а й економікам розвинених країн світу. Тому вирішення питання неоіндустріалізації економіки, як широкомасштабного впровадження наукомісткого способу виробництва, у сучасних умовах стає найбільш значущим напрямом її розвитку та ключовим вектором застосування результатів цифрової трансформації. При цьому сама концепція неоіндустріалізації повинна не лише враховувати особливості сучасного етапу Індустрії 4.0, а й виклики переходу світової економіки до етапу становлення цифрової економіки з урахуванням тенденцій зародження нейромережної економіки [78, с. 48].

Як було продемонстровано у другому розділі – глобальна фінансова та економічна криза 2007-2008 років, яка виникла через негаразди у фінансовій сфері, поклала край попередньому періоду розвитку та відновила зацікавленість у швидкому розвитку реального сектору економіки. Спершу в Німеччині, а згодом і в усьому світі почали обговорювати індустриальне відродження, нову промислову революцію та Індустрію 4.0 (розумну індустрію), яка базується на злитті фізичних та цифрових технологій, що створюють нову кіберфізичну реальність та нову геоекономічну структуру. Значення повороту до реального сектору стало ще більш очевидним у зв'язку з пандемією COVID-19, яка показала, що в критичних ситуаціях, коли мова йде про національну безпеку та екзистенційні загрози, зазвичай всемогутні гроші виявляються недієвими, адже ніхто не бажає продавати товари, які критично необхідні самому. Не дивно, що сьогодні, наприклад, в ЄС особливо гостро стоїть питання про забезпечення технологічного суверенітету: «Тепер кожна країна або група країн має поставити перед собою три питання. По-перше, чи виробляємо ми необхідні нам технології? Якщо ні, то чи маємо ми доступ до них з різних джерел? А якщо все ж таки

ні, то чи маємо ми гарантований, безперешкодний, довгостроковий (понад п'ять років) доступ до них від монопольних або олігопольних постачальників, зазвичай з США чи Китаю?» [78, с. 48]. Легко помітити, що це вже не звичайне неокласичне формулювання питання про взаємозв'язок між цілями та обмеженими ресурсами, які мають альтернативне використання, а політико-економічні проблеми безпеки та влади.

Слід зауважити, що у перші десятиліття XXI століття у розвитку світової промисловості провідним трендом стала цифрова трансформація шляхом розширення застосування промислової робототехніки. Так, за прогнозами експертів, обсяг світового ринку промислових роботів до 2028 року сягне 81,4 млрд дол [78, с. 49]. Важливо підкреслити, що понад 70% обсягу продажу роботів в даний час здійснюється в США, Китаї, Німеччині, Японії та Південній Кореї. Роботизація сьогодні притаманна не лише великим компаніям, а й суб'єктам малого та середнього бізнесу. Це дозволяє їм підвищити окупність інвестицій, оптимізувати витрати виробництва, створити умови для скорочення обсягу браку, підвищення швидкості реалізації процесів виробництва та їх переналаштування. Таким чином, роботизація зумовила перехід до неоіндустріалізації промисловості на основі ширшого застосування цифрових технологій. В результаті цифрової трансформації промисловості в ході неоіндустріалізації масштабні техніко-економічні зміни охоплюють усі стадії відтворення на мікро- та макроекономічному рівнях.

У контексті революційних змін у виробництві та пов'язаних з ним областях стає зрозуміло, що інтелектуальна промисловість знову виходить на передній план як ключовий фактор, який формує соціально-економічне майбутнє. Цей висновок підтверджується дослідженнями багатьох відомих міжнародних організацій, таких як Всесвітній економічний форум, McKinsey & Company, Deloitte, PwC та інших, які опублікували прогнози щодо нової ролі промисловості. Зокрема, звіт американської консалтингової фірми Oliver Wyman аналізує довготермінові перспективи промислового сектору в

контексті нових мегатрендів, які представляють собою синтез технологічних проривів і глобальних змін у суспільстві та довкіллі, що трансформують економіку, бізнес і повсякденне життя. Експерти Європейського фонду з покращення умов життя і праці наголошують на тому, що впровадження передових технологій сприяє збільшенню значення європейської промисловості у довгостроковій перспективі, але водночас може посилити регіональні розбіжності в межах країн ЄС, а також викликає занепокоєння щодо потенційної втрати робочих місць та інше [78, с. 50].

Необхідно зазначити три ключові фактори, що сприяли збільшенню значення цифрових технологій.

Перший - це стрімке підвищення продуктивності апаратного забезпечення, що використовується у комп'ютерах. Закон Мура, який базується на спостереженнях, стверджує, що кількість транзисторів на мікросхемі подвоюється кожні два роки при сталій ціні [5]. Аналогічні експоненціальні тенденції були виявлені і для обсягів пам'яті, кількості та розмірів пікселів у цифрових камерах тощо. Незважаючи на численні прогнози про «кінець» закону Мура після його формулювання в 1965 році, технічні нововведення продовжували підтверджувати його актуальність.

Другий - це швидкий розвиток цифрових технологій, що базуються на двійковому кодуванні інформації. Цифрові технології дозволяють ефективно стискати великі масиви даних для зберігання на компактних носіях, що легко транспортуються, та значно прискорюють передачу даних. Це призвело до стрімкого збільшення обсягів цифрової інформації, яка до 2000 року була менш поширеною ніж аналогова. Переломний момент настав на початку 2000-х, і вже до 2007 року цифрова інформація складала понад 95% всієї інформації [6]. Нині обсяг цифрових даних зростає експоненціально [7], надаючи людству безпрецедентні можливості для їх обробки. Це стало основою Четвертої промислової революції, яка ґрунтується на цифровій революції [8, с. 8].

Третій - це швидкий розвиток Інтернету як глобальної мережі взаємопов'язаних комп'ютерних систем, що використовують спеціалізований протокол для передачі даних у цифровому форматі. Інтернет радикально змінив сфери комунікацій, виробництва, торгівлі, освіти, науки, культури та інші. З'явившись у США у 1970-х, до початку 1990-х він не був широко доступний. Проте на початку 2021 року кількість активних користувачів Інтернету у світі досягла 4,7 млрд, що становить близько 60% населення планети, з яких 92,6% використовують мобільний доступ. Цьому сприяло введення нових стандартів мобільного зв'язку (3G, 4G, 5G) та зниження вартості інтернет-трафіку [78, с. 51].

Необхідно зазначити, що у промисловій сфері одним з ключових трендів, який визначається цифровою трансформацією, є швидке зростання кіберфізичних систем виробництва, особливо промислового Інтернету речей (Industrial Internet of Things - IIoT). Це призводить до перетворення традиційних фізичних систем у мережі, що дозволяють здійснювати комунікацію та взаємодію між виробничими елементами та людьми. Таке перетворення уможлиблює моніторинг фізичних об'єктів та процесів у реальному часі, створення та використання їхніх цифрових дублікатів, більш ефективне керування системами та процесами для підвищення безпеки, надійності, якості, продуктивності та ефективності. В результаті - ринок IIoT розвивається швидшими темпами. Згідно з даними Grand View Research, компанії, яка проводить дослідження та консулює ринки, у 2020 році розмір глобального ринку IIoT перевищив 200 млрд доларів. При цьому прогнозується, що з 2021 по 2028 рік його середньорічний темп зростання (compound annual growth rate - CAGR) становитиме вражаючі 22,8%. Вважається, що такі інтенсивні темпи розгортання IIoT зумовлені накопиченням досвіду, стрімким розвитком у галузі технологій, зниженням вартості датчиків і процесорів, що надають доступ до інформації в режимі реального часу [78, с. 52].

Іншим значним аспектом, що супроводжує цифровізацію, стає зростання застосування робототехніки у виробничих процесах (рис. 3.1). Робототехніка передбачає механізацію фізичних дій за допомогою автоматизованих, програмованих на різні завдання маніпуляторів та спеціалізованих систем керування. Одним із найвідоміших прикладів є сучасні заводи з виробництва автомобілів, де досягнуто високого рівня незалежності.

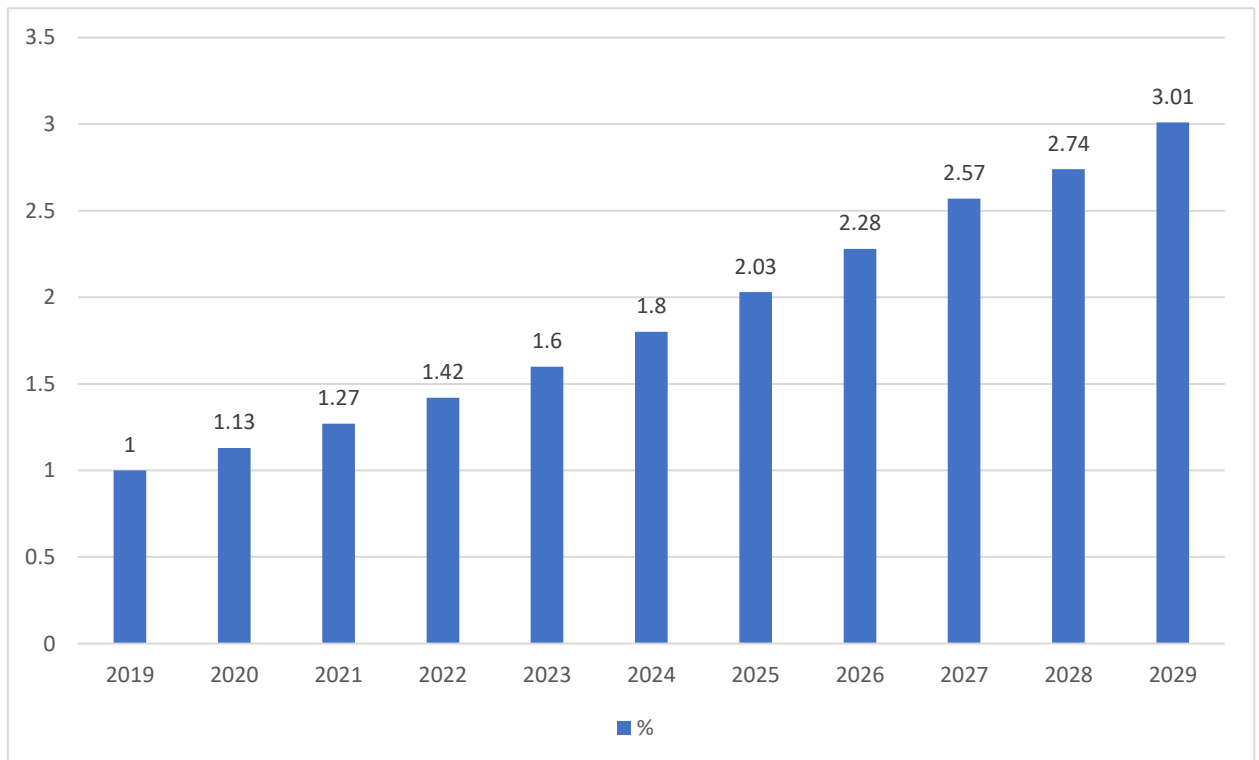

Рис. 3.1. Очікувані темпи зростання (%) світового ринку промислової робототехніки у 2019-2029 рр.

Джерело: [78]

Також слід зазначити, що за останні роки значно збільшилися обсяги фінансування виробництва промислової робототехніки на світовому ринку більше ніж у 2 рази - з 39,6 млрд дол у 2019 році до 80,4 млрд дол у 2025 році (рис 3.2.). При цьому очікується що фінансування виробництва промислової робототехніки збільшиться до 121,2 млрд дол у 2029 році [78, с. 52]. У промисловості роботів часто застосовують для виконання рутинних та важких завдань, щоб економити час та дати людям можливість приділяти увагу більш важливим та креативним задачам. Однак це не все. Наразі

розвивається також інтелектуальна робототехніка (Intelligent Robotics), яка з допомогою штучного інтелекту дозволяє автоматизувати складні бізнес-процеси. У такому разі дії роботів можуть базуватися на оцінках і включати в себе використання неструктурованих та недиджиталізованих джерел інформації. Це стосується так званих колаборативних роботів, які були спеціально створені для роботи разом з людьми у спільному робочому просторі (хоча ринок колаборативних ботів наразі ще на початковому етапі розвитку) [86].

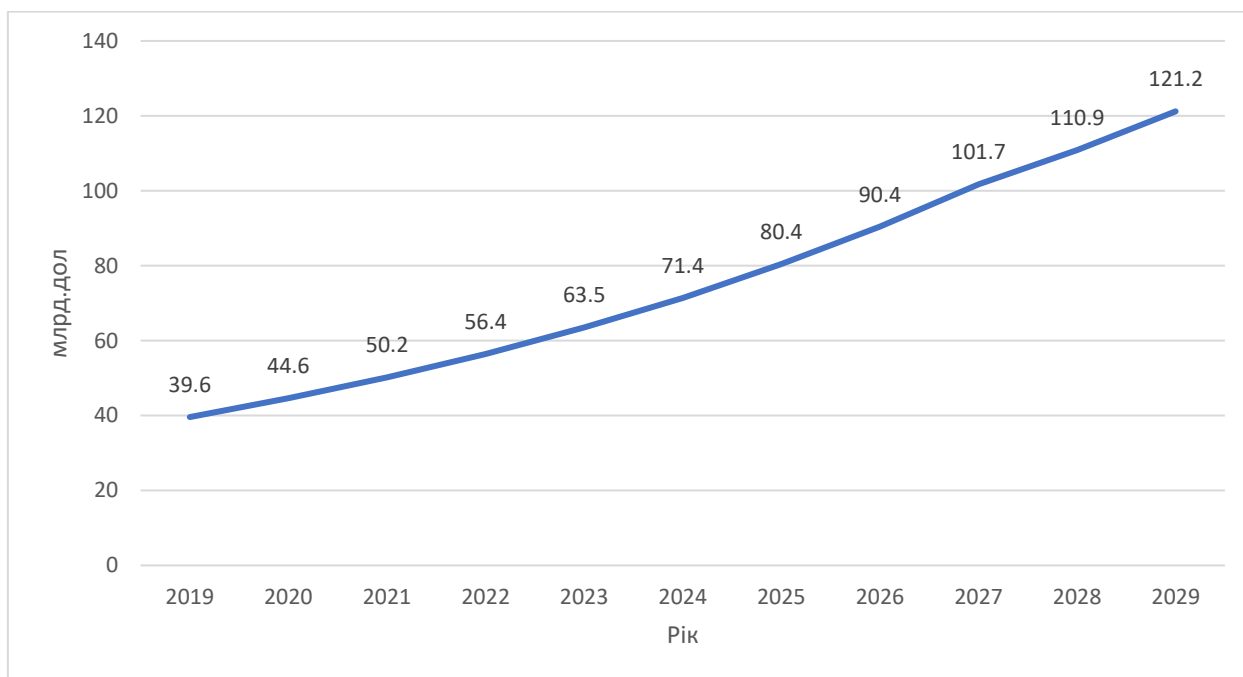

Рис. 3.2. Очікувані обсяги (млрд дол.) фінансування виробництва промислової робототехніки на світовому ринку у 2019-2029 рр.

Джерело: [78]

Зрозуміло, що посилення процесів робототехніки веде до загострення проблем зайнятості, зниження доходів населення, витіснення людей з виробничого процесу, про що активно дискутують останніми роками. Проте важливо пам'ятати, що ці проблеми впливають на різні країни по-різному.

В Україні динаміка розвитку цифрових технологій є загалом позитивною. Згідно з дослідженням незалежного аналітичного центру Portulans Institute, який публікує індекс готовності до мережі (Network Readiness Index), наша країна посідає 53-тє місце серед 130 країн світу [116],

виходячи на лідируючі позиції серед країн з доходом нижче середнього (lower middle income group) за цим показником.

У секторі фінансів Україна також знаходиться серед передовиків у впровадженні цифрової валюти центрального банку (central bank digital currency), а в контексті використання криптовалют ми лідируємо на світовому рівні – близько 12% населення мають у власності різні види цих активів. Однак, коли мова заходить про застосування цифрових технологій у промисловості, ситуація значно гірша. Це видно з даних про використання промислових роботів (табл. 3.1.). За проаналізованими даними можна визначити, що у 2018 році середній показник розповсюдження роботів у світовій обробній промисловості досягав приблизно 100 одиниць на кожні 10 тисяч працівників. Водночас, у провідних країнах цей показник перевищував 200 одиниць, тоді як у країнах з найнижчими показниками - Єгипті, Перу, Україні - він не перевищував 1 од.

Таблиця 3.1.

Щільність використання роботів у обробній промисловості (од. на 10 тис. робітників), середньомісячна заробітна плата і витрати на НДДКР на 1 особу в окремих країнах світу у 2018 р.

Країна	Витрати на НДДКР на 1 особу за ПКС, дол	Середньомісячна заробітна плата (тис. дол.)	Кількість роботів в обробній промисловості (од. на 10 тис. робітників)
Австрія	1511,11	2920,00	175
Бельгія	1119,66	3930,00	188
Бразилія	547,32	416,00	10
Канада	707,69	2921,00	172
Китай	262,38	969,00	140
Чехія	590,48	1464,00	135
Німеччина	1322,89	2970,00	338
Данія	1372,88	3490,00	240
Фінляндія	1160,71	3572,00	140
Франція	894,12	2456,00	154
Греція	281,55	489,00	17
Угорщина	338,23	1384,00	57
Італія	501,65	1679,00	200

Японія	1364,00	2208,00	327
Республіка Корея	1407,69	2423,00	774
Нідерланди	932,20	3238,00	182
Польща	348,40	1218,00	32
Швеція	104,76	2529,00	247
Словенія	523,81	1227,00	174
Словаччина	185,19	1412,00	165
Іспанія	398,35	1920,00	168
Туреччина	164,47	608,00	23
Україна	36,2	991,00	1
США	1431,53	4693,00	217

Джерело: складено автором на основі [78, с. 52]

Така ситуація в Україні склалася з кількох причин.

По-перше, відсутня мотивація замінювати недорогу робочу силу на вартісні роботизовані послуги, особливо враховуючи, що середня заробітна плата становить близько 1000 доларів (2018 р., з урахуванням ПКС), що є вкрай низьким показником.

По-друге, відсутність належного фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з боку як держави, так і приватного сектору суттєво гальмує прогрес у критично важливих галузях, таких як Інтернет речей промислового призначення (ІоТ) та робототехніка. Зокрема, у 2018 році загальний обсяг фінансування НДДКР в Україні становив лише 0,5% від валового внутрішнього продукту, що суттєво нижче за світовий середній показник - 2,2% ВВП.

Якщо порівнювати фінансування в розрахунку на одного дослідника у доларовому еквіваленті з урахуванням паритету купівельної спроможності, то Україна відстає від середньосвітового рівня приблизно у 4,5 рази. Така ситуація створює суттєві структурні обмеження для інноваційного розвитку й знижує конкурентоспроможність національної економіки в умовах цифрової трансформації. [81].

І, по-третє, через низький рівень інвестицій українського промислового сектору в такий критичний компонент виробничих технологій, як програмне забезпечення та бази даних, немає підстав очікувати покращення ситуації (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

**Інвестиції у програмне забезпечення (ПЗ) і бази даних (БД)
у промисловості окремих країн світу у 2019 р., млн євро**

Країна	Підгалузі промисловості	Капітальні інвестиції		Інвестиції у ПЗ і БД, % до капітальних інвестицій
		Усього	У т.ч. ПЗ і БД	
Японія	Добувна	1149	25	2,21
	Переробна	294429	21586	7,33
США	Добувна	149344	2121	1,42
	Переробна	495275	29561	5,97
Німеччина	Добувна	1121	25	2,23
	Переробна	141312	5349	3,79
Україна	Добувна	2367	12	0,49
	Переробна	3657	28	0,76

Джерело: [78]

В Німеччині, країні-передовику в сфері Індустрії 4.0, приріст обсягів виробництва не так залежить від збільшення кількості праці та фізичного капіталу, як від прискореного зростання вартості програмного забезпечення та баз даних, що застосовуються у виробничих процесах. У період з 2014 по 2019 рік у переробній промисловості Німеччини середній ріст вартості ПЗ та БД був у два рази вищим за ріст вартості основних засобів. Водночас у 2019 році частка інвестицій у ПЗ та БД становила 3,79% від загального обсягу капітальних інвестицій, тоді як в Україні цей показник був лише 0,76% [82].

Таким чином можна визначити, що в Україні рівень розвитку цифрового промислового виробництва максимально низький; практично відсутня питома вага високотехнологічної промисловості у структурі економіки, яка визначає саме конкурентні переваги держави та рівень національної безпеки, а також рівень добробуту громадян.

Необхідно нагадати, що неоіндустріалізацію слід розглядати як поступовий етап еволюційного розвитку економічної системи, тому передбачається, що формування системи сучасних інститутів розвитку, завдяки яким створюються умови для реалізації нової промислової політики, має багатоступеневий характер: від створення передумов для функціонування конкретного інституту до включення його в механізм реалізації сукупності

інструментів економічної політики, завдяки яким будується каркас цифрової трансформації.

Поява та розвиток мережі Інтернет на першому етапі вплинула на посилення ефекту масштабу виробничих процесів, що супроводжувалося зростанням економічних показників при розширенні бізнесу за допомогою нових технологій, а на другому етапі почав розвиватися вже інтернет-бізнес у всій сукупності господарських процесів. Слід зазначити, що ця тенденція показала найбільшу ефективність здебільшого у сфері інтернет-торгівлі, збільшивши потенційні джерела реалізації підприємницьких здібностей та ілюструючи позавлення споживчого попиту за рахунок пропозиції нових форм продажів.

Подальший розвиток глобальної економіки в індустріальній сфері в період після 2009 р. призвів до формування змістовного аспекту і більш чіткого закріплення в термінології сукупності економічних категорій, що розкривають контекстно механізм реалізації виробничих процесів, які формуються під впливом тенденцій цифровізації: третя промислова революція; четверта промислова революція; Індустрія 4.0; хмарні технології; процедура реалізації процесного менеджменту в інтернет-технологіях; інтернет речей; хмарні технології, що є частиною неоіндустріалізації, а саме: неоіндустріалізація, що передбачає як використання передових виробництв, так і переосмислення свідомості людини, що формує цифрову економіку за допомогою прийняття рішень, інтелектуальних рішень, інтелектуальних рішень, інтелектуальних технологій, інтелектуальних технологій, інтелектуальних технологій, інтелектуальних технологій, інтелектуальних технологій, інтелектуальних технологій [89, 207]. Саме неоіндустріалізація передбачає як використання передових виробництв і технологічних рішень, так і переосмислення свідомості людини, яка формує цифрову економіку за допомогою прийнятих рішень та інтелектуальних розробок.

Коректне тлумачення економічної категорії, яка розкриває ключові системні елементи неоіндустріалізації, є необхідною умовою для її

ефективної інтеграції в механізм сучасної промислової політики. Це, своєю чергою, дозволяє більш точно визначити стратегічні орієнтири й зміст трансформацій у промисловому секторі. У змістовно-контекстуальному вимірі слід наголосити, що орієнтація на формування нового етапу індустріального суспільства в межах національної економіки, де провідна роль відводиться саме неоіндустріалізації, потребує урахування досягнень світового науково-технічного прогресу в поєднанні з конкретно-історичними та соціально-економічними особливостями розвитку України. Однією з ключових проблем у цьому контексті є наявне технологічне відставання, що проявляється у недостатньому рівні розробки та впровадження новітніх технологій у господарську практику. Це об'єктивно віддаляє вітчизняну економіку від рівня розвинених країн і знижує її інтеграцію у глобальний інноваційний простір. Відтак, формування та реалізація державної економічної політики, спрямованої на досягнення стратегічних цілей цифрової економіки, має базуватись на гармонізації з провідними міжнародними тенденціями економічного розвитку. У цьому зв'язку вітчизняна промисловість потребує потужного імпульсу у вигляді чітко структурованої змістовної концепції цифрової трансформації, яка би відповідала як глобальним викликам, так і внутрішнім особливостям національного господарства. [90, 91].

Таким чином, цифровізація національної промисловості характеризується суперечливими процесами, пов'язаними як із посиленням комунікаційно-інформаційної складової, так і структурно низькими масштабами - близько 51% за різними оцінками, що зумовлює необхідність вивчення процесів неоіндустріалізації з позицій контекстно-змістовного підходу та її специфіки на сучасному етапі, базові компоненти якого включатимуть три елементи [96]:

- по-перше, використання ринкового механізму реалізації потенціалу економічно конкурентоспроможних господарських суб'єктів у промисловості;

- по-друге, постійне поглиблення контекстного змісту змін, що відбуваються в економічній системі, за рахунок використання потенціалу науково-освітньої системи;

- по-третє, виявлення позитивного досвіду функціонування в рамках господарських одиниць з метою побудови на макрорівні системи інститутів розвитку.

Актуальність зазначених проблем національної промисловості очевидна. Це є вагомим аргументом на користь ідеї адаптації промислової політики матричного типу до умов України. Але, як зазначалося, важливо зазначити та врахувати специфіку цих умов. Для оцінки впливу інструментів промислової політики на реалізацію стратегії неоіндустріалізації доцільним є аналіз використання сучасних інформаційних технологій у промисловому секторі. Для проведення аналізу розглянемо загальну тенденцію, в якій питомій вазі організації використовують інформаційні та комунікаційні технології, а також зазначимо найістотніші проблеми.

1. У порівнянні з багатьма іншими країнами, Україна стикається з більшою проблемою, що пов'язана з переходом до наукомісткого передового виробництва. Інновації в промисловості мають постійну негативну динаміку, і вони вже досягли критичних параметрів для сталого розвитку економіки, національної безпеки та конкурентоспроможності. Це напряду пов'язано з тим, що у період ринкових трансформацій (90-ті роки) країни домінували тенденції різкого падіння масштабів промислових інновацій. Зазначені тенденції зберегли свою динаміку і в подальші роки [95]. Статистичні дані свідчать про те, що технологічне відставання України - як у сфері впроваджених виробничих технологій, так і за номенклатурою виробленої продукції - має затяжний характер і оцінюється в межах кількох десятиліть. Наслідком цього є досягнення критично високого рівня стратегічних ризиків, пов'язаних із зростаючою технологічною залежністю від іноземних виробників. Водночас низка обмежень як макроекономічного, так і мікроекономічного характеру стримує реалізацію системних і комплексних

інноваційних процесів, які є ключовими для формування й підтримання сталих конкурентних переваг національного виробника в умовах глобалізованої економіки [72].

Згідно з даними Державної служби статистики України, упродовж 2000–2020 років, тобто вже після завершення основного етапу деіндустріалізації, спостерігалось подальше скорочення частки промислових підприємств, що впроваджували інновації. Так, якщо у 2000 році цей показник становив 14,8%, то у 2011 році він знизився до 12,8%. За той же період кількість освоєних інноваційних видів продукції зменшилася у 4,7 раза, а частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої - у 1,8 раза, досягнувши рівня 3,8% [107]. Втім, у 2020 році зафіксовано певне відновлення: частка підприємств, що впроваджують інновації та цифрові технології у виробничі процеси, знову сягнула рівня 2000 року (додаток Г). Однак, незважаючи на це, негативна динаміка інноваційної активності продовжувала проявлятися: упродовж 2016–2020 років кількість інноваційно активних підприємств скоротилася майже вчетверо (додаток Д).

2. Україна наразі не володіє достатнім науково-технічним потенціалом для реалізації масштабних та диверсифікованих інноваційних проєктів. Це є наслідком руйнівних процесів у системі «освіта – наука – виробництво», що відбулися у період трансформаційних 1990-х років XX століття. Незважаючи на більш стабільні умови в сучасний період, ситуація не демонструє суттєвого покращення, зокрема через недостатнє фінансування та неефективну координацію між окремими секторами науково-технічного комплексу та їх учасниками. У сучасному глобальному контексті, де домінують політичні пріоритети і бізнес-інтереси, а знання й інтелектуальний потенціал часто недооцінюються, а також після тривалого дефіциту державної підтримки, не слід очікувати значних проривних розробок у сфері науки і освіти, що охоплюють широкий спектр революційних технологій і продуктів. Водночас, у рамках стратегії просування до передового виробництва, актуальним є завдання вдосконалення існуючих технологій і

продукції, які вже використовуються у виробництві та мають стабільний або зростаючий ринок збуту. Це вимагає зосередження зусиль на тих галузях діяльності, де вітчизняний товаровиробник володіє конкурентними перевагами - як природними, так і штучно створеними - які потребують подальшого зміцнення та розвитку через впровадження цілеспрямованих технологічних та інноваційних рішень.

Слід зазначити, що збільшення використання різних інструментів інформаційних і комунікаційних технологій передбачає найактивніше інформування про наявні джерела, програми, пільги для підприємств промисловості, що мають інноваційний потенціал, через різні комунікаційні канали. Крім того, включеність у цифрову економіку промислового сектору, зокрема й української економіки, загалом може бути проілюстрована рівнем використання програмного забезпечення в різних сферах.

За даними Державної служби статистики України, у період 2010-2023 років кількість організацій, що виконують наукові дослідження та розробки, зменшилася на 19%, кількість науковців зменшилася на 67,9% (додаток Ж), а частка обсягів виконаних НДР у ВВП знизилася до 0,79%, тобто майже в півтора рази [107]. За цей період, у загальній сумі витрат підприємств на інноваційну діяльність частка витрат на дослідження та розробки скоротилася та становила 7,5% (проти 15,1 у 2000 р.), а основна їх частка прямувала на придбання готових машин та обладнання (73,2%). Кошти державного бюджету склали лише 1% загальних обсягів фінансування інноваційної діяльності (додаток И) [107].

3. Крім того, існує значна структурна трансформація промисловості, яка характерна для України, зокрема у відносинах між високотехнологічними та матеріально-сировинними секторами. Це має значний вплив на продуктивність промисловості та позиції України в міжнародному поділі праці. За даними Світового Банку, питома вага високотехнологічної продукції в загальному обсязі експорту промислової продукції України становила у 2021 р. 2% (для порівняння: Філіппіни – 68, Сінгапур – 50, Малайзія – 45,

Китай –28, Франція – 25, Великобританія – 21, Великобританія – 21, 17, Гонконг – 16, Німеччина – 15, Чехія – 15, Канада – 14, Бразилія – 11) [111].

Світовий досвід показує, що державна політика [211], яка створює стимули, які в принципі відсутні в ринковій структурі, може подолати такі фундаментальні структурні диспропорції. Великі вертикально інтегровані структури є її об'єктом і інструментом. Ці структури охоплюють основні етапи інноваційного циклу наукомістких виробництв стратегічного значення, таких як ракетно-космічна, літако- та кораблебудування, приладобудування та інші галузі в Україні. Ці структури також здатні вбудовуватися в сучасну систему міжнародного поділу праці. Враховуючи особливу роль цих виробництв у забезпеченні національної безпеки та глобальної конкурентоспроможності України, доцільно витримувати насамперед об'єктну (а не секторальну) вибірковість промислової політики, включивши зазначені інтегровані структури (за безпосередньої участі держави) в об'єктну вертикаль.

З одного боку, неоіндустріалізація демонструє активізацію в галузі використання нових інформаційних і комунікаційних технологій [212], а з іншого боку, як і раніше, потребує уточнення потенціал стосовно промислової політики, що актуалізує спрямованість досліджень на контекстно-змістовний аспект: неоіндустріалізацію необхідно аналізувати структурно з позицій реалізації процесу в окремих галузях, в окремих системах (мікро; мезо; макро), з позицій прояву процесу в оцінках суспільства, соціуму тощо. Відповідно, аналіз контекстного змісту неоіндустріалізації з позицій процесів, що відбуваються в промисловості, має враховувати нерівномірність і неоднозначність реалізованої політики на мезорівні [70].

Також вважаємо за доцільне розглянути різновиди моделей соціально-економічного розвитку окремих регіонів і країн [67]. Розмаїття та варіативність у соціально-економічному розвитку різних регіонів та країн у контексті глобального економічного циклу підкреслює, що світова економіка

не може бути зведена до єдиного стандарту. Це підтверджують різні напрямки соціально-економічного розвитку країн Південно-Східної Азії та Латинської Америки, де шляхи індустріалізації розвивалися неоднаково. Зокрема, в нових індустріальних країнах Південно-Східної Азії за останні 40 років спостерігалось стрімке зростання обробної промисловості [72, 73, 169], в той час як на Заході вона зменшувалася. Проте, у нових індустріальних країнах Азії першої хвилі (Гонконгу, Південній Кореї, Сінгапурі, Тайвані) з певною затримкою також проявилася тенденція до зменшення секторів обробної промисловості [112].

Так, слід зазначити, що у Південній Кореї, яка є однією з найбільш розвинутих країн серед першого покоління індустріальних країн – покоління «тигрів» - пік зайнятості в обробній промисловості було досягнуто у 1989 році (27,8 %), тоді як найвища частка саме обробної промисловості в ВВП була зафіксована у 2011 році (30,7%) при 16,74% зайнятих у цій сфері, що демонструє високу продуктивність корейської індустрії [41, с. 35]. Водночас, спостерігається загальний тренд до зменшення кількості зайнятих у нових індустріальних країнах першого покоління, але з одночасним зростанням частки обробної промисловості у ВВП, що вказує на підвищення продуктивності праці в цьому секторі економіки. З цього можна зробити висновок, що незважаючи на зменшення загальної кількості працівників в обробній промисловості, частка нових індустріальних країн у світовому виробництві доданої вартості зростає. Так, якщо у 1970-х роках вона складала 0,73 %, то до 2013 року вона збільшилася до 6,17 %, тобто виросла приблизно в 8,5 разів [41, с. 39].

У країнах Латинської Америки ситуація відрізняється через процеси деіндустріалізації, що є результатом впливу різноманітних чинників, асоційованих з інструментарієм неоліберальної політики макроекономічного управління, рекомендованими країнам на шляху розвитку. У 1990-х роках це включало:

- 1) лібералізацію міжнародної торгівлі, що призвело до закриття численних локальних промислових компаній через нездатність конкурувати;
- 2) високий банківський відсоток, спрямований на боротьбу з інфляцією, який водночас перешкоджає доступу до інвестиційних ресурсів, критично важливих для виробничої діяльності;
- 3) утримання завищеного курсу обміну валют як засобу проти інфляції, що одночасно сприяє імпорту, зокрема товарів з Китаю, та гальмує експорт, підриваючи конкурентоспроможність промислової продукції.

Зрештою, за останні 30 років у ведучих країнах Латинської Америки майже не відбулися зміни у створенні доданої вартості. В таких державах, як Аргентина, Бразилія, Мексика, питома вага обробної промисловості в світовій доданій вартості навіть знизилася у 2013 році порівняно з 1980 роком: з 0,86 % до 0,67 % в Аргентині, з 2,67 % до 1,64 % в Бразилії, з 2,06 % до 1,72 % в Мексиці. У Чилі цей показник залишився майже незмінним: у 1980 році - 0,2%, а в 2013 році - 0,22 % [41, с. 39]. Можна підтримати позицію дослідників, які аргументують, що процес деіндустріалізації в країнах Латинської Америки є наслідком неоліберальних реформ, які спричинили скорочення обробних галузей промисловості та одночасно стимулювали посилення аграрно-сировинного спрямування економіки. Усвідомлення цього негативного тренду деіндустріалізації з боку політичних еліт низки країн регіону, зокрема Бразилії, стало імпульсом до пошуку альтернативних стратегій та механізмів протидії подальшому занепаду промислового сектору.

Посилення ролі держави та активна промислова стратегія у поєднанні з підтримкою низького обмінного курсу національної валюти стали основою економічної політики Бразилії, яка реалізовувалася протягом останніх 15 років [118]. Зусилля, спрямовані на протидію деіндустріалізації через збільшення інвестицій у валовий внутрішній продукт і фінансування масштабних інфраструктурних проектів, були закладені у програми розвитку, ініційовані за президентства Луїса Лули («Програма прискореного зростання») та Ділми Руссефф («План великої Бразилії»). Проте ці ініціативи

не досягли запланованих результатів. Основною причиною «застою реформ» вважається консервативна позиція значної частини суспільства, яка не готова поступатися власними доходами та рівнем життя задля підвищення норми нагромадження ВВП. Зокрема, більшість заможних верств населення вважає, що боротьба з бідністю та підвищення якості освіти мають залишатися виключно сферою державного фінансування. Водночас масові верстви малозабезпеченого населення, що становлять близько половини населення країни, характеризуються низьким рівнем кваліфікації та психологічною неготовністю до праці у сучасних високотехнологічних галузях [41, с. 35].

Отже, досвід країн Латинської Америки у протидії деіндустріалізації свідчить, що активна промислова політика не гарантує автоматичного подолання негативних тенденцій у промисловому секторі. Зусилля з подолання деіндустріалізації стикаються з суттєвими перешкодами, пов'язаними як із застарілою індустріальною спадщиною національної економіки, так і з консервативною соціальною структурою, що не бере активної участі в інноваційному розвитку промислового сегмента. Така соціальна структура підтримує макроекономічну політику, зорієнтовану на збереження фінансової стабільності через неоліберальні заходи, які, переважно, вигідні експортерам сировини та великому аграрному бізнесу. Подібні обмеження у реалізації активної промислової політики характерні і для України [136]. Тому заклики політиків і науковців до зупинення деіндустріалізації в Україні шляхом активізації промислової політики можуть бути ефективними лише за наявності двох ключових умов. По-перше, такі заходи мають базуватися на підвищенні продуктивності індустрії як результаті цілеспрямованих ініціатив креативного шару підприємців у реальному секторі економіки. По-друге, ефективність промислової політики потребує комплексної підтримки з боку державної політики у сферах виробництва, науки та освіти. Таким чином, аналізуючи способи подолання проблем деіндустріалізації у країнах Південно-Східної Азії та Латинської Америки, можемо зазначити, що цей процес включає в себе ряд викликів,

пов'язаних як з макроекономічною, так і з соціальною політикою, вирішення яких потребує застосування нових стратегій та заходів.

Ця тенденція передбачає комплексне вивчення системи інститутів розвитку, що концептуально дає змогу виявляти потенційні джерела зростання та інструменти, які сприяють максимальною мірою створенню умов для їх позитивного впливу на економічних суб'єктів. Досягнення і максимальне залучення в процеси модернізації інноваційних чинників економічного зростання необхідно, на наш погляд, здійснювати за рахунок «інститутів розвитку» - «організацій і структур, створених для нівелювання впливу «провалів ринку», що мають довгострокові цілі функціонування» [136].

Таким чином, одним із структурних завдань здійснення перетворень у рамках неоіндустріалізації має стати політика формування неоіндустріальних комплексів, які враховують специфіку території, що дає змогу комплексніше реалізувати контекстно-змістовний аспект цього процесу у цифровій трансформації.

3.3. Промислова політика в Україні в контексті впровадження нової індустріалізації

Кожна держава, що досягла успіху в перетворенні своєї економіки, впроваджувала активну промислову політику. Щоб змінити структуру економіки та зменшити залежність від експорту сировини та імпорту енергоресурсів, таку стратегію потрібно реалізувати і в нашій державі.

Проте, щоб перейти до аналізу промислової політики яку необхідно проводити в Україні слід розглянути саме поняття «промислова політика».

Промислова політика є інструментом реалізації національних інтересів у сфері промислового виробництва, яке охоплює видобуток, транспортування, виготовлення та обробку матеріальних благ [74]. Особлива увага приділяється саме виробництву матеріальних благ, оскільки сучасні

технології, які служать його основою, забезпечують створення нових високоякісних і високооплачуваних робочих місць. Крім того, промислове виробництво стає двигуном інновацій та структурних змін в економіці, а також відіграє ключову роль у забезпеченні національної конкурентоспроможності та економічної безпеки.

Слід зауважити, що для традиційної промислової політики характерний насамперед секторальний (вертикальний) підхід, тобто вона орієнтована на селективне стимулювання розвитку або підтримку окремих галузей (видів діяльності) з метою поліпшення приватних промислових та загальноекономічних показників (збільшення обсягів промислового виробництва, підвищення його рентабельності, зростання зайнятості, поліпшення торговельного виробництва) [127, 180]. Нова промислова політика уникає секторальних інтервенцій, що загрожують помилками у виборі «національних чемпіонів». Її головний акцент - комплекс горизонтальних (міжгалузевих) заходів щодо сприяння цілям економічного розвитку. Це свого роду «функціональні інтервенції», що сприяють інноваціям, структурним змінам та конкурентоспроможності у контексті відкритої економіки. Проте забезпечення ефективності таких дій передбачає їхню адаптацію до специфіки окремих галузей (видів діяльності), територій та бізнес-одиниць, що представляють вертикальну структуру економіки. І, крім того, нова промислова політика не виключає повністю вертикальних заходів, якщо без них не можна обійтися (наприклад, з міркувань національної безпеки). Промислова політика, що реалізує таке поєднання «горизонтальних» та «вертикальних» заходів, отримала назву матричної [129].

У країнах промислового авангарду політика матричного типу сьогодні широко застосовується як ефективний інструмент формування інноваційної моделі розвитку національних економік і процесу неоіндустріалізації на основі передових технологій. Як було зазначено раніше, основними цілями такої політики є створення сприятливих умов для збереження та розвитку

потужної, конкурентоспроможної і диверсифікованої виробничої бази, а також підтримка переходу виробничих секторів до підвищеної енергетичної та ресурсної ефективності.

Промислова політика включає комплекс державних заходів регулювання діяльності підприємств, що охоплюють управління процесом забезпечення ресурсами виробництва, організацію виробничих циклів, а також регулювання розподілу і збуту продукції на різних стадіях життєвого циклу підприємства і його продукції. Серед традиційних інструментів індустріальної політики виділяють [132]:

- політику протекціонізму, яка має на меті оберігати внутрішніх виробників від зовнішньої конкуренції на власному ринку;
- заохочення експортної діяльності;
- підтримку важливих секторів економіки (точок росту), а також підприємств і регіонів, які держава вважає найбільш перспективними, через субсидії та пільгове кредитування;
- використання державних замовлень для збільшення виробництва товарів і послуг, важливих для суспільства;
- виробництво продукції на державних підприємствах;
- часткове контролювання цін і тарифів;
- державне фінансування наукових досліджень та інші заходи.

На сьогодні сформувались кілька ключових методик втілення промислової політики, спрямованої на підтримку структурних перетворень у економіці. Окрім цього, у впровадженні промислової стратегії існують певні обмеження, які визначаються не лише внутрішнім прогресом держави, а й трендами, що диктуються світовою економікою. Стало зрозуміло, що можливості використання деяких найбільш відповідних для нашої країни методів впровадження промислової стратегії обмежуються глобалізацією світової економіки та характеристиками сучасного етапу технологічного розвитку [132]. Промислова політика часто розглядалася як комплексна економічна стратегія, в якій ключову роль відігравало централізоване

керування промисловістю. Вона включала фінансову підтримку підприємств через систему державних замовлень, державні інвестиції, субсидії та податкові пільги, передбачала захист внутрішнього ринку та встановлення митних тарифів, субсидування експорту, квотування, тарифне регулювання, відбір нових успішних підприємств та галузей тощо. Сучасну промислову стратегію часто називають «м'якою», оскільки держава почала менше втручатися в процеси прийняття економічних рішень, пов'язаних з регулюванням структури та обсягів виробництва [132, 133]. По суті, настала нова, друга фаза у впровадженні промислової стратегії. У нових умовах держава стала виходити з ланцюга: проектування - фінансування - виробництво - реалізація. Акцент у промисловій стратегії зміщується на збільшення конкурентоспроможності національної економіки на відкритому ринку. Таким чином, для сучасної промислової стратегії стало характерним застосування інституційних та непрямих фінансових інструментів регулювання.

Фокус переміщується на втілення ініціатив підтримки високотехнологічного сектору, включно з системою навчання спеціалістів, на розробку передових методів захисту, створення умов для полегшення процедур розповсюдження та застосування нововведень. Зміна пріоритетів у виконанні промислової стратегії викликана рядом причин.

По-перше, технологічні трансформації охоплюють не лише зростання частки високотехнологічної та складної продукції, а й значне розширення асортименту товарів. Водночас відбувається зміщення акценту від ринку продавця до ринку покупця, що вимагає більш ретельного врахування індивідуальних потреб споживачів у процесі виробництва. Така зміна призводить до загострення проблеми забезпечення гнучкості виробничих систем, які повинні швидко адаптуватися до мінливих ринкових вимог.

По-друге, глобалізація виробничих ресурсів стала одним із ключових факторів, що трансформують світову економіку. Мобільність робочої сили, технологій і сировинних ресурсів, а також формування глобального

енергетичного ринку ускладнюють контроль над розподілом виробничих ресурсів у рамках реалізації національних промислових стратегій [133]. У межах глобалізаційних процесів відбувається уніфікація стандартів, норм і механізмів регулювання, що призводить до поступового розмивання територіальних та національних кордонів, а також згладжування національних особливостей. Це зумовлює зростаючу роль міжнародних правових норм, які дедалі частіше визначають правила розвитку реального сектору економіки всередині країни. Внаслідок переваги міжнародних регуляторних актів над національними законодавчими нормами традиційна промислова політика, а також державне втручання у регулювання бізнес-середовища на внутрішніх ринках, стикаються зі значними ускладненнями.

Проте слід зауважити, що однією з ключових перешкод на шляху розвитку національної економіки є неадекватність інституційного середовища, яке визначає набір можливостей, що приносять найбільшу вигоду в конкретних історичних і соціально-економічних умовах країни. Це середовище може стимулювати розвиток навичок і знань, орієнтованих на отримання доходів через перерозподіл ресурсів (рентний дохід), або ж сприяти формуванню компетенцій, необхідних для інноваційного розвитку виробничої сфери. Сприйняття та інтерпретація цієї ситуації лідерами політичних і економічних інститутів визначає рівень інвестицій у сферу освіти, просвітницької діяльності, а також прикладних і фундаментальних наукових досліджень. [136]. Як свідчать наведені вище дані про фінансування інноваційного циклу в Україні, її інституційне середовище заохочує розвиток навичок та знань, сприятливих для зміцнення приватної сімейно-кланової економічної влади та отримання ренти, а не для інноваційного генерування доходів. У цьому сенсі неефективними продовжують залишатися формальні та неформальні ринкові норми, що регулюють права власності, конкуренцію, капіталізацію, оподаткування та ін. Тому при формуванні горизонталі матричної промислової політики масштабно має бути представлений

інституційний вектор, який має вирішальне значення для перспектив розвитку української промисловості.

Аналіз наданих статистичних даних свідчить про критичне скорочення питомої ваги високотехнологічних виробництв у національній економіці, що призводить до зниження попиту на вітчизняні науково-дослідні та прикладні розробки та створює суттєві перешкоди для трансферу передових технологій. Невідповідність чинних податкової та фінансово-кредитної систем потребам розвитку реального сектору сприяє відтоку капіталу та призводить до дефіциту фінансових ресурсів, що негативно позначається на інноваційній активності підприємств. Додатково, діяльність промислових суб'єктів ускладнюється через незбалансованість системи стандартизації та сертифікації продукції, а також недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури. Загалом, низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції, насиченість внутрішнього ринку імпортними товарами та послаблення державної підтримки промислового сектору суттєво погіршують стратегічні перспективи економічного розвитку країни.

Зважаючи на це, оптимальним курсом становлення нової моделі економічного розвитку в умовах цифрових трансформацій має стати саме неоіндустріалізація економіки України, яка передбачає розвиток передового виробництва на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності та входження українських промислових підприємств до нових глобальних ланцюжків створення вартості. Орієнтиром такого курсу має стати комплексна модернізація існуючого промислового капіталу [64], що супроводжується створенням нових робочих місць із сучасним конкурентоспроможним обладнанням і рівнем оплати праці. Необхідним є також збільшення питомої ваги технологій п'ятого та шостого технологічних укладів у виробничих процесах, забезпечення внутрішнього ринку високоякісною промисловою продукцією вітчизняного виробництва, а також активний розвиток експортного потенціалу та посилення позицій національних товаровиробників на міжнародних ринках. Варіант розвитку за

моделлю неоіндустріалізації передбачає комплексний підхід, що включає такі ключові аспекти [56]:

- активну і ефективну взаємодію та партнерство між державою, бізнесом і суспільством у процесі розробки та впровадження нової промислової політики, заснованої на принципах збалансування інтересів усіх сторін, максимальному використанні їхнього економічного та організаційного потенціалу, а також системній координації стратегічних цілей, планів і практичних заходів;

- максимально повне залучення підприємницької свободи, а також інвестиційної та інноваційної активності, що реалізуються у межах погоджених пріоритетів та стратегічних напрямів розвитку національної економіки;

- впровадження сучасних, доведено ефективними у міжнародній практиці, форм організації промислового виробництва та логістики - зокрема мережових структур, регіональних кластерів, інтегрованих ланцюгів доданої вартості, які сприяють оптимізації розподілу ресурсів, підвищенню гнучкості виробництва і конкурентоспроможності продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках;

- розвиток інноваційної інфраструктури, включно з науково-дослідними центрами, технологічними парками та інкубаторами, що стимулюють трансфер знань і сприяють прискоренню технологічних змін у промисловості;

- посилення ролі держави як координатора та каталізатора індустріальних трансформацій, що передбачає створення сприятливих правових, фінансових та організаційних умов для сталого розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Тимчасові висновки щодо ринкових перетворень у різних регіонах та країнах показують появу унікальних форм капіталізму, як у державах Центральної Європи, так і в пострадянських країнах. Ці економічні системи володіють набором властивостей, які не є типовими для розвинутих країн.

Для нових членів Європейського Союзу характерна модель залежного капіталізму, яка є історичною формою, відображаючою внутрішні протиріччя транснаціональних корпорацій, для яких різні аспекти виробництва та розподілу товарів є критично важливими для їхнього функціонування. Що стосується наслідків ринкових перетворень у країнах постсоціалістичного простору, то в більшості з них, включаючи Україну, закріпилася неефективна модель капіталізму кланово-олігархічного типу [121]. Цей тип капіталізму відрізняється декількома ключовими характеристиками. Зокрема, велику роль відіграють неформальні соціальні норми та правила, ніж офіційні закони. В такій моделі капіталізму притаманний особливий підхід до управління, з вираженою ієрархічною структурою. Третім аспектом є те, що фінансові основи кланів часто закладаються через привілеї під час приватизації державного майна та перерозподілу державних ресурсів. Четвертою особливістю є унікальна система управління цією моделлю капіталізму, де до найближчого оточення лідера входять особи, які є йому лояльними. П'ятим, і, можливо, найважливішим аспектом є формування специфічного типу держави, яка створює оптимальні умови для діяльності великих кланів. У процесі розвитку такої моделі можливе майже повне злиття влади та бізнесу, держави та власності, при цьому корупція та непотизм (протегування родичів, близьких людей, кумівство) перетворюються зі злочину на основні «виробничі відносини» [130]. Вважаємо за доцільне коротко охарактеризувати їх.

По-перше, це відсутність розуміння сутності радянської економіки, де існували елементи кланової структури суспільства.

По-друге, помилки, зроблені при визначенні стратегії реформ, та підпорядкування процесу реформ політичним амбіціям нової влади.

По-третє, недостатня спроможність держави у формуванні сучасного інституційного середовища призводить до збереження та подальшого укріплення неформальних інститутів у політичній та економічній сферах

суспільства, що негативно впливає на ефективність управління та розвиток національної економіки [66].

Основні шляхи та методи подолання проблеми неоіндустріалізації формуються в рамках розробки й впровадження матричної промислової політики європейського зразка. Ця політика базується на таких положеннях [115]:

- успіх промислової політики насамперед залежить від активності бізнесу, який відповідає за розвиток промислових продуктів, вдосконалення виробничих процесів та підвищення кваліфікації робітників. Це необхідно для збереження існуючих та відкриття нових ринків, пошуку додаткових можливостей зростання з урахуванням принципів корпоративної соціальної відповідальності та сталого розвитку;

- основним завданням державної промислової політики є створення сприятливого інституційного та економічного середовища для розвитку бізнесу в цілому через впровадження комплексу горизонтальних заходів, які сприяють інноваціям, структурним перетворенням та підвищенню конкурентоспроможності, при цьому уникаючи вибіркового втручання у окремі галузі чи виробництва;

- водночас, промислова політика не може обмежуватися лише загальними горизонтальними ініціативами, а повинна враховувати специфіку окремих галузей та секторів економіки. Це вимагає матричного підходу, який поєднує базисні горизонтальні заходи з галузевими (секторальними) додатками та інструментами.

Таким чином, реалізація матричної промислової політики дозволяє забезпечити комплексний і збалансований розвиток національної промисловості в умовах сучасних економічних викликів.

Виходячи з цього основними шляхами вирішення проблеми мають стати [108]:

1. створення сприятливих умов для розвитку промисловості та формування якісного інституційного середовища:

1.1. організація стратегічного співробітництва між урядом, бізнесом та суспільством при формуванні стратегічних орієнтирів розвитку промисловості. Однією з ключових форм співробітництва держави, бізнесу та суспільства у виборі напрямків розвитку промисловості має стати комунікативне індикативне планування. Його суть - перехід від управління «згори» до спільного ухвалення рішень за участю усіх зацікавлених сторін. Головна мета такого планування - виробити довгострокові орієнтири розвитку промисловості, що ґрунтуються на спільній національній згоді, та спрямувати зусилля бізнесу та суспільства на досягнення спільних цілей у цій сфері.

1.2. спрощення доступу до фінансових ресурсів. Для покращення умов доступу українських промислових підприємств до фінансових, а також і кредитних ринків, зокрема міжнародних, необхідно [110, 202]:

- удосконалити механізми розкриття інформації в Україні з урахуванням вимог міжнародних стандартів; зміни у сфері розкриття інформації мають бути спрямовані на: а) подальше розмежування вимог до розкриття інформації, що пред'являються до публічних та приватних товариств; б) забезпечення акціонерних товариств, а також їх акціонерів ефективними засобами правового примусу до виконання обов'язків щодо розкриття інформації, які одночасно є способами захисту прав акціонерів та акціонерних товариств;

- створити економічні умови для збільшення частки довгострокових інвестиційних кредитів у банківських активах;

- заснувати спеціалізований банк реконструкції та розвитку для надання кредитної підтримки промисловим підприємствам, які мають стратегічне значення для економіки України;

- вдосконалити систему гарантування банківських вкладів для формування стабільної ресурсної бази банків;

- впровадити заходи з розвитку венчурного фінансування малого та середнього бізнесу шляхом надання державних гарантій.

Для стимулювання підвищення ресурсної ефективності та конкурентоспроможності національної промисловості, враховуючи світові тенденції щодо впровадження принципів «зеленої» податкової системи та послідовної реалізації концепції сталого розвитку, доцільним є:

- подальше зниження податку на прибуток підприємств при посиленні оподаткування нерухомості, природних ресурсів та особливо – екологічних забруднень;
- введення пільг з податку на прибуток підприємств для стимулювання витрат на НДДКР як ключової умови інноваційного розвитку промисловості;
- вдосконалення системи податкової амортизації та запровадження інвестиційної податкової знижки;
- покращення спеціальних податкових режимів для підприємств малого та середнього бізнесу.

1.3. сприяння розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) у промисловості. Підтримка МСП – один із пріоритетів державної промислової політики (у тому числі в ЄС), оскільки МСП має значний інноваційний потенціал, високий рівень гнучкості, стимулює розвиток ініціативи та підприємницьких талантів. Для її подальшого посилення необхідно, по-перше, створити більш сприятливе регуляторне середовище. Для цього доцільно зосередити зусилля на систематичному моніторингу та вдосконаленні чинного законодавства, системному доопрацюванні та прийнятті вже внесених законопроектів (про саморегульовані організації, лобіювання, венчурної діяльності), розроблення нових законопроектів (про франчайзинг, бізнес-інкубаторів, гарантування кредитів, бірж об'єктів інтелектуальної власності). По-друге, слід надати державну організаційну та фінансову підтримку формуванню розгалуженої мережі інституційних утворень (технопарків, наукових установ) та індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, субконтрактації, розвитку дизайну, енерго-заощадження) та спеціалізованих фінансових інститутів

(гарантування та страхування кредитів МСП, спрощення доступу МСП до фінансових джерел).

1.4. підтримка розвитку системи професійної підготовки кадрів промисловості. Основні заходи щодо цього напрямку повинні охопити [110]:

- державне прогнозування потреби у професійних кадрах для промисловості;
- стратегічне планування та моніторинг ринку праці;
- удосконалення та фінансову підтримку системи професійної підготовки та працевлаштування випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів на виробництві;
- державне регулювання оплати праці в промисловості на основі запровадження галузевих та кваліфікаційних вимог та нормативів заробітної плати;
- вдосконалення нормативно-правової бази стимулювання припливу кадрів у промисловість, їх закріплення та подальшого професійного зростання.

1.5. організація моніторингу ефективності промислової політики передбачає: по-перше, систематичне оцінювання законодавства з позицій його впливу на розвиток промисловості та широке інформування про це суспільства; по-друге, – створення автоматизованої системи (ситуаційного центру) моніторингу розвитку промисловості, у тому числі у розрізі регіонів (областей) та галузей. Це дозволить відстежувати поточний стан промисловості з прогнозуванням розвитку ситуації на основі аналізу поточної інформації, моделювати наслідки прийнятих рішень та здійснювати управління в кризових ситуаціях.

2. сприяння інноваціям та розвитку передового виробництва в промисловості [113]:

2.1. формування кластерних науково-виробничих структур. Такі структури здатні забезпечити більш збалансоване та ефективне використання

природних ресурсів, інфраструктури, трудового, виробничого та наукового потенціалу даного регіону.

2.2. сприяння розробці та здійсненню «зелених» промислових технологій. Такі технології здатні принципово зменшити споживання матеріальних ресурсів та енергії на одиницю готової промислової продукції, послаблюючи тим самим критичну залежність української промисловості від закордонних постачальників матеріальних ресурсів та енергоносіїв, зменшуючи техногенне навантаження на довкілля та потенціал негативного впливу на відтворення робочої сили.

2.3. Вирішення проблеми еко-модернізації існуючого промислового виробництва передбачає реалізацію наступних заходів:

- поступовий перехід на міжнародні вимоги до рівня емісії забруднюючих речовин та стандарти екологічної безпеки технологічних процесів виготовлення промислової продукції;
- стимулювання ресурсо- та енергозбереження, впровадження екологічно безпечних та природовідновлювальних технологій, переорієнтації промислового виробництва на застосування поновлюваних ресурсів;
- запровадження нових та модернізація існуючих природо-охоронних фондів та поступове згортання екологічно шкідливих виробництв;
- збільшення частки альтернативних джерел енергії в енергетичному балансі промислових підприємств.

2.4. сприяння інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості та використанню можливостей, які відкриваються завдяки процесам глобалізації. Глобальні ланцюги створення вартості - це сучасна просторово-організаційна форма виробничо-розподільчих відносин, що об'єднує підприємства з різних країн. Входження національних товаровиробників до таких ланцюгів відкриває можливості для вдосконалення виробничих процесів і продукції на основі інновацій, адаптованих до міжнародних стандартів, а також забезпечує широкий доступ до світових ринків. Але, з іншого боку, такі ланцюжки утворюють нові торгові бар'єри для аутсайдерів.

Таким чином, глобальні ланцюжки створення вартості істотно впливають на структуру виробництва та ринків, створюючи одночасно як нові можливості, так і нові перешкоди для підвищення ефективності та конкурентоспроможності.

3. підтримка впровадження оновлених структурно-галузових цілей розвитку промисловості. У пріоритеті - досягнення консенсусу щодо перспектив розвитку тих галузей, які формують конкурентні переваги на міжнародних ринках, підвищення якості продукції та технологічних процесів, а також прискорення зростання у суміжних секторах економіки. Це [114]:

- високотехнологічні машинобудівні галузі, включаючи авіаційну та ракетно-космічну промисловість, суднобудування, сільськогосподарське, енергетичне та транспортне машинобудування, а також виробництво передового обладнання для добувної і металургійної промисловості, що є стратегічними секторами для інноваційного розвитку країни;

- приладобудування, яке охоплює створення сучасних високотехнологічних приладів та комплексних систем з широким спектром застосувань, зокрема у житлово-комунальному господарстві, охороні здоров'я, освіті та інших соціально значущих сферах;

- оборонно-промисловий комплекс, орієнтований на виробництво сучасних видів озброєння, військової техніки та інноваційних оборонних технологій, що забезпечують національну безпеку;

- виробництво екологічно чистих, безпечних та біологічно якісних харчових продуктів, що відповідають міжнародним стандартам та задовольняють зростаючий попит на здорове харчування;

- видобуток паливно-енергетичних ресурсів та розвиток інноваційних технологій їх комплексної переробки, що сприяють ефективнішому та екологічно відповідальному використанню природних ресурсів;

- виробництво електроенергії із застосуванням відновлюваних та нетрадиційних джерел, що сприяє диверсифікації енергетичного балансу та зменшенню екологічного навантаження;

- базові переробні галузі, зокрема металургія, хімічна промисловість і нафтохімія, які повинні модернізуватися та впроваджувати інновації для підвищення ефективності і зниження негативного впливу на довкілля.

Традиційні матеріально-сировинні галузі промисловості необхідно розвивати, однак при цьому слід ґрунтуватися на застосуванні новітніх техніко-технологічних рішень, які забезпечують економічну ефективність та екологічну безпеку, з урахуванням сучасних світових тенденцій та міжнародних стандартів. Особлива увага має приділятися підтримці інновацій, модернізації виробництва та формуванню стійких ланцюгів створення доданої вартості для підвищення конкурентоспроможності національної промисловості як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

У наш час національна економіка зіткнулася з найбільшим шоком у своїй історії через повномасштабну агресію з боку РФ, яка спричинила значні руйнування у всіх основних секторах економіки. Внаслідок цього, показники виробництва ключових видів продукції, зокрема тих, що є важливими для експорту України, впали до небачено низьких рівнів. Ситуацію погіршує блокада портів, що майже повністю зупинила багато аспектів міжнародної торгівлі [106]. Відновлення України після війни буде залежати від багатьох факторів, більшість з яких визначатимуть або нові можливості, або ж виклики, ризики та загрози для майбутнього. Основою для аналізу виробничого та промислового потенціалу має стати не лише ідентифікація потенційних показників та напрямків розвитку, але й розрізнення позитивних та негативних ефектів.

Тема повоєнної реконструкції України збуджує значний інтерес серед політиків та науковців як в Україні, так і за її межами. На Всесвітньому економічному форумі у Давосі, що відбувся у середині травня 2022 року, це питання було в центрі уваги. Європейський комісар з питань економіки П. Джентілоні представляв стратегії відновлення України на цьому форумі. Презентовано також було висновки досліджень, проведених Аналітичним центром економічної політики Університету Каліфорнії, США, щодо

реконструкції України після війни. Обговорення, які відбувалися на форумі в Давосі та за його межами, були натхненні історичним прикладом допомоги, наданої Сполученими Штатами Америки Європі після війни, відомої як «план Маршалла». З наближенням 75-річчя від дня історичної промови держсекретаря США Дж. Маршалла в Гарвардському університеті, де була оголошена Програма європейського повоєнного відновлення, розроблення концепції допомоги повоєнній Україні спонукало до відновлення дискусій щодо цього питання. Рівно 74 роки тому, 5 червня 1948 року, була оголошена програма допомоги повоєнній Європі на суму приблизно 12,4 млрд доларів [139].

Стан промисловості, масштаби її пошкоджень та збереження в цій сфері відіграватимуть ключову роль у швидкості та якості економічного відновлення України, а також у відновленні рівня зайнятості та доходів громадян. Важливо підкреслити, що аналіз відновлення промисловості має враховувати не тільки повернення до довоєнних рівнів виробництва. Цей процес має стати можливістю для створення нової, сучасної та розвиненої промисловості з урахуванням продуктових, структурних, технологічних та організаційних аспектів.

Слід нагадати що, на противагу розвинутим індустріальним країнам, в Україні протягом останніх тридцяти років не спостерігалось належної уваги з боку держави до розвитку внутрішньої промисловості. Замість використання державного підприємництва, яке довело свою високу ефективність протягом декількох десятиліть, українські реформи стали втіленням так званого «Вашингтонського консенсусу» - набору неоліберальних методів для переходу країн з перехідною економікою на ринкові принципи управління [139]. Їх застосування призвело до руйнівних наслідків для економік, що перебувають у стадії переходу. В Україні це призвело до глибокої деіндустріалізації та структурної деформації економіки, широкомасштабної бідності, безробіття, частих соціальних потрясінь, перетворило Україну на економічно та технологічно відсталу країну, ефективно беззахисну перед

зовнішньою військовою агресією, оскільки поряд з деіндустріалізацією стався фактичний занепад вітчизняного оборонно-промислового комплексу, залежність країни від імпорту критично важливих ресурсів з країни-агресора. Незважаючи на негативні наслідки, ця політика продовжується в Україні. Її основна ідея - дерегуляція та лібералізація економічних відносин, мінімізація участі держави в економіці. При цьому уряд ніколи серйозно не розглядав питання, як ці заходи можуть або навіть повинні змінити структуру економіки, підвищити її технологічний рівень і продуктивність, вирішити існуючі соціальні проблеми в суспільстві.

Військова агресія РФ проти України виявила серію глибоких проблем у національній економіці та системі оборони, що безпосередньо вплинули на здатність країни економічно та військово протистояти агресії. Зокрема [123, 206]:

- значна структурна та географічна нерівномірність у розподілі промислового потенціалу по країні, з його основною концентрацією у східних областях та деяких великих містах. Ця нерівномірність призвела до непропорційно великого зменшення економічної активності та доходів державного бюджету порівняно з площею територій, де розташовані виробничі потужності та де відбуваються активні бойові дії;

- критично низька диверсифікація виробництва, домінування у випуску обмеженого асортименту промислових та аграрних товарів проміжного споживання з низьким рівнем обробки. Негативний вплив на економіку від цього через воєнні дії аналогічний до наслідків надмірної географічної концентрації виробництва – гострі економічні та бюджетні втрати через зупинку або знищення виробничих потужностей, які фактично неможливо компенсувати;

- критична залежність виробництва та оборони від імпорту комплектуючих, монопольна залежність від країни-агресора та її союзників у постачанні паливно-енергетичних ресурсів, зокрема газу та нафтопродуктів,

на фоні закриття до війни більшості вітчизняних нафтопереробних заводів та знищення під час конфлікту окремих НПЗ;

- обмеженість та негнучкість деяких елементів транспортно-логістичної інфраструктури при експорті промислової та сільськогосподарської продукції та імпорті поставок;

- висока вразливість до руйнувань промислових, логістичних, комунальних об'єктів, житлових та соціальних будівель через їх проектування та зведення за стандартами мирного часу, що не передбачали можливість значних руйнувань від воєнних ударів. Це призводить до додаткових економічних втрат та значних витрат на відновлення зруйнованого при одночасному значному звуженні ресурсної бази для відновлення через війну;

- критична потреба країни у зовнішній воєнно-технічній підтримці союзників на тлі фактичного занепаду вітчизняного оборонно-промислового комплексу, недостатньої уваги держави до його реформування та модернізації, впровадження виробництва власних науково-технічних розробок високотехнологічного та високоточного озброєння, при одночасному існуванні та загостренні зовнішньої воєнної загрози протягом останніх десятиліть.

Для досягнення ефективного прогресу в розвитку промисловості важливо зосередитися на комплексному поєднанні структурних і базових елементів у економічній стратегії. Структурні аспекти сприяли швидкому зростанню цього сектору та виробничих галузей з високою продуктивністю, ставши ключовими для «вертикальних» інструментів промислової політики. Водночас, базові елементи були спрямовані на формування позитивного бізнес-середовища, зменшення монополізму, підтримку конкуренції, допомогу малому та середньому бізнесу, інвестиції в освіту, професійний розвиток, наукові дослідження, розробки та інфраструктуру, що відповідає «горизонтальним» методам промислової політики.

Враховуючи значну роль промисловості у стимулюванні інноваційного попиту, особлива увага до виробничої сфери є критичною для відновлення економіки у регіонах, що постраждали, де промисловість є ключовим сектором. Підтримка виробництв з високою доданою вартістю та розвиток технологічних ланцюгів у цій галузі є важливими. Створення зон пріоритетного розвитку, як-от індустріальні парки та виробничі кластери (текстиль, одяг, шкіряні вироби та інші), стає дедалі актуальнішим. Залучення партнерства між місцевою владою та бізнесом як основи для розробки інвестиційних моделей також визнано ключовим. Основні умови для успішної реалізації таких проектів включають вирішення правових питань, залучення інвесторів, забезпечення доступу до інфраструктури (зокрема, залізниць, електроенергії, водопостачання, газопостачання) та логістики.

Багато економічних істориків вважають, що цей «план» став фундаментом для відновлення континенту після завершення Другої світової війни. Вони аргументують, що «план Маршалла» слугував свого роду опорою для реконструкції західноєвропейської промисловості, зокрема в Німеччині. Таким чином, на їхню думку, він відігравав підтримуючу, але не ключову роль у процесі відновлення промисловості [139]. Наприклад, В. Абельсхауз з Університету Білефельда, ФРН, вважає, що вирішальну роль у відновленні Німеччини зіграла наявність збереженого основного капіталу в промисловості, який не був сильно пошкоджений під час війни, а також присутність кваліфікованого робочого потенціалу [139]. За його словами, продуктивність праці на німецьких підприємствах у 1948-1949 роках була вищою, ніж у 1938-1939 роках. Щодо наданих кредитів, то вони були спрямовані на придбання американських інвестиційних та споживчих товарів [139]. Одночасно, економічний історик Б. Ейхенгрін з Каліфорнійського університету [139] зазначає, що завдяки «плану Маршалла» вдалося перетворити німецьку воєнну економіку на індустріальну промислову систему, а в технологічно застарілих секторах стався інноваційний прорив.

Однією з ключових складових «плану Маршалла» було навчання фахівців у США для потреб модернізації підприємств Європи, включаючи Німеччину.

Для Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи ініціатива «план Маршалла» стала вираженою стратегією як інструмент. Сполучені Штати прагнули сприяти економічному відродженню в Європі та забезпеченню безпеки на зростаючих ринках. Західноєвропейські країни, особливо Західна Німеччина, мали амбіції стати ключовими учасниками глобальної економіки. Завдяки «плану Маршалла» було засновано Федеративну Республіку Німеччина, яка виросла до статусу значного гравця у світовій торгівлі. «Головною перевагою «плану Маршалла» є те, що він дозволив знову інтегрувати німецьку національну економіку в глобальну економічну систему», - зазначає В. Плюмпе, економічний історик з Франкфуртського університету. Без «плану Маршалла» відновлення країни було б неможливим, а «перетворення на економічно успішну націю було б відтерміноване» [139]. Отже, ключовою метою «плану Маршалла» для країн Західної Європи було сприяння економічному відновленню через модернізацію та оновлення їхніх економік, перетворюючи їх на сильних учасників світової економіки.

За словами Б. Ейхенгріна, важливим уроком для України від «плану Маршалла» є створення ефективної організаційної структури, яка б займалася розробкою та керуванням процесом відновлення економіки країни. У Сполучених Штатах для управління «планом Маршалла» було засновано незалежне агентство Economic Cooperation Administration (ECA), що працювало незалежно від бюрократії зовнішньополітичного та фінансового міністерств. Було укладено угоду про те, що представник цих міністерств не міг очолювати агентство та не піддавався політичному чи адміністративному впливу, виконуючи лише менеджерські обов'язки. Для цієї ролі було обрано П. Хоффмана [15], президента автомобільної компанії Studebaker. Таким чином, інституційна підтримка України має здійснюватися через подібне агентство, як підкреслює Б. Ейхенгрін [65, 139]. Таке агентство повинно бути

створене донорськими країнами та отримати схвалення від Міжнародного валютного фонду та Світового банку. Розробники «плану Маршалла» наголошували на необхідності, щоб країни, які отримують допомогу, надавали агентству детальні інвестиційні проекти та плани, встановлюючи критерії та вимоги для їх виконання.

Обговорення умов майбутньої підтримки може стати основою для глибоких академічних обговорень. Перш за все, постають питання: як «план Маршалла» зможе, з одного боку, сприяти вирішенню накопичених економічних проблем нашої країни, про які було згадано раніше, і з іншого боку, стимулювати швидкий технологічний розвиток, та перевести нашу країну на шлях стійкого зростання через використання передових технологій? Або ж міжнародні організації та інституційні інвестори будуть виходити з поточного становища України в глобальному розподілі праці, де вона є постачальником сировини на міжнародні ринки. В залежності від відповідей на ці питання потрібно формувати стратегію соціально-економічного розвитку України. Якщо основним завданням буде визначено розвиток як країни, орієнтованої на сировину, тоді ігноруватимуться вимоги, викликані новою фазою промислової революції, яка прийняла форму «цифрового капіталізму», та які визначають новий економічний цикл, заснований на основі V і VI технологічних укладів [139, с. 13].

Це свідчить про те, що в сучасному світі складається система посиленого розвитку передових технологій, яка базується на автоматизованих, роботизованих, екологічних та автономних виробництвах. Отже, ефективним методом вирішення викликів соціально-економічного прогресу є створення системи посиленого розвитку неоіндустріального характеру. Основним об'єктом, на який вона повинна бути спрямована, є загальний високотехнологічний національний промисловий капітал - державний та приватний [139, с. 14]. Кожен з цих видів капіталу повинен відігравати свою роль у національній економіці. Державний капітал має діяти там, де приватний капітал не може покрити соціальні витрати, які

фінансуються за рахунок платників податків та інших членів суспільства. Виходячи з різниці в соціально-економічних функціях державного та приватного капіталів у виробничому ланцюгу, можна стверджувати про об'єктивну потребу державного управління економічним зростанням національної економіки.

Замість того, аби бути частиною чужих міжгалузевих ланцюгів створення вартості, важливо розробляти власні, котрі можуть бути інтегровані у національні та транснаціональні корпорації [139, с. 14-15]. Підвищення доданої вартості передбачає зростання її ключових компонентів - зарплати, доходів державного бюджету та капітальних інвестицій. Це сприятиме збільшенню загального кінцевого попиту та його елементів - доходів працівників, держави та внутрішнього фонду акумуляції. Основою нової індустріалізації є автоматизовані, роботизовані, цифрові, енергоефективні та когнітивні технології, а також робочі місця [139, с. 15]. Саме створення цих високотехнологічних продуктів може стати фундаментом стратегії національного відродження країни через «план Маршалла» для України. Лише так ми зможемо подолати низькі рівні зростання ВВП та доходів населення, або іншими словами - периферійний капіталізм. Таким чином, для України «план Маршалла» є історичною можливістю за допомогою зовнішніх та внутрішніх інвестицій прискорити процес свого соціально-економічного розвитку.

Під час формування стратегії прогресу України в контексті втілення «плану Маршалла», критично важливо визначити майбутню структуру економіки країни на період 10-15 років вперед. Чи здатні ми відновити промислове виробництво, опираючись на новітні технології? В умовах зміненої геополітичної обстановки, інноваційна стратегія повинна бути націлена на створення ефективної національної інноваційної системи, яка зможе підтримати розвиток високотехнологічних секторів, сприяти інтеграції в глобальні ланцюги створення вартості та збільшення участі національного компоненту [139, с. 18].

Основною метою інвестиційної політики на короткий термін має стати економічний розвиток через підвищення рівня локалізації виробництва у різних секторах промисловості [213]. У середньо- та довгостроковій перспективі ключовим завданням має стати економічне зростання, засноване на впровадженні нових технологій. Основним критерієм ефективності інноваційної політики може слугувати збільшення обсягу та кількості українських компаній, що займаються високотехнологічним експортом [139, с. 19]. Таким чином, розробка моделі інноваційного процесу, який охоплює шлях від наукового дослідження до комерціалізації на ринку, стає пріоритетним завданням для інноваційної політики на середню та довгу перспективу. Залучення існуючих інституцій інноваційного розвитку до процесу, від розробки технологічних продуктів до їх продажу на ринку, є важливим. Україна зараз переживає ключові випробування. Враховуючи сучасні виклики, країна повинна знайти правильні рішення, які в корені лежать в економіці, зокрема в деіндустріалізації виробничої бази та орієнтації на сировинне виробництво. Подолання цієї залежності можливе через «план Маршалла» для України, де країна має стати не просто об'єктом, а активним учасником у виборі стратегії свого розвитку.

Наразі головна невирішена проблема «плану Маршалла» для України полягає в пошуку фінансових ресурсів для відновлення країни. Оцінки фінансових потреб можуть бути уточнені після завершення війни, проте, за експертними оцінками, вони можуть досягати 1 трлн доларів. За словами Голови Комісії ЄС Урсули фон дер Ляєн, «це дуже велика сума і невідомо, звідки вона має прийти» [139, с. 20]. ЄС не в змозі самостійно залучити такий обсяг коштів, тому потрібна підтримка США, міжнародних організацій та інших західних держав. Отже, необхідно шукати найкращі ідеї та фінансові можливості, які можуть бути реалізовані в конкретні кроки для відродження України.

Слід зазначити, що історія успішного післявоєнного відновлення деяких країн показує, що цей процес має базуватися на мобілізаційній моделі

розвитку, яка передбачає збільшення координаційної та підприємницької ролі держави у економіці, а також на детальному і комплексному плануванні та проектуванні збалансованого економічного, соціального та просторового розвитку. Це протистоїть подальшій дерегуляції в умовах зруйнованих ринків, яка в Україні до війни призвела до економічної та військової слабкості та відсталості. Післявоєнне відновлення не має обмежуватися поверненням до довоєнного стану економіки, а мусить бути спрямоване на її структурну трансформацію, неоіндустріалізацію та значне збільшення продуктивності [139, с. 21]. Таким чином, політика відновлення має базуватися на використанні структурних та основоположних факторів розвитку. Це передбачає як виділення державної підтримки секторальним пріоритетам, які стануть локомотивами зростання, так і розвиток освіти, інфраструктури та науково-дослідних розробок для створення власних інноваційних продуктів і технологій цивільного та військового призначення. Розвиток має бути спрямований на швидке надолуження відставання від розвинених країн. Враховуючи фактичне знищення вітчизняної науки та відсутність готових до впровадження власних інноваційних розробок, цей процес має ґрунтуватися на запозиченні зарубіжних технологій та організації ліцензійного виробництва. Паралельно має відбуватися розвиток вітчизняної науки та створення власних розробок, впровадження яких стане необхідним після завершення етапу наздоганяння та вичерпання потенціалу зростання за рахунок технологічних запозичень.

ВИСНОВКИ З РОЗДІЛУ 3

1. Найбільш фундаментальна економічна проблема України полягає у тому, що перехід до ринкової економіки не супроводжується розвитком промислового капіталізму, який в точному категоріальному сенсі означає економічну систему, що природно-історично виникає з товарно-ринкових

відносин на певному етапі їх розвитку, коли промисловий капітал стає ключовим елементом економічної системи.

2. Розрив між генетичною і структурною основами економічної системи України обумовлений тим, що первісні, товарні відносини не досягають у цій системі рівня основного економічного відношення капіталізму, тобто не досягають рівня промислового капіталу.

3. Вихід з цієї історичної скрути вимагає нової індустріалізації української економіки, яка в свою чергу об'єктивно потребує створення державно-капіталістичної моделі неоіндустріального розвитку. Така модель представляється єдиним варіантом для реалізації неоіндустріальної трансформації в Україні, оскільки стихійний капіталізм не в змозі впоратися з цим завданням.

4. У сучасній моделі державно-капіталістичного керованого розвитку динамічна взаємозалежність охоплює всі три ключові структурні рівні економіки - інституційний, технологічний і соціально-економічний. Це відбувається через свідоме і цілеспрямоване застосування об'єктивних економічних законів капіталізму, спрямованих на стимулювання розвитку продуктивних сил і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. В результаті формується послідовний історичний процес розвитку динамічної складової економічної системи, яка розкриває свій максимальний потенціал саме в умовах державного капіталізму з керованим розвитком, що дозволяє ефективно поєднувати державне регулювання з ринковими механізмами.

5. Україна наразі залишається поза глобальною історичною тенденцією переходу до панування державно-капіталістичної моделі керованого розвитку в сучасній економіці. Натомість їй нав'язується застаріла неоліберальна модель стихійної ринкової трансформації під виглядом дерегулювання, що вже давно втратила свою ефективність. Якщо країна не здійснить перехід до сучасної, керованої моделі розвитку, вона ризикує надовго залишитися серед найбільш відсталих держав периферійного капіталізму, втрачаючи

можливості для сталого економічного зростання та інтеграції у світову економіку.

6. Слід повною мірою враховувати, що об'єктивна необхідність неондустріалізації означає історичну необхідність зміни економічної моделі України. Здійснення неоіндустріалізації в рамках збереження колишньої економічної моделі практично нереальне та стає можливим лише на основі переходу економіки України до моделі керованого розвитку.

7. Розглядаючи важливість свідомого застосування державою економічних законів капіталізму в контексті державного управління неоіндустріальним розвитком, не можна ігнорувати закон циклічності розвитку капіталістичної економіки. При цьому треба в повній мірі враховувати, що, оскільки матеріальною основою промислового циклу є періодичне оновлення основного капіталу на все більш вдосконаленій технічній основі, механізм промислового циклу виступає як основна економічна форма реалізації технічного прогресу.

8. Досвід промислового перевороту в Англії демонструє, що для запуску циклічного оновлення основного капіталу спочатку потрібно було досягти певного рівня технологічного розвитку. Зношування першого покоління машин, заміщення їх новими або вдосконаленими версіями створює основу для циклічної кризи, яка неминуче настає, коли потенціал для подальшого розвитку на базі існуючих технологій вичерпується.

9. На відмінність від Англії XIX століття, де технологічне оновлення відбувалося стихійним шляхом, в Україні протягом більше тридцяти років ринкових реформ стихійне саморегулювання в сфері технологічного оновлення практично не спрацьовує. Тому для неоіндустріального оновлення виробничих потужностей Україні необхідна активна участь держави.

10. В Україні процес створення технологічних умов, необхідних для активації промислового циклу, затягнувся на десятиліття і досі не завершений. Циклічний механізм відновлення промислового капіталу не може бути інтегрованим у реальну економічну динаміку України через

надмірно розбалансовану структуру національної економіки та її технологічне відставання.

11. Оскільки в Україні циклічний розвиток не відбувається автоматично, об'єктивно потрібним є цілеспрямоване створення державою відповідних технологічних умов для започаткування промислового циклу та для подальшого свідомого використання державою циклічного механізму відновлення основного капіталу. Таке цілеспрямоване втілення циклічного механізму через державну промислову політику може стати важливою перевагою державно-капіталістичної моделі керованого розвитку.

ВИСНОВКИ

1. Альтернативний підхід до аналізу неоіндустріалізації пов'язаний із розглядом її як історично закономірного процесу розвитку продуктивних сил після завершення першої фази індустріалізації, тобто як другої фази індустріалізації, органічно пов'язаної з першою фазою. Якщо перша фаза має своїм результатом електрифікацію продуктивних сил суспільства, то для другої фази характерні комплексно автоматизовані, «цифрові» продуктивні сили.

2. Якщо перша промислова революція сформувала триланкову систему, що складалася з трьох ключових елементів - двигуна, передавального механізму та людини, - то сучасна промислова революція радикально змінює роль людини в цій структурі. Людина перестає бути просто складовою частиною виробничого процесу або навіть безпосереднім контролером, адже з'являється новий, четвертий елемент - автоматизована система управління. Цей новий елемент кардинально змінює технічний базис економіки.

3. Однією з найважливіших методологічних помилок при розробці планів повоєнного відновлення та розвитку національної економіки є розгляд України як постіндустріального суспільства. Проявом глибоко помилкового характеру такої теоретичної позиції виступає, зокрема, те, що у рамках постіндустріальної парадигми методологічно неможливо знайти релевантний науковий підхід до економічного аналізу процесу неоіндустріалізації та його перспектив в Україні.

4. Концепція четвертої промислової революції відкриває більш широкі методологічні можливості для дослідження процесу неоіндустріалізації порівняно з постіндустріальною парадигмою. Однак цю концепцію також не можна визнати повною мірою релевантною науковою основою аналізу неоіндустріалізації. Схема промислових революцій Клауса Шваба має досить довільний характер, і це не дозволяє розглядати її як суто наукову теорію.

5. У розробці та організації «безлюдних», автоматизованих та роботизованих виробництв полягає одна з найважливіших проблем економіки України, загостренню якої сприяє сучасна демографічна криза, що різко посилює дефіцит трудових ресурсів. Тому організацію повного неоіндустріального циклу «безлюдного» виробництва необхідно розглядати як найважливіший напрямок модернізації виробництва під час повоєнного відновлення економіки.

6. В Україні неоіндустріальна трансформація можлива лише як свідомо керований процес. Оскільки здійснення неоіндустріалізації в рамках збереження давно застарілої неоліберальної моделі стихійної ринкової трансформації, яка під виглядом неоліберального дерегулювання наполегливо нав'язується Україні, є практично неможливим, неоіндустріалізація об'єктивно потребує зміни економічної моделі України та переходу до моделі керованого розвитку.

7. Найбільш фундаментальна економічна проблема України полягає у тому, що перехід до ринкової економіки не супроводжується розвитком промислового капіталізму, який в точному науковому сенсі цієї категорії означає економічну систему, яка природно-історично виникає з товарно-ринкових відносин на певному етапі їх розвитку, коли промисловий капітал стає ключовим елементом економічної системи.

8. Розрив між генетичною і структурною основами економічної системи України обумовлений тим, що первісні, товарні відносини не досягають у цій системі рівня основного економічного відношення капіталізму, тобто не досягають рівня промислового капіталу. Вихід з цієї історичної скрути вимагає нової індустріалізації української економіки, яка в свою чергу об'єктивно потребує створення державно-капіталістичної моделі неоіндустріального розвитку, оскільки стихійний капіталізм не в змозі впоратися з цим завданням.

9. Розглядаючи важливість свідомого застосування державою економічних законів капіталізму для управління неоіндустріальним

розвитком, не можна ігнорувати закон циклічності розвитку капіталістичної економіки. При цьому треба в повній мірі враховувати, що, оскільки матеріальною основою промислового циклу є періодичне оновлення основного капіталу на все більш вдосконаленій технічній основі, механізм промислового циклу виступає як основна економічна форма реалізації технічного прогресу.

10. В Україні процес створення технологічних умов, необхідних для активації промислового циклу, затягнувся на десятиліття і досі не завершений. Циклічний механізм відновлення промислового капіталу не може бути інтегрованим у реальну економічну динаміку України не тільки через надмірно розбалансовану структуру національної економіки та її технологічне відставання, але й в силу багатолітнього панування в Україні неоліберальної моделі стихійного економічного розвитку, яка заважає переходу України до промислового капіталізму.

11. Оскільки в Україні циклічний розвиток не відбувається автоматично, об'єктивно потрібним є цілеспрямоване створення державою відповідних технологічних умов для започаткування промислового циклу та для подальшого свідомого використання державою циклічного механізму відновлення основного капіталу. Таке цілеспрямоване втілення циклічного механізму через державну промислову політику може стати важливою перевагою державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріальної трансформації.

12. На відмінність від постіндустріальної парадигми неоіндустріальний цільовий орієнтир дозволить Україні сформулювати такий образ майбутнього, який міг би стати стратегічною метою для повоєнного відновлення, тому що рух до такого нового образу майбутнього здатний вирішити головну проблему економіки України – проблему деіндустріалізації. Тому саме неоіндустріальний цільовий орієнтир має стати стратегічною основою програми післявоєнного відновлення економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aiginger, K. Industrial policy: A dying breed or a re-emerging phoenix? *Journal of Industry Competition and Trade*. 2007. Vol. 7. P. 297-323. <https://doi.org/10.1007/s10842-007-0025-7>
2. Arons S. Ukraine Reconstruction May Cost \$1.1 Trillion, EIB Head Says. URL: <https://surl.li/wlxgvk>
3. Aron R. The Industrial Society: Three Essays on Ideology and Development. New York: Frederick A. Praeger. 1967. Pp. 183. URL: <https://archive.org/details/industrialsociet0000aron/page/n7/mode/2up>
4. Aron R. 18 Lectures on Industrial Society. Trans, by M. K. Bottomore. Index. (The Nature of Human Society Series. Eds. Julian Pitt-Rivers and Ernest Gellner.) London: Weidenfeld & Nicolson. 1967. 253 pp. URL: <https://archive.org/details/18lecturesonindu0000aron/page/n7/mode/2up>
5. Cherif B., Hasanov F., Chami R. Sharp instrument: A Stab at identifying the causes of economic growth. *IMF Working Paper*. 2018. № 18. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/05/21/Sharp-Instrument-A-Stab-at-Identifying-the-Causes-of-Economic-Growth-45879>
6. Domar, Evsey D. «The ‘Burden of the Debt’ and the National Income». *The American Economic Review*. 1944. № 4. P. 798–827. URL: <http://surl.li/eyrov>
7. Dosi, G. Technical Change and Industrial Transformation: The Patterns of Industrial Dynamics. In: *Technical Change and Industrial Transformation*. Palgrave Macmillan, London. 1984. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-349-17521-5_3
8. Felipe, J., Kumar, U., Abdon, A., Bacare, M. (2012). Product complexity and economic development. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2012. Vol. 23. P. 36-68. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2011.08.003>

9. Easterly, W., Fischer, S. The Soviet economic Decline. *Word Bank Economic Review*. 1995. №3. P. 341-371. URL: <https://doi.org/10.1093/wber/9.3.341>
10. Ekstedt E., Lundin R., Soderholm A., Wirdenuis H.. Neo-Industrial Organising: Renewal by Action and Knowledge Formation in a Project-Intensive Economy. *London and New York: Routledge*. 1999. 240 pp. URL: <http://surl.li/expmt>
11. Etzioni A. The Reindustrialization of America. *Review of Policy Research*. 1980. Vol. 2, N. 4. P. 677-694. URL: <http://surl.li/evxjn>
12. Freeman R. What really ails Europe (and America): the doubling of the global workforce. *The Globalist*. 2010. № 5. URL: theglobalist.com/storyid.aspx?StoryId=4542
13. Galbraith, J. K. The affluent society. Boston, MA: Houghton Mifflin. 1958. 368 p.
14. Giret Boggino, AS.; Trentesaux, D.; Salido Gregorio, MÁ.; Garcia, E.; Adam, E. A holonic multi-agent methodology to design sustainable intelligent manufacturing control systems. *Journal of Cleaner Production*. 2017. № 167. P. 1370-1386. URL: <http://surl.li/fdhai>
15. Grossman, G., Helpman, E. Protection for sale. *American Economic Review*. 1994. Vol. 84. No. 4. P. 833-850.
16. Harrison, A., Rodriguez-Clare, A. Chapter - 63. Trade, foreign investment, and industrial policy for developing countries. *Handbook of development economics*. 2010. Vol. 5. P. 4039-4214. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-52944-2.00001-X>
17. Harrod R. F. An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*. 1939. Vol. 49. № 193. P. 14–33. URL: <http://surl.li/eyroi>.
18. Hidalgo, C., Hausmann, R. The building blocks of economic complexity. *PNAS*. 2009. Vol. 106. No. 26. P. 10570-10575. <https://doi.org/10.1073/pnas.0900943106>

19. Jänicke M., Jakob K. Die dritte industrielle Revolution. *Internationale Politik*. 2008. № 5. P. 32-40. URL: <https://internationalepolitik.de/de/die-dritte-industrielle-revolution> Journal. 2009. Vol. 1. Iss. 1. P. 1-29. <https://doi.org/10.1142/S1793812009000024>
20. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. London : Palgrave Macmillan, 1936. 476 p. URL: <http://surl.li/eypqj>.
21. Kornai J. From Socialism to Capitalism. Central European. Budapest and New York, University Press. 2008. 258 p. <https://doi.org/10.1515/9786155211515>
22. Lukacs G. History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics. Cambridge, Mass.: The MIT Press. 1923. 404 p. URL: https://monoskop.org/images/3/3b/Lukacs_Georg_History_and_Class_Consciousness_Studies_in_Marxist_Dialectics.pdf
23. Machlup F. Review of Full Recovery or Stagnation?, by A. H. Hansen. *Journal of the American Statistical Association*. 1939. № 34(205) P. 186–188. URL: <https://doi.org/10.2307/2279175>
24. Marshall A. Principles of Economics. Macmillan, London. 1920. 627 p. URL: <https://surl.lt/uaosuc>
25. Marx K. The Essentials of Marx; The Communist Manifesto, by Karl Marx and Frederick Engels; Wage-Labor and Capital; Value, Price and Profit, and Other Selections, by Karl Marx. *New York: Vanguard press*. 1926. P. 1818-1883.
26. Marx K. Capital: A critique of political economy. Volume 1, Part 1: The process of capitalist production. New York, NY: Cosimo. 1996.
27. Marx K. Das Kapital (F. Engels, Ed.). Regnery Publishing. 1996.
28. Matthews R. Review of Business Cycles and National Income.; Business Cycles.; Introduction to Business Cycles., by A. H. Hansen, D. Hamberg, & A. Achinstein. *The Economic Journal*. 1953. №63(250). P. 410–413. URL: <https://doi.org/10.2307/2227136>
29. North D. C. and R. P. Thomas, The Rise of the Western World: *A New Economic History*. 1973. 171 pp. ISBN: 0-521-29099-6. URL: <http://surl.li/exria>

30. Perez C. Technological Revolutions and Techno-Economic Paradigms. *Cambridge Journal of Economics*. 2010. No. 34 (1). P. 185–202. URL: <http://surl.li/exqqv>
31. Perez C. (1983) Structural Change and the Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System. *Futures*. 1983. №15. P. 357-375. DOI: /10.1016/0016-3287 (83)90050-2. URL: <http://surl.li/evxox>
32. Phelps E. S. Golden Rules of Economic Growth, Amsterdam / E. S. Phelps. New York: North-Holland, 1967. 188 p.
33. Phelps E. S. The Golden Rule of Accumulation: A Fable for Growthmen. *American Economic Review*. 1961. № 51. P. 638–643.
34. Phillips F., Linstone H. Key Ideas From a 25-year Collaboration at Technological Forecasting & Social Change. *Technological Forecasting and Social Change*. 2016. Vol. 105. P. 158-166. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2016.01.007>
35. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. 1990. № 2. P. 73-93. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-11336-1>
36. Porter M. Competitive Advantage. Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press. 1985. 557 p.
37. Rifkin J. The End of Work: The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era. *Harvard Journal of Law & Technology*. 1996. № 1. P. 231-236
38. Rifkin J. The Third Industrial Revolution: How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy, and the World. Palgrave Macmillan, London, 2011. № 2. P. 5-15
39. Robinson J. The Generalization of the General Theory in the Rate of Interest and Other Essays. London: Macmillan, 1952. 200 p.
40. Rodrik D. Institutions for high-quality growth: What they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*. 2000. Vol. 35. № 3. P. 3-31. <https://doi.org/10.1007/BF02699764>

41. Rodrik D. Industrial policy for the twenty-first century. *Harvard University*. 2004. 42 p. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.617544>
42. Rodrik, D. Normalizing industrial policy. *World Bank Working Paper*. 2008. № 3. P. 12-50. URL: <https://surl.li/pvxixs>
43. Romer P. Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94. October. P. 1002-1037.
44. Rostow W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. *The Economic History Review (Blackwell Publishing on behalf of the Economic History Society)*. 1959. Vol. 12, № 1. P. 1–16. URL: <http://surl.li/eyrqf>.
45. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credits, Interest, and the Business Cycle. *Journal of comparative research in anthropology and sociology*. 2008. P. 137-148. URL: <https://surli.cc/wwrewz>
46. Schumpeter, J.A. Capitalism, Socialism and Democracy. 1994. 460 p. URL: <https://surli.cc/iofslx>
47. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland : World Economic Forum, 2016. 172 p. URL: <http://surl.li/evwzj>
48. Smith A. (2005). The Wealth of Nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Oxford University Press. London. 540 p. URL: <https://surl.li/ltwggc>
49. Solow R. Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. February. P. 65-94.
50. Solow, Robert M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. vol. 70. № 1. p. 65–94. URL: <http://surl.li/eyrpk>.
51. Stiglitz J. Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability. *World Development*. 2000. Vol. 28. No. 6. p. 1075-1086.
52. Stiglitz J. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. NY : W. W. Norton & Company, 2012. 506 p.

53. Tacchella A., Cristelli M., Caldarelli G., Gabrielli A., Pietronero L. Economic complexity: Conceptual grounding of a new metrics for global competitiveness. *Journal of Economic Dynamics and Control*. 2013. Vol. 37. Iss. 8. P. 1683-1691. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2013.04.006>
54. Toffler A. Future Shock. New York : Random House. 1970. 580 p. URL: <https://surl.lu/hdlvvr>
55. Toffler A. The third wave. New York : Morrow. 1980. 552 p. URL: <https://surl.lu/nenqhj>
56. Ukraine: European Commission Presents Plans for the Union's Immediate Response to Address Ukraine's Financing Gap and the Longer-Term Reconstruction https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121
57. Veblen, T. (1992). The Theory of the Leisure Class (1st ed.). Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315135373>
58. Walter W. Rostow. The World Economy: History and Prospect. Austin: University of Texas Press. 1978. URL: https://archive.org/details/worldconomyhist0000rost_c9j9
59. Wiig A., Kolstad I. If diversification is good, why don't countries diversify more? The political economy of diversification in resource-rich countries. *Energy Policy*. 2012. Vol. 40. P. 196-203. URL: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.09.041>
60. Williamson O. E. Managerial Discretion and Business Behavior. *The American Economic Review*. 1963. №53(5). P. 1032–1057. URL: <http://www.jstor.org/stable/1812047>
61. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ : Юніверс. 2005. 688 с.
62. Артёмова Т.І. Відносини суспільного відтворення в Україні у контексті трансформації моделей державного управління. *Економічна теорія*. 2016. №3. С. 5-17
63. Артёмова Т.І. Інверсійний характер суспільних ринкових трансформацій. *Український соціум*. 2006. №4. С. 69-77

64. Артьомова Т.І. Політична економія як ціннісний оплот соціально-економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2015. №4. С. 62-70.
65. Артьомова Т.І. Інституційні пастки ринкової трансформації: уроки для України. *Економіка України*. 2011. № 12. С.36-45.
66. Артьомова Т.І. Методологія інституціоналізму в контексті теорії вартості. *Економіка і прогнозування*. 2003 № 3. С. 108-118.
67. Біленко Ю., Яремчук О. Експортоорієнтовані стратегії нових індустріальних країн. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2014. Т. 1, № 36. С. 23–34. URL: <http://surl.li/fzvbs>.
68. Білорус О. Г. Теорія безпечного економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 2. С. 79-82.
69. Білорус О.Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 9-10. С. 3-6. URL: <http://surl.li/exhle>
70. Бодров В.Г. Інформаційна економіка і публічне управління: теоретико-прикладні аспекти. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2016. № 2(15). С. 7–16.
71. Бондарець М. В. Еволюція концепцій неоіндустріалізації транзитивних країн. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 46-49. URL: <http://surl.li/exciq>
72. Борзенко О. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України. Кол. моногр. Київ, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». 2022. 264 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Glo-balizaciyni-procesy-u-svitoviy-economici.pdf>
73. Брензовик К.С., Ісак З.І. Нові індустріальні країни «третьої хвилі» у глобальній економіці. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 37. С. 18-24. URL: <http://surl.li/fzvvdq>
74. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. Т. 3. Час світу / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ : Основи, 1998. 636 с. URL: <https://surl.li/mqwsho>

75. Бужимська К. О. Теорія модернізації: виникнення, розвиток, сучасний стан. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*. 2017. № 2 (44). С. 216-226. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2008-2\(44\)-216-226](https://doi.org/10.26642/jen-2008-2(44)-216-226)
76. Бурлай Т. В. Ризики формування моделі асоціальної держави в Україні. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 92-98
77. Бурцева О.Є. Особливості формування соціально-орієнтованої економіки України, як стратегічного вектору розвитку держави. *Менеджер*. 2018. № 4. С. 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_4_18
78. Вишневський В.П. Цифрові технології та проблеми розвитку промисловості. *Економіка України*. 2022. № 1. С. 47-66. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.01.047>
79. Галушко К. Ю. Індустріальне суспільство. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Industrialne_suspilstvo*
80. Гальчинский А. С. За межами капіталізму. *Економіка України*, 2011. №9. С. 4-16
81. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти. К : Либідь. 2006. 312 с.
82. Геєць В. М. Досвід і уроки реформації – шанс для України. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 99-102.
83. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 7-22.
84. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України: Монографія [Текст] / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. Харків: Константа, 2006. 272 с.
85. Геєць В. М. Подолання квазіринку - шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 4-18.

86. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки. *Економіка України*. 2012. № 10. С. 4-23.
87. Геєць В. М. Соціалізація та соціальна якість життя як інструменти державної політики соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2020. № 10 (707). С. 3-18. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.10.003>
88. Геєць В. М., Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним). *Економіка України*. 2013. № 6. С. 4-19.
89. Геєць В. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 3-17.
90. Геєць В., Шинкарук, Л., Артёмова, Т. та ін. Структурні зміни та економічний розвиток України. Моногр. За ред. Л.В. Шинкарук. Київ, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». 2011. 696 с.
91. Геєць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі і можливості їх подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4-18.
92. Геєць В.М. Ендогенізація розвитку економіки у вимірі рівноправності відносин держави, бізнесу та суб'єктів голосування. *Економіка України*. 2018. № 7. С. 3-19.
93. Геєць В.М. Соціалізація та соціальні інновації у розвитку економіки. *Економічна теорія*. № 4. 2020. С. 5-24. URL: <https://doi.org/10.15407/etet2020.04.005>
94. Геєць В.М., Гриценко А.А. Соціально-класова динаміка: актуальний дискурс. *Економіка України*. 2018. № 8. С. 88-93.
95. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя (Runaway world. How globalization is reshaping our lives) / пер. з англ. Н. П. Поліщук. Київ : В-во «Альтерпрес», 2004. 102 с. URL: <http://surl.li/fdqvq>.

96. Гладич Г. Я. Економічний словник (німецько-український). Тернопіль : Екон. думка, 2004. 173 с. URL: http://library.wunu.edu.ua/files/EVD/econ_slovnyk_d_u.pdf
97. Гладка О. М., Карпович І. М., Сінчук А. М. Моделі економічної динаміки для фахівців з інформаційних технологій: Навчальний посібник. Рівне: РДГУ, 2019. 158 с. URL: <http://surl.li/eyrnw>
98. Глобальні трансформації: політика, економіка, культура (Global Transformations. Politics, Economics and Culture) / D. Held та ін. ; пер. з англ. Ю. Павленко. Київ : В-во "Наш формат", 2003. 579 с. URL: <http://surl.li/fdqwz>.
99. Гриценко А. А. Економічна теорія в сучасному світі. *Економіка України*. 2008. № 10. С. 40-54.
100. Гриценко А. А. Сучасна криза в контексті логіки соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 18-38.
101. Гриценко А. А. Цифровий розвиток. *Економічна теорія*. 2018. № 4. С. 5-20.
102. Гриценко А. А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія*. 2018. № 4. С.5-20.
103. Гриценко А. А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 2017. № 5. С. 39-57.
104. Гриценко А.А. Вплив реконструктивного розвитку на формування цифрових компетенцій та соціальну якість. *Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України* : монографічний збірник / за ред. акад. Гейця В.М., чл.-кор. Гриценка А.А.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2019. С. 306-326.
105. Данильян О.Г. Концепція модернізації як теоретична модель розвитку посттоталітарних країн. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Х. : Право, 2007. Вип. 13. С. 61-71. URL: <http://surl.li/exozq>

106. Дейнеко Л.Н., Кушніренко О.М., Ципліцька О.А. Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. *Економіка України*. 2022. 5: с. 3-25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.003>
107. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/arh_vtr_u.htm
108. Диба М. І., Гернего Ю. О. Виклики індустрії 4.0 у контексті її становлення на глобальному і національному рівнях. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 84-92.
109. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2010. 672 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/3.pdf>
110. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2010. 728 с. URL: <https://cutt.ly/g9MEY4S>
111. Енциклопедія історії України: Т. 9. Прил – С / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2012. 944 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>
112. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 4-20.
113. Жданова Л. Л. Промислова революція та індустріалізація: розвиток продуктивних сил та перетворення інститутів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 11. С. 8-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_11_4.
114. Жданова Л. Л. Теорія відтворення суспільного капіталу: марксизм і кейнсіанство. *Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть* : зб. матеріалів Всеукр. Круглого столу ; 25 квітня 2018 року. Київ: КНЕУ, 2018. С. 67-69.

115. Жданова Л. Л. Україна у світовій економіці: вимір вартісних показників розвитку. *Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери*: монографія / ред. С. М. Шкарлет, В. Г. Маргасова. Чернігів: ЧНТУ, 2017. с. 38-50.

116. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика : монографія. Одеса : Астропринт, 2014. 296 с.

117. Жданова Л.Л. Інституційні основи індустріалізації і нової індустріалізації. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*. Збірник наукових праць. Луцький НТУ. Випуск 15 (60). Луцьк, 2018. С. 62 – 71.

118. Задоя, А. «Нова індустріалізація» в стратегії випереджаючого переслідування.» *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип 27 (2012): 21-29. URL: <http://surl.li/exbsr>

119. Задоя, А. А. «Нова індустріалізація» в контексті стратегічних цілей України. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму* 1-1 (2012): 146-154. URL: <http://surl.li/exbrm>

120. Залознова Ю.С. Українська промисловість: сучасні виклики та проблеми розвитку. *Економіка України*. 2018. № 3. С. 49-68.

121. Збаразська Л. О. Неоіндустріалізація в Україні: концепт національної моделі. *Економіка промисловості*. 2016. № 3. С. 5-32. URL: <http://surl.li/exscr>

122. Зверяков М. І. Економічний розвиток в епоху становлення «цифрового капіталізму». *Економіка України*. 2020. № 8. С. 3-23.

123. Зверяков М. І. Національна економічна система: проблеми теорії. Одеса : Астропринт, 2012. 320 с.

124. Зверяков М. І. Соціально-економічна модель України: протиріччя і потенціал повоєнного розвитку. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 1 грудня 2023 р.)*.

Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 19-23.

125. Зверяков М. І. Структура національної економіки в умовах глобальних змін. *Економіка України*. 2024. № 12. С. 3-25. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001532350>

126. Зверяков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 10-31.

127. Зверяков М. І. Уроки ринкової трансформації в Україні. *Економіка України*. 2016. № 8. С. 7-25.

128. Зверяков М. І., Л. Л. Жданова, О. С. Шараг. Нова індустріалізація як модель економічного розвитку України : монографія. Одеса : Астропринт, 2017. 244 с.

129. Зверяков М. І., Грималюк А. В. Економічна теорія, державна політика і публічне управління. *Економіка України*. 2019. № 11-12. С. 3-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2019_11-12_3.

130. Зверяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання (частина І). *Економіка України*. 2017. №11. С. 3-16.

131. Зверяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання (частина ІІ). *Економіка України*. 2017. № 12. С. 3-12.

132. Зверяков М.І. Ліберальна ідея і модернізація економіки України. *Економіка України*. 2010. № 8. С. 3-21.

133. Зверяков М.І. Модель економічного розвитку в умовах глобалізації. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XX Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26-27 квітня 2023 р.). Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 47-48.

134. Зверяков М.І. Наукова спадщина А. К. Покритана у світлі сучасних проблем економічної теорії. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 84-92.
135. Зверяков М.І. Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект: монографія / М. І. Зверяков, Л. Л. Жданова, О. С. Шараг. Одеса: Астропринт, 2019. 204 с.
136. Зверяков М.І. Про зміну моделі економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 41-49.
137. Зверяков М.І. Промислова політика і механізм її реалізації. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 3-18.
138. Зверяков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. *Економіка України*. 2022. № 8. С. 3-19. URL: <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2022.08.003>
139. Зверяков М.І., Грималюк А. В. Одеська школа та сучасність. *Економічна теорія*. 2018, № 2. С. 5-21.
140. Зверяков М.І., Грималюк А.В. Методологічні основи теоретичного аналізу публічного управління та адміністрування. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. № 5-6 (294-295), 2022. с.105-112
141. Зверяков М.І., Грималюк А.В. Теоретичні основи політико-економічного аналізу публічного управління та адміністрування. *Економічна теорія*. 2022. № 2. с. 17-25
142. Зверяков, М.І. Концепція соціального ринкового господарства в повоєнному відновленні України. *Економіка України*. 2023. № 3. С. 3 – 23.
143. Індустрія 4.0: напрямки залучення інвестицій з урахуванням інтересів вітчизняних виробників / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, В.І. Ляшенко, Ю.М. Харазішвілі, І.Ю. Підоричева, А.А. Мадих, О.О. Охтень, А.Ф. Дасів, О.М. Міночкина. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 189-216. URL: <http://surl.li/fdgxg>

144. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242с. ISBN 978-966-518-580-2. URL: <http://surl.li/eyqbd>

145. Кальницький Е. А. Концепція постіндустріального суспільства Деніела Белла як підґрунтя формування концепцій інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія* : зб. наук. пр. Харків, 2013. № 5. С. 137-142. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7873>

146. Капустіна Н. Б. Мережеве суспільство: введення в концептуальні основи теорії М. Кастельса. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 трав. 2020 р.* Одеса, вид-во «Гельветика», 2020. С. 21–24. URL: <https://hdl.handle.net/11300/12680>.

147. Качур А. В., Пронькіна І. В. Структурні зрушення в економіці під впливом четвертої промислової революції. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 3 (14). С. 173-178.

148. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 101-117.

149. Кіндзерський Ю.В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*, 2017, №11. с. 48-72.

150. Кіндзерський Ю.В. Інклюзивна індустріалізація для сталого розвитку: до засад теорії та політики формування. *Економіка України*, 2021. № 5. с. 3-39.

151. Кіндзерський Я. Політика інклюзивної та сталої індустріалізації в Україні: виклики та пріоритети реалізації. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. С. 105–117. URL: <http://dx.doi.org/10.35774/econa2020.01.01.105>

152. Кіро О. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці. *Вісник соціально-економічних досліджень. ОДЕУ*. 2010. № 38. С. 72–83. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147035970.pdf>
153. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. з англ. О. Васильєва. 2-ге вид. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm>
154. Кундєєва Г. О., Решетник Н. І., Хусаїнов Р. В. Людський капітал в контексті інноваційного розвитку економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 24. С. 38-40. URL: <http://surl.li/fdhib>
155. Кушніренко, О., Н. Гахович, і Л. Венгер. Стратегічні сценарії промислового розвитку України та можливості реалізації в умовах невизначеності. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2022, № 3. URL: [doi:10.56197/2786-5827/2022-3-2](https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-3-2).
156. Ліст Ф. «Національна система політичної економії, міжнародної торгівлі, торгова політика й німецький митний союз» / пер. з нім. М. Гавриш. Київ : В-во «Наш формат», 2021. 368 с. URL: <http://surl.li/eyeum>.
157. Любовець О. Четверта промислова революція: соціальні виклики. *Strategies for Entrepreneurship for Sustainable Development of Small and Medium-Sized Innovative Entrepreneurship: International Conference, 9-14 October 2019*. Riga : Baltic International Academy, 2019. С. 137-143. URL: <http://surl.li/evxdr>
158. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії / пер. з нім. Д. Рабінович, С. Триков. 4-те вид. Харків : В-во “Пролетар”, 1988. 950 с. URL: <http://surl.li/eydpv>.
159. Мейсон П. Посткапіталізм. /П. Мейсон ; пер. Н. Мочалова. Київ : Наш формат, 2019. 360 с.
160. Микитенко В. В. Повоєнне відновлення та розвиток критичної інфраструктури України. *Вісник економічної науки України*. 2023. № 1 (44). С. 124-138. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.1\(44\).124-138](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2023.1(44).124-138).

161. Можайкіна, Н. В.; Куш, А. В. Проблеми неоіндустріалізації економіки України. Миколаївський національний університет імені ВО Сухомлинського, 2017, 186-191. URL: <http://surl.li/expzd>
162. Музичук І. В. Теоретико-методологічні витoki концепції соціально орієнтованої економіки. *Вісник КІНУ імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 110-115. URL: <http://surl.li/eypyb>
163. Мякий М. Теорія довгих хвиль Кондратьєва: тенденції та протиріччя. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2009. Вип. 110. С. 50-53. URL: <http://surl.li/eypzz>
164. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Каб. Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <http://surl.li/betch>.
165. Національна транзитивна економічна система: розвиток ринкових відносин та економічна політика : монографія / за заг. ред. М. І. Зверькова. Херсон : Гельветика, 2020. 224 с.
166. Новицький, В. (2019). Нова індустріалізація - реальний шанс для України. Моногр. Київ, Аванпост-прим. 79 с.
167. Одотюк І. Вітчизняна індустрія високих технологій: знаннєві, інноваційні, інвестиційні фактори її формування і розвитку. *Вісник НАН України*. 2011. № 11. С. 21-33. URL: <http://surl.li/fdgsk>
168. Осецький В. Л., Куліш В. А., Ящук Р. М. Концепт формування нової моделі інноваційної індустріалізації України. *Стратегія розвитку України*. №. 2. С. 24-29. URL: <http://surl.li/exisc>
169. Парфіненко, А., Подлепіна, П., & Кондакова, Г. Нові індустріальні країни «першої хвилі» в системі світогосподарських зв'язків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, (4 (1144, 2), 146-150. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/4540>
170. Пігу А. Економічна теорія добробуту / пер. з англ. В. Кіров. В-во «Прогрес», 1985. Т. 1 : Добробут і національний дивіденд. Величина

національного дивіденду та розподіл ресурсів за напрямом використання. 512 с. URL: <http://surl.li/eypje>.

171. Пігу А. Економічна теорія добробуту / пер. з англ. В. Кіров. В-во «Прогрес», 1985. Т. 2 : Національний дивіденд і праця. Розподіл національного дивіденду. 456 с. URL: <http://surl.li/eypjp>.

172. Пічугіна Ю. Нова культура в концепції мережевого суспільства Мануеля Кастельса. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 17–19. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-4>.

173. Покритан А.К. Ринкова трансформація і проблеми пріоритетів в економіці України. *Економіка України*. 1997. № 12. с. 18-27

174. Прушківська Е.В. Неоіндустріалізація як процес оновлення вторинного сектору економіки в період економічної нестабільності. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. пр. 2013. Вип. 28. Том 1. С. 191-197. URL: <http://surl.li/exhyf>

175. Пукіш Ю. Я. Порівняльний аналіз концепцій постіндустріального та інформаційного суспільства : (Деніел Белл, Валерій Хмелько). *Наукові записки НаУКМА : Соціологічні науки*. 2003. Т. 21. С. 36-41. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8384>

176. Ралко О. С. Технологічні уклади: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 25(1).С. 40-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2017_25%281%29__10

177. Решетило, В. П., Островський, І. А. Неоіндустріалізація та її вплив на розвиток вітчизняної та міжнародної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Голов. ред. М. М. Палінчак. Ужгород : Гельветика, 2018. Вип. 18 Ч.3. С. 21-25. URL: <http://surl.li/exjfc>

178. Рилач, Н. М. Значення теорії технологічних укладів в становленні постіндустріальної економіки. *International relations, part «Economic sciences»*, № 7 (2016). URL: <http://surl.li/expgf>

179. Саліхова О. Б., Курченко О. О. Ендогенізація розвитку промисловості через технологоорієнтовані стартапи: досвід США, уроки для України. *Економіка України*. 2020. № 11. С. 60–86. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.11.060>.
180. Сіденко В. Р. Нова торговельна політика США: глобальний антракт. *Економіка України*. 2017. № 5-6. с. 58-66.
181. Смарт-промисловість: напрями становлення, проблеми і рішення: монографія / За ред. В. П. Вишневського; НАН України, Ін-т екон. пром-сті. Київ, 2019. 464 с.
182. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. / пер. з англ. О. Васильєв, А. Малівський, М. Межевікіна. Київ : В-во "Наш формат", 2018. 2107 с. URL: <http://surl.li/eydfs>.
183. Старостіна, А., Прушківська, Е. (2013). Економічний зміст поняття національної економіки та її структури в умовах економічної нестабільності. *Економіст*. № 6. С. 29-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2013_6_13
184. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. С. 194 – 250. URL: <http://surl.li/exzfg>
185. Тарасевич В.М. Антикризисний потенціал економічного патріотизму. *Економіка України*, 2015, №6, с. 50-61.
186. Тарасевич В.М. Еволюція економічної теорії та сучасний парадигмальний зсув. *Економіка України*, 1996, №12, с. 34-39.
187. Тарасевич В.М. Інноваційно-інформаційна економіка: постіндустріальність, генераційність, відкритість (частина І). *Економіка України*. 2018. № 3. С. 36-48.
188. Тарасевич В.М. Інноваційно-інформаційна економіка: постіндустріальність, генераційність, відкритість (частина ІІ). *Економіка України*. 2018. № 4. С. 18-29.

189. Тарасевич В.М. Про державно-капіталістичної обумовленості інноваційного розвитку національної економіки (частина I). *Економіка України*, 2015, №11, с. 16-31.
190. Тарасевич В.М. Про державно-капіталістичної обумовленості інноваційного розвитку національної економіки (частина II). *Економіка України*, 2015, №12, с. 10-25.
191. Тарасевич В.М. Про синергетику інновацій. *Економіка України*, 2009, №4 с. 65-73.
192. Тарасевич В.М. Проблематика істини у світовій економічній науці. *Економіка України*, 2018, №10. с. 88-100.
193. Тарасевич В.М. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки: основи і система первинних інформаційних феноменів (частина I). *Економіка України*, 2021 №1. с. 3-23.
194. Тарасевич В.М. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки: інформаційна діяльність і система похідних інформаційних феноменів (продуктів) (частина II). *Економіка України*, 2021 №3. с. 3-18.
195. Тарасевич В.М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ (частина I). *Економіка України*, 2017 №7. с. 3-21.
196. Тарасевич В.М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи соціально-економічних реформ (частина II). *Економіка України*, 2017. № 8. С.14-28.
197. Тарасевич В.М., Завгородня О.О. Еволюційна динаміка цифрової інноваційно-інформаційної економіки. *Цифровий вимір інноваційно-інформаційної економіки* : монографія / За ред. В.М. Тарасевича. Дніпро: ПМП «Економіка», 2021. С. 247-331.
198. Теорія розвитку національної транзитивної економічної системи в умовах нового етапу глобалізації / за заг. ред. М. І. Зверькова. Одеса : ОНЕУ, 2023. 306 с.

199. Тоффлер Е. Третя хвиля / пер. з англ. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с. URL: <https://cutt.ly/n3xi3UB>
200. Усюк Т. В. Загальне та особливе у дефініціях теорії інституціоналізму. *Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2011. № 5. С. 169–173. URL: https://unier.km.ua/pdf/_5_2011.pdf
201. Фукс А. Е. Оцінка технологічного розвитку економіки України. *Вчені записки*. 2009. № 11. С. 32–35. URL: <http://surl.li/fdgez>
202. Ципліцька, О. стратегічне планування реструктуризації промисловості України: основні підходи. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2022, № 3. URL: doi:10.56197/2786-5827/2022-1-3-1.
203. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. К. : Логос, 2003. 631 с.
204. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко ; за ред. А. А. Чухна. Київ : Знання, 2007. 878 с.
205. Чухно А.А. Інституційно-інформаційна економіка: Підручник; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. К.: Знання, 2010. 687 с. URL: <http://surl.li/evxrb>
206. Шадура-Никипорець, Н., Мініна, О., Дерій, Ж. (2023). Структурні трансформації економіки: вплив війни та пошук нової економічної парадигми для України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 4 (36), 49-60. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-49-60](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-49-60)
207. Шаравара О. О. Клаус Шваб «Четверта промислова революція»: світоглядні настанови. Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал / Голов. ред. Д. В. Яковлев; відпов. секретар І. В. Шамша. Міністерство освіти і науки України; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. Вип. 15. С. 156-158. URL: <http://surl.li/evxes>

208. Шаров А. Н. Синдром невизначеності української економіки. *Економіка України*, 2015. № 6. с. 61-66
209. Шепетько Р. І. Відтворювальна структура економіки України в умовах неоіндустріалізації. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2015. Т. 20, Вип. 4. С. 57-62. URL: <http://surl.li/expse>
210. Шиманська О. Джон Гелбрейт - видатний теоретик нового індустріального суспільства. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. № 1. С. 170–177. URL: <https://cutt.ly/L3xeDJ0>
211. Штань М. В. Державна політика неоіндустріалізації в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 9. С. 34–38. URL: <http://surl.li/exprl>
212. Штанько В. І., Бордюгова Т. Г. Інформаційне суспільство: соціально-філософські проблеми становлення : навч. посіб. Харків : ХНУРЕ, 2012. 172 с. URL: <http://surl.li/eutko>.
213. Штулер І. Ю. Еволюція теорій економічного розвитку у сучасному вимірі знань. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. №. 9. С. 216-219. URL: <http://surl.li/expbd>

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура зовнішньої торгівлі у 2010-2022 роках

Рік	2010				2011				2012			
Показник	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
Од. виміру	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу
Усього	50744,3	100	60352,0	100	67594,1	100	81040,5	100	67779,8	100	83135,4	100
живі тварини, продукти тваринного походження	770,8	1,5	1216,7	2,0	935,0	1,4	1008,3	1,2	959,2	1,4	1681,3	2,0
продукти рослинного походження	3949,9	7,8	1526,9	2,5	5514,5	8,2	1774,3	2,2	9173,1	13,5	2366,1	2,8
недорогоцінні метали та вироби з них	17272,6	34,0	4090,0	6,88	22032,4	32,6	5588,7	6,9	18825,7	27,8	5179,8	6,2
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	5563,2	11,0	8076,3	13,4	6630,8	9,8	11792,4	14,6	6872,4	10,1	12923,8	15,5

Продовження додатка А

Рік	2013				2014				2015			
Показник	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
Од. виміру	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу
Усього	62305,9	100	75834,6	100	53901,7	100	54428,7	100	38128,4	100	37516,4	100
живі тварини, продукти тваринного походження	1083,1	1,7	1850,4	2,4	1014,5	1,9	1124,1	2,1	823,4	2,2	548,2	1,5
продукти рослинного походження	8849,1	14,2	2607,6	3,4	8736,1	16,2	2031,6	3,7	7971,5	20,9	1146,2	3,1
недорогоцінні метали та вироби з них	17525,2	28,1	4953,2	6,5	15229,0	28,3	3324,4	6,1	9470,7	24,8	2004,2	5,3
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6826,5	11,0	11850,2	15,6	5657,2	10,5	8720,8	16,0	3940,9	10,3	6273,4	16,7

Продовження додатка А

Рік	2016				2017				2018			
Показник	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
Од. виміру	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу
Усього	36361,7	100	39249,8	100	36077,1	100	45211,2	100	49001,6	100	55643,1	100
живі тварини, продукти тваринного походження	775,0	2,1	626,3	1,6	490,1	1,36	655,7	1,45	538,3	1,1	698,0	1,26
продукти рослинного походження	8093,7	22,3	1284,8	3,3	7620,3	21,13	2764,2	6,12	8065,3	16,46	2954,6	5,31
недорогоцінні метали та вироби з них	8338,9	22,9	2306,5	5,9	1621,0	4,5	719,0	1,59	1728,9	3,53	750,3	1,35
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6826,5	11,0	11850,2	15,6	2903,4	8,05	19821,6	43,85	3104,6	6,34	20541,3	36,92

Продовження додатка А

Рік	2019				2020				2021			
Показник	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
Од. виміру	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу
Усього	48946,5	100	54265,7	100	47985,4	100	60024,2	100	49237,6	100	60358,1	100
живі тварини, продукти тваринного походження	600,0	1,23	750,0	1,39	650,0	1,36	800,0	1,34	700,0	1,43	850,0	1,41
продукти рослинного походження	9128,7	18,65	3006,2	5,54	9568,0	19,94	3209,9	5,35	10529,1	21,39	3542,6	5,87
недорогоцінні метали та вироби з них	1807,5	3,7	850,9	1,57	2236,7	4,67	906,8	1,51	2625,1	5,34	985,6	1,64
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3387,1	6,92	21645,3	39,89	3596,4	7,5	21564,6	35,93	3704,3	7,53	22411,3	37,13

Продовження додатка А

Рік	2022				2023			
Показник	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
Од. виміру	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу	млн дол.	% до заг-го обсягу
Усього	44352,3	100	62346,1	100	36229,4	100	63511,1	100
живі тварини, продукти тваринного походження	750,0	1,7	900,0	1,45	793,6	2,19	735,2	1,16
продукти рослинного походження	10658,3	24,03	3871,1	6,21	7236,9	19,98	1348,8	2,13
недорогоцінні метали та вироби з них	2459,2	5,55	952,3	1,53	2414,2	6,67	1770,3	2,79
машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3959,9	8,93	22564,7	36,2	1702,6	4,7	6178,4	9,73

Джерело: складено автором на основі [107]

Валовий внутрішній продукт (у цінах базового 2021р., млн. грн)

Показник	Рік		
	2022	2023	2024
*Валова додана вартість за ринковими цінами	3 883 262	4 098 190	4 217 603
За видами економічної діяльності			
**Сільське, лісове та рибне господарство	444 024	493 326	457 559
**Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	234 426	232 948	241 331
**Переробна промисловість	323 724	372 014	394 493
**Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	122 081	121 009	117 704
**Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	14 711	15 380	15 738
**Будівництво	49 717	63 182	73 420
**Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	503 007	545 468	523 319
**Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	175 646	189 157	210 762
**Тимчасове розміщування й організація харчування	26 002	29 966	31 690
**Інформація та телекомунікації	189 046	215 846	233 795
**Фінансова та страхова діяльність	143 719	140 892	179 531
**Операції з нерухомим майном	192 634	219 814	231 150
**Професійна, наукова та технічна діяльність	84 830	85 957	88 794
**Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	43 904	45 631	47 627
**Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	465 025	459 362	470 544
**Освіта	215 758	200 634	222 389
**Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	116 966	123 230	128 493
**Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	26 468	33 828	36 683
**Надання інших видів послуг	33 316	33 770	34 647
**Податки на продукти	489 485	519 548	528 885
**Субсидії на продукти	-11 227	-11 352	-11 399
За елементами витрат			
*Кінцеві споживчі витрати	4 001 826	4 249 490	4 339 995
**Домашніх господарств	2 650 962	2 764 882	2 951 959
**Некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	80 175	84 544	87 840
**Сектору загального державного управління	1 270 689	1 387 589	1 325 184
***Індивідуальні споживчі витрати	-	402 811	-
***Колективні споживчі витрати	-	944 710	-
*Валове нагромадження капіталу	487 146	721 279	785 313
**Валове нагромадження основного капіталу	476 097	790 039	817 951
**Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	9 855	-81 650	-41 437
**Придбання за виключенням вибуття цінностей	1 194	1 541	1 100
*Експорт товарів і послуг	1 285 341	1 208 877	1 332 819
*Імпорт товарів і послуг	-1 891 051	-2 059 921	-2 218 247

Джерело: складено автором на основі [107]

Додана вартість у промисловості України (млрд. дол.)

Рік	Додана вартість у промисловості (млрд дол. США)
1991	52,83
1992	32,96
1993	19,50
1994	18,40
1995	14,92
1996	12,23
1997	12,35
1998	10,58
1999	8,60
2000	5,63
2001	6,42
2002	7,44
2003	9,12
2004	11,77
2005	16,52
2006	20,98
2007	27,37
2008	29,88
2009	17,40
2010	18,49
2011	19,92
2012	22,33
2013	21,22
2014	16,33
2015	10,84
2016	11,41
2017	13,43
2018	15,10
2019	16,60
2020	15,82
2021	20,54
2022	12,32
2023	14,74

Джерело: складено автором на основі [107]

Додаток Г

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Рік	Частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств, %	Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), од.	з них		Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) промислових підприємств, %
			нових для ринку	упроваджених машин, обладнання	
2000	14,8	15323	... ¹	631	9,4
2001	14,3	19484	... ¹	610	6,8
2002	14,6	22847	... ¹	520	7,0
2003	11,5	7416	... ¹	710	5,6
2004	10,0	3978	... ¹	769	5,8
2005	8,2	3152	... ¹	657	6,5
2006	10,0	2408	... ¹	786	6,7
2007	11,5	2526	881	881	6,7
2008	10,8	2446	840	758	5,9
2009	10,7	2685	719	641	4,8
2010	11,5	2408	606	663	3,8
2011	12,8	3238	900	897	3,8
2012	13,6	3403	672	942	3,3
2013	13,6	3138	640	809	3,3
2014	12,1	3661	540	1314	2,5
2015	15,2	3136	548	966	1,4
2016	16,6	4139	978	1305	... ¹
2017	14,3	2387	477	751	0,7
2018	15,6	3843	968	920	0,8
2019	13,8	2148	418	760	1,3
2020	14,9	4066	691	647	1,9

¹ – розрахунок показника не здійснювався

Джерело: складено автором на основі [107].

Кількість інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності

Категорія	Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць		Частка кількості інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств, %	
	2016-2018	2018-2020 ³	2016-2018	2018-2020 ³
Усього	8173	2281	28,1	8,5
Промисловість	4060	1550	29,5	12,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	107	26	21,9	10,7
Добування кам'яного та бурого вугілля	6	2	12,8	6,7
Добування сирової нафти та природного газу	11	4	25,0	20,0
Добування металевих руд	10	4	41,7	21,1
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	68	12	20,8	9,0
Надання допоміжних послуг у сфері добувної промисловості та розроблення кар'єрів	12	4	26,1	9,8
Переробна промисловість	3626	1452	31,8	13,1
Виробництво харчових продуктів	708	275	37,2	14,8
Виробництво напоїв	99	40	43,4	18,2
Виробництво тютюнових виробів	2	1	28,6	11,1
Текстильне виробництво	68	27	33,3	13,7
Виробництво одягу	144	34	22,1	5,9
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	59	13	36,6	8,6
Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння	174	49	25,1	7,6
Виробництво паперу та паперових виробів	95	41	30,0	12,7
Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	85	11	26,1	3,7
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	13	6	26,0	14,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	181	99	41,6	21,4

Продовження додатка Д

Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	64	41	57,1	38,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів	237	75	32,2	10,4
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	244	99	24,8	10,9
Металургійне виробництво	90	39	30,9	13,3
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	312	115	30,0	11,6
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	100	70	40,3	27,2
Виробництво електричного устаткування	134	76	38,0	19,9
Виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.	323	145	35,3	15,7
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	57	32	39,6	20,8
Виробництво інших транспортних засобів	73	37	48,3	24,5
Виробництво меблів	128	53	35,8	15,1
Виробництво іншої продукції	85	33	30,7	12,7
Ремонт і монтаж машин і устаткування	151	41	18,7	5,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	143	37	20,0	11,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	143	37	20,0	11,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	184	35	15,8	8,9
Забір, очищення та постачання води	78	18	14,0	10,3
Каналізація, відведення й очищення стічних вод	21	8	17,9	10,0
Збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів	83	9	17,1	6,7
інша діяльність щодо поводження з відходами	2	—	22,2	—
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	2174	300	30,1	4,2

Продовження додатка Д

Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	568	133	15,5	3,6
Наземний і трубопровідний транспорт	294	66	13,6	3,0
Водний транспорт	5	–	20,0	–
Авіаційний транспорт	10	3	23,8	7,5
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	243	60	17,6	4,3
Поштова та кур'єрська діяльність	16	4	38,1	11,1
Інформація та телекомунікації	619	121	31,5	6,4
Видавнича діяльність	119	16	32,4	5,6
Виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів	37	1	26,4	0,7
Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення	68	8	31,2	4,0
Телекомунікації (електрозв'язок)	99	31	27,7	8,6
Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність	213	52	35,1	8,4
Надання інформаційних послуг	83	13	30,2	4,8
Фінансова та страхова діяльність	222	12	38,3	6,5
Надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення	135	5	40,1	4,2
Страхування, перестрахування та недержавне пенсійне забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування	57	6	42,5	12,0
Допоміжна діяльність у сферах фінансових послуг і страхування	30	1	27,5	5,9
Діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	262	67	21,9	5,9
Наукові дослідження та розробки	114	79	37,4	27,4
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку	154	19	34,0	4,4

Джерело: складено автором на основі [107]

Додаток Ж

Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок,
за категоріями персоналу за 2010-2023 роки

Рік	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок - усього, осіб	У тому числі					
		дослідники		техніки		допоміжний персонал	
		осіб	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	осіб	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	осіб	у % до загальної кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок
2010	182484	133744	73,3	20113	11,0	28627	15,7
2011	175330	130403	74,4	17260	9,8	27667	15,8
2012	164340	122106	74,3	15509	9,4	26725	16,3
2013	155386	115806	74,5	14209	9,2	25371	16,3
2014	136123	101440	74,5	12299	9,0	22384	16,5
2015	122504	90249	73,7	11178	9,1	21077	17,2
2016	97912	63694	65,1	10000	10,2	24218	24,7
2017	94274	59392	63,0	9144	9,7	25738	27,3
2018	88128	57630	65,4	8553	9,7	21945	24,9
2019	79262	51121	64,5	7470	9,4	20671	26,1
2020	78860	51427	65,2	7117	9,0	20316	25,8
2021	68808	44615	64,8	5889	8,6	18304	26,6
2022	53221	36084	67,8	5020	9,4	12117	22,8
2023	58567	38845	66,3	4542	7,8	15180	25,9

Джерело: складено автором на основі [107]

Додаток И

Витрати на інновації промислових підприємств за видами витрат

Рік	Витрати на інновації, тис.грн	У тому числі							
		наукові дослідження і розробки (НДР)		з них				інші витрати на інновації (за виключенням НДР)	
				НДР, виконані власними силами		НДР, виконані іншими підприємствами			
		тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації
2000	1760063,2	266165,6	15,1	...	...	...	...	1493897,6	84,9
2001	1979404,0	171743,2	8,7	...	...	...	...	1807660,8	91,3
2002	3018276,0	270054,0	8,9	...	...	...	...	2748222,0	91,1
2003	3059849,0	312373,0	10,2	...	...	...	...	2747476,0	89,8
2004	4534617,6	445269,9	9,8	...	...	...	...	4089347,7	90,2
2005	5751562,9	612274,4	10,6	...	...	...	...	5139288,5	89,4
2006	6159950,4	992887,9	16,1	...	...	...	...	5167062,5	83,9
2007	10821016,6	986441,3	9,1	793550,5	7,3	192890,8	1,8	9834575,3	90,9
2008	11994224,8	1243587,0	10,4	958752,5	8,0	284834,5	2,4	10750637,8	89,6
2009	7949907,9	846709,2	10,7	633343,8	8,0	213365,4	2,7	7103198,7	89,3
2010	8045495,2	996475,3	12,4	818526,3	10,2	177949,0	2,2	7049019,9	87,6
2011	14333891,9	1079916,7	7,5	833285,7	5,8	246631,0	1,7	13253975,2	92,5
2012	11480562,8	1196278,1	10,4	965166,5	8,4	231111,6	2,0	10284284,7	89,6
2013	9562626,0	1638440,2	17,1	1312054,4	13,7	326385,8	3,4	7924185,8	82,9
2014	7695892,3	1754539,8	22,8	1221435,6	15,9	533104,2	6,9	5941352,5	77,2
2015	13813674,4	2039461,9	14,8	1834084,6	13,3	205377,3	1,5	11774212,5	85,2
2016	23229458,1	2457793,9	10,6	2063744,9	8,9	394049,0	1,7	20771664,2	89,4
2017	9117537,2	2169756,4	23,8	1941267,6	21,3	228488,8	2,5	6947780,8	76,2
2018	12180072,5	3208760,2	26,3	2706138,0	22,2	502622,2	4,1	8971312,3	73,7
2019	14220905,2	2918854,0	20,5	2449860,9	17,2	468993,1	3,3	11302051,2	79,5

Продовження додатка И

Рік	Витрати на інновації, тис.грн	У тому числі							
		наукові дослідження і розробки (НДР)		з них				інші витрати на інновації (за виключенням НДР)	
				НДР, виконані власними силами		НДР, виконані іншими підприємствами			
		тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації	тис. грн	у % до загального обсягу витрат на інновації
2020	14406887,0	3486320,0	24,2	2650370,0	18,4	835950,0	5,8	10920567,0	75,8
2021	10171650,0	3385549,0	33,3	3111387,0	30,6	274162,0	2,7	6786101,0	66,7
2022	7640459,9	2014888,9	26,4	1816571,3	23,8	198317,6	2,6	5625571,0	73,6
2023	6989180,0	2428098,0	34,7	2110683,0	30,2	317415,0	4,5	4561082,0	65,3

... - розрахунок за показниками не здійснювався

Джерело: складено автором на основі [107]

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Наукові праці в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як елемент відтворення національного капіталу в умовах цифрової трансформації економіки та глобальних викликів. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 5 (45). С. 814-823. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/353> (0,72 д.а.)

2. Поліщук В. О. Особливості зростання в моделях економічного розвитку нових індустріальних країн. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 3 (43). С. 796-806. URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/21170> (0,74 д.а.)

3. Поліщук В. О. Нова індустріалізація: цифрова трансформація промисловості. *Наукові перспективи. Серія «Економіка»*. 2025. № 2 (56). С. 1048-1058 URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/20772> (0,7 д.а.)

4. Шараг О. С., Поліщук В. О. Державна підтримка нової індустріалізації: механізм, промислова політика і стратегія. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка»*. 2025. № 6 (46). С. 731-742 (0,81 д.а.). URL : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)) Особистий внесок здобувача: проаналізовано роль держави у формуванні промислової політики на основі нової індустріалізації (0,41 д.а.); Шараг О. С. – проведений аналіз механізму державної підтримки впровадження стратегії нової індустріалізації (0,4 д.а.).

5. Керекеша О. В., Поліщук В. О. Мотиваційні механізми у поведінковій економіці. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 11-12 (288-289). С. 116-125. (1,19 д.а.) URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/14936> Особистий внесок здобувача: розглянуто роль та значення мотиваційних механізмів у промисловості (0,6 д.а.); Керекеша О. В. – проаналізовано класичні та неокласичні теорії мотивації (0,59 д.а.).

1.2. Розділи у монографіях

6. Поліщук В. О. Основні засади впровадження нової індустріалізації на основі зеленої економіки. Турбулентність глобальних геополітичних процесів і проблеми національної безпеки : монографія / О. М. Кириленко, М. А. Козловець, Г. Л. Рябцев та ін. ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С. 142-153. URL : https://drive.google.com/file/d/1GbFM_ChkkLpO825EK4ySyJyfqZLK5vRU/view (0,56 д.а.)

7. Polishchuk V. Basic principles of implementing new industrialization based on a green economy. Green and digital economic transformation: a synthesis of the future : monograph; Edited by I. Tatomyr, L. Kvasnii. Praha: OKTAN PRINT, 2024. P. 93-104. URL : <https://www.oktanprint.cz/p/green-and-digital-economic> (0,86 д.а.)

8. Поліщук В. О. Концептуальні характеристики нової індустріалізації в умовах цифрової економіки. Теорія розвитку національної транзитивної економічної системи в умовах нового етапу глобалізації : монографія / за заг. ред. М. І. Зверькова. Одеса : ОНЕУ, 2023. С. 69-90. URL : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/15976> (0,89 д.а.)

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Поліщук В. О. Соціальні наслідки нової індустріалізації: можливості та ризики. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в*

умовах сучасних викликів : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 6 грудня 2024 р.) / Одеський національний економічний університет. 2025. С. 55-59. (0,2 д.а.)

10. Поліщук В. О. Екологічна складова сталого розвитку в умовах нової індустріалізації: інтеграція екологічних стандартів у промисловість. *Географія та туризм: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* (12 березня 2025 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. С. 207-213. (0,24 д.а.)

11. Поліщук В. О., Осадчий М. Л. Вплив нової індустріалізації на функціонування морських портів України в умовах цифрової економіки. *Географія та туризм: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди* (12 березня 2025 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. С. 285-290. (0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано сутність нової індустріалізації як процес структурного оновлення економіки (0,1 д.а.); Осадчий М. Л. – проаналізовано вплив неоіндустріалізації у функціонуванні морських портів (0,1 д.а.).*

12. Поліщук В. О. Цифровізація промисловості в повоєнний період. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (Одеса, 18 жовтня 2024 р.). Одеса: ОНЕУ, 2024. С. 44-46. (0,2 д.а.)

13. Поліщук В. О. Нова індустріалізація: можливості та перспективи для повоєнного відновлення України. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених* (Одеса, 13 жовтня 2023 р.). Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 26-28. (0,15 д.а.)

14. Поліщук В.О., Луньова О. К. Основні етапи розвитку вітчизняної промисловості і уроки з них. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів* : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 1 грудня 2023 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 61-64. (0,22 д.а.) *Особистий внесок здобувача: розглянуто нову індустріалізацію як наступну фазу індустріалізації* (0,11 д.а.); Луньова О. К. – *проаналізовано історичний аспект розвитку промисловості* (0,11 д.а.).

15. Поліщук В.О., Луньова О.К. Історико-теоретичні аспекти формування нової індустріалізації. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях* : зб. матеріалів XX Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26-27 квітня 2023 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 50-52 (0,22 д.а.). *Особистий внесок здобувача: визначено сутність, основні аспекти формування нової індустріалізації* (0,11 д.а.); Луньова О. К. – *розкрито еволюцію індустріального розвитку* (0,11 д.а.).

16. Поліщук В. О. Цифровізація як одна з основних передумов нової індустріалізації. *Сучасні інформаційні технології та системи в управлінні* : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів (Інтернет-конференція), 20-21 квіт. 2023 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Акад. фінансів та бізнесу Vistula. Київ : КНЕУ, 2023. 217 с. ISBN 978-966-928-439-8. (0,17 д.а.)

17. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як базис економічного розвитку. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених*: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.), Полтава, 2023. С. 153-155 (0,2 д.а.)

18. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як модель економічного розвитку. *Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі* :

збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (м. Чернігів, 21 квітня 2023 р.), Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2023. С. 333-335. (0,2 д.а.)

19. Поліщук В. О. Індустрія 4.0 – новий етап індустріалізації. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти, (11–12 травня 2023 року, м. Рівне), Рівне : НУВГП, 2023. С. 342-348. (0,25 д.а.)

20. Поліщук В. О. Передумови формування національної моделі соціально-економічного розвитку. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Одеса, 20 жовтня 2022 р.). Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 34-36. (0,2 д.а.)

21. Поліщук В. О. Нова індустріалізація як драйвер економічного розвитку. *Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах сучасних викликів* : матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання» (Одеса, 2 грудня 2022 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 55-59. (0,2 д.а.)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, тел.: (048) 723-61-58, 723-23-60

E-mail: mail@oneu.edu.ua, сайт: www.oneu.edu.ua., код згідно з ЄДРПОУ 02071079

від 10.06.2018 р. № 01-18/598

На № _____ від ____ 20__ р.

ДОВІДКА

**про впровадження в навчальний процес результатів
наукового дослідження Поліщука Володимира Олеговича**

Результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Поліщука В. О. на тему «Нова індустріалізація економіки України: теорія та методологія аналізу» були впроваджені в навчальний процес ОНЕУ. Зокрема, вони були використані при викладанні дисциплін: «Теоретичні проблеми сучасних глобалізаційних процесів», «Сучасні проблеми економічної теорії», «Мікроекономіка», «Міждисциплінарний тренінг».

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Володимир ШИНКАРЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 65082, тел.: (048) 723-61-58, 723-23-60

E-mail: mail@oneu.edu.ua, сайт: www.oneu.edu.ua., код згідно з ЄДРПОУ 02071079

від 10.06.2025 р. № 01 - 17/197

На № _____ від ____ 20__ р.

ДОВІДКА

дана Поліщуку Володимиру Олеговичу в тому, що його дисертаційна робота «Нова індустріалізація економіки України: теорія та методологія аналізу» є складовою комплексної теми кафедри: «Теорія розвитку національної транзитивної системи в умовах нового етапу глобалізації» (ДР № 0118U000814, термін виконання 2018-2022 рр.) і в подальшому продовжилась виконуватися відповідно до плану у рамках нової теми: «Теоретичні проблеми розвитку економіки України в умовах глобалізаційних викликів» (РК/ОК – 0123U102626).

В рамках теми опубліковано:

- Поліщук В. О. Концептуальні характеристики нової індустріалізації в умовах цифрової економіки. *Теорія розвитку національної транзитивної економічної системи в умовах нового етапу глобалізації* : монографія / за заг. ред. М. І. Зверякова. Одеса : ОНЕУ, 2023. С. 69-90.

- Поліщук В. О. Нова індустріалізація: цифрова трансформація промисловості. Наукові перспективи. Серія «Економіка». 2025. № 2 (56). С. 1048-1058.

- Шараг О. С., Поліщук В. О. Державна підтримка нової індустріалізації: механізм, промислова політика і стратегія. Наукові інновації та передові технології. Серія «Економіка». 2025. № 6 (46). С. 731-742 (0,81 д.а.). Особистий внесок здобувача: проаналізовано роль держави у формуванні промислової політики на основі нової індустріалізації (0,41 д.а.); Шараг О. С. – проведений аналіз механізму державної підтримки впровадження стратегії нової індустріалізації (0,4 д.а.).

Начальник
науково-дослідної частини

Володимир КАРПОВ

Проректор з наукової роботи

Олександр ЛІТВІНОВ

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

вул. Італійська (Пушкінська), 6, м. Одеса, 65026, тел.: 705 46 20, 722 22 70
e-mail: depeconomy@omr.gov.ua

13.06.2025 № 1019/08-44/03

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Поліщука Володимира Олеговича
на тему: «Нова індустріалізація економіки України:
теорія та методологія аналізу»

Результати дисертаційного дослідження здобувача Поліщука Володимира Олеговича, виконаного на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, були розглянуті та можуть бути використані в практичній діяльності Департаменту економічного розвитку Одеської міської ради.

Дослідження присвячене аналізу глибоких трансформацій світової та національної економіки, які зумовлюють потребу переходу до нової моделі індустріального розвитку – неоіндустріалізації, що ґрунтується на цифрових технологіях, автоматизації та інтелектуалізації виробництва. Враховуючи стратегічну актуальність цієї теми, отримані наукові результати будуть використані для формування нових підходів до економічної політики міста Одеси в умовах післявоєнного відновлення та в контексті цифрової трансформації міського господарства.

В дисертаційній роботі сформульовано теоретико-методологічну концепцію нової індустріалізації як історично закономірного етапу розвитку продуктивних сил після першої фази індустріалізації, що ґрунтується на електрифікації виробництва. Зокрема:

- обґрунтовано альтернативний підхід до розуміння неоіндустріалізації як другої фази індустріального розвитку, нерозривно пов'язаної з цифровою трансформацією;

- вдосконалено теоретичні основи державно-капіталістичної моделі керованої неоіндустріалізації, актуальної не тільки на місцевому рівні, а і для країни в цілому;

- виявлено особливості ринкової трансформації економіки України, яка не супроводжувалась розвитком промислового капіталізму;

- запропоновано концепцію використання циклічного механізму оновлення основного капіталу у промисловій політиці як основи технологічного ривка.

Також у роботі було виділено неоіндустріальний цільовий орієнтир як стратегічну мету післявоєнного відновлення національної економіки. Цей підхід має практичне значення і може бути адаптований до потреб муніципального рівня управління.

Наукові положення дисертації будуть також застосовані при підготовці аналітичних матеріалів до проєкту Стратегії розвитку Одеської міської територіальної громади до 2027 року, яка наразі розробляється.

Дисертаційне дослідження відзначається високим рівнем наукової обґрунтованості, актуальності, логічною цілісністю, значною практичною спрямованістю та заслуговує на подальше використання в управлінні економічними процесами як на рівні окремо взятого підприємства чи галузі промисловості міста так і на муніципальному рівні в цілому.

Директор Департаменту
економічного розвитку
Одеської міської ради

Андрій ПОЗОВ